

TAMPEREEN YLIOPISTO
Johtamiskorkeakoulu

ULKOISTETTUJEN TALOUSHALLINTOPALVELUIDEN KONTROLLIEN TARKASTAMINEN

Käyttäjyhteisön tilintarkastajan näkökulmasta

Julkinen talousjohtaminen
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2014
Ohjaaja: Jarmo Vakkuri

Petri Sabell

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Johtamiskorkeakoulu; julkinen talousjohtaminen
Tekijä:	SABELL, PETRI
Tutkielman nimi:	Ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrollien tarkastaminen – tilintarkastajan näkökulmasta
Pro gradu -tutkielma:	72 sivua, 2 liitesivua
Aika:	Toukokuu 2014
Avainsanat:	tilintarkastus, ulkoistettu taloushallinto, sisäinen valvonta, kontrollit

Tilintarkastajan tulisi tarkastaa kirjanpitovelvollisen tilikauden tilinpäätös, kirjanpito, toimintakertomus ja hallinto sekä antaa muualla lainsäädännössä edellytetyt raportit hyvää tilintarkastustapaa noudattaen. Organisaatiot ovat ulkoistaneet taloushallintopalveluitaan sekä muita toimintojaan ulkopuolisille organisaatioille, mikä aiheuttaa tilintarkastajalle haasteen kerätä tarpeellisissa määrin tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä johtopäätösten tekemiseksi. Käsitys taloushallintopalveluiden luonteesta ja merkittävydestä ja niiden vaikutuksesta sisäiseen valvontaan auttaa tarkastajaa tunnistamaan olennaisen virheellisuuden riskejä. Tarkastajan pitää myös harjoittaa toimivaa yhteistyötä asiakkaan ja palveluorganisaation kanssa. Tilintarkastajan tulee varmistaa asiakkaansa kontrollien lisäksi myös yhteisön ulkoistamien taloushallintopalveluiden kontrollien toimivuus ja mahdolliset sivuvaikutukset. Taloushallintopalveluiden toimintojen tarkastamisessa tilintarkastajan tulisi hankkia käsitys tilintarkastuksen kannalta relevantista sisäisestä valvonnasta ja niiden kontrollien luotettavuudesta sekä toimivuudesta.

Tutkielman tarkoituksena on kartoittaa tämänhetkinen tilanne tilintarkastusohjeistuksesta sekä menettelytavoista tilanteissa, jossa käyttäjäyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa. Tilintarkastajan tulee arvioida mitä ottaa huomioon ja miten toimia yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa. Ilmiötä lähestytään päämies-agenttiteorian valossa sekä suosituimpien sisäisen valvonnan viitekehysten ja olennaisten tilintarkastusstandardien avulla.

Tutkielman aineisto koostuu aihealuetta käsittelevistä ammattilehtien artikkeleista, tutkimusraporteista, akateemisista kirjoista ja kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista sekä auktorisoitujen tilintarkastajien haastatteluista. Tutkielma on kirjallisuuskatsaus sekä myös empiirisesti nykyajan tilannetta selvittävä ja tulkitseva kartoitus. Teoreettisessa osuudessa tarkastellaan käsiteanalyysin avulla, mitä sisäinen valvonta ja sen eri osa-alueet ovat sekä tulkitaan tiettyjä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja aiheeseen liittyen. Aihetta ja tutkimusongelmaa käsitellään pääosin käyttäjäyhteisön tilintarkastajan näkökulmasta.

Tutkielman keskeisimpinä tuloksina voidaan pitää tämän hetkisen ohjeistusten ja normistojen luomia mahdollisuuksia ja haasteita toimia tilanteissa, jossa tilintarkastajan tulee antaa asiakkaalleen tilinpäätöskertomus, joka sisältää luotettavaa informaatiota palveluorganisaation kontrolleista.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	7
SISÄLLYS	8
TAULUKKO- JA KUVIOLUETTELO	9
1 JOHDANTO	10
1.1 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT.....	10
1.2 TUTKIMUSONGELMAT JA -KYSYMYKSET	7
1.3 TUTKIMUSMENETELMÄT	9
1.4 KESKEISET KÄSITTEET.....	11
2 TARKASTUS TEORIANA	13
2.1 PÄÄMIES-AGENTTITEORIA.....	13
2.2 ULKOINEN TARKASTUS	16
2.3 SISÄINEN VALVONTA, RISKIENHALLINTA JA SISÄINEN TARKASTUS	18
2.4 VALVONNAN JA KONTROLLIEN OSA-ALUEET.....	23
3 VIITEKEHYKSET JA STANDARDIT	25
3.1 SISÄISEN VALVONNAN MALLIT.....	25
3.1.1 COSO & COSO-ERM	25
3.1.2 CoCo	28
3.1.3 COBIT.....	29
3.2 KANSAINVÄLISET TILINTARKASTUS- JA LAADUNVALVONTASTANDARDIT	31
3.2.1 ISA 300 tilintarkastuksen suunnittelu ja ISA 315 olennaisen virheellisyyden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla.....	32
3.2.2 ISA 402 – Palveluorganisaatiota käyttävän yhteisön tilintarkastuksessa huomioon otettavia seikkoja	35
3.2.2.1 Raportit (tyyppi-1 ja tyyppi-2).....	36
3.2.2.2 ISAE 3402 – Palveluorganisaatiossa olevia kontrolleja koskevat varmennusraportit.....	38
3.2.3 ISSAI-standardit.....	39

4 TALOUSHALLINTOPALVELUT JA NIIDEN ULKOISTAMINEN.....	41
4.1 KONTROLLIT ULKOISTETUSSA ORGANISAATIOSSA	43
4.2 KONTROLLIEN TARKASTUKSEN LUOTETTAVUUS JA TEHOKKUUS.....	45
4.3 ONGELMATILANTEITA TARKASTUKSEN NÄKÖKULMASTA	48
4.4 VAIKUTUKSET TIETOJÄRJESTELMIIN	50
5 AUKTORISOITUJEN TILINTARKASTAJIEN NÄKÖKULMIA HAASTATTELUIDEN VALOSSA.....	52
5.1 HAASTATTELUTUTKIMUKSEN TULOKSET	52
5.2 HAASTATELTUJEN KÄSITYS TOIMIJOIDEN SUHTEISTA PÄÄMIES-AGENTTITEORIAN VALOSSA.....	52
5.3 HAASTATELTUJEN NÄKEMYKSIÄ NYKYISISTÄ NORMEISTA JA OHJEISTA PALVELUORGANISAATIOTA TARKASTETTAESSA	55
5.4 HAASTATELTUJEN KOKEMUKSIA TILINTARKASTUSEVIDENSSIN KERÄÄMISESTÄ	57
5.5 HAASTATELTUJEN YLEISIÄ KÄYTÄNNÖNTILANTEITA TARKASTUSTYÖSSÄ	60
6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	64
LÄHDELUETTELO	70
LIITTEET.....	73
LIITE 1: HAASTATTELUTUTKIMUKSEN SAATEKIRJE	73
LIITE 2: HAASTATTELUTUTKIMUKSEN KYSYMYKSET	74

TAULUKKO- JA KUVIOLUETTELO

TAULUKKO 1 Sisäisen valvonnan arviointimenetelmiä. (Ahokas 2011).....	22
TAULUKKO 2 Virheen suhde kontrolliin	45
KUVIO 1 Tilintarkastajan suhteet eri toimijoihin	8
KUVIO 2 Päämies-agenttiteoria	15
KUVIO 3 Tilintarkastusriski.....	20
KUVIO 4 COSO-ERM viitekehys (COSO 2004)	27
KUVIO 5 COBIT-Malli (Ahokas 2012, 44).....	30

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Monet organisaatiot ovat ulkoistaneet liiketoimintansa eri toimintoja ja osa-alueita ulkopuolisille palveluntarjoajille. Ulkoa ostetut taloushallinnon toiminnot, kuten palkanlaskenta-, perintä-, tilitoimisto-, controller-, laskutus- tai tietojenkäsittelypalvelut, voivat korvata käyttäjäyhteisön kokonaisia liiketoimintayksiköitä tai perustettuja palvelukeskuksia. Tällaisissa tapauksissa on kuitenkin huomioitava, ettei palveluorganisaation käyttäminen tilinpäätöksen laatimiseen pienennä toimivan johdon ja hallintoelinten vastuuta tilinpäätöksestä (KHT-Yhdistys 2012, 240). Ulkoistetut taloushallintopalvelut tuovat myös haasteita käyttäjäyhteisön tilintarkastajalle tarkastuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Tilintarkastajan tulee huomioida palveluorganisaation sisäinen valvonta ja sen kontrollit kerätäkseen luotettavaa tilintarkastusevidenssiä aineistotarkastuksen ohella.

Uusin tilintarkastuslaki tuli voimaan 1.7.2007 ja sen yksi merkittävimmistä muutoksista oli 13. pykälä, jossa edellytetään tilintarkastajan noudattavan työssään yhteisössä sovellettavaksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja (TilintL 13 §; 56 §). Kun palveluorganisaation tuottamat palvelut ja niitä koskevat kontrollit ovat osa käyttäjäyhteisön taloudellisen raportoinnin kannalta relevanttia tietojärjestelmää ja siihen liittyviä liiketoimintaprosesseja sekä ovat merkityksellisiä tilintarkastuksen kannalta, antaa ISA 402-standardi ohjeet tilintarkastajalle toimeksiannon suorittamiseen. (KHT-Yhdistyksen Laatutoimikunta 2010).

Tilintarkastajan tärkein tehtävä on varmistaa, että käyttäjäyhteisön julkaisema tilinpäätös sisältää oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tilinkauden tuloksesta ja varallisuusasemasta sekä siitä, että yhtiön hallinto on hoidettu noudattaen yhteisön sääntöjä ja yhteisöä koskevaa lainsäädäntöä. (TilintL 15§). Palveluorganisaatio on toimeksiantosuhteessa käyttäjäorganisaatioon eli asiakkaaseensa ja vastaa

toimeksiannon mukaisesti esimerkiksi kirjanpitolainsäädännön ja yhtiölainsäädännön mukaisista velvoitteista ja täten on osa käyttäjäorganisaation taloushallintoa.

Raportoidessaan tilintarkastajan tulisi olla muodostanut tarvittava käsitys palveluorganisaation tuottamien palveluiden luonteesta ja merkityksestä sekä niiden vaikutuksesta sisäiseen valvontaan tunnistaakseen olennaisen virheellisyyden riskit. Tilintarkastajan tulee siis harkita tilintarkastusevidenssin riittävydestä oman lausuntonsa perustaksi.

Aihealuetta on tutkittu tieteellisesti melko vähän. Aiempia tutkimuksia aiheesta ei ole Suomessa julkaistu ja sen takia tutkielma pyrkii olemaan mahdollisimman informatiivinen ja kertoa tutkimusongelman mukaisista tilanteista yleisesti jäsennettyä tietoa kumuloiden. Aineisto pohjautuu suurelta osin niin sisäisen- kuin ulkoisenkin tarkastuksen peruseriaatteisiin ja keskeisiin menettelytapoihin sekä niihin liittyvää ohjeistusta selittävän ja muun aineiston muodossa sisältäviin ISA-standardeihin. Tutkielman aineisto koostuu osaltaan myös suomalaisista laskentatoimen ja tilintarkastuksen ammattilehdistä. Käytettyjen ammattilehtien julkaisijajoukkoon kuuluvat KHT-yhdistys, HTM tarkastajat ry sekä Sisäiset tarkastajat ry. Tilintarkastuksen ammattilehtien muodostaman aineiston validiteettia voidaan pitää hyvänä, koska lehdet pyrkivät julkaisemaan luotettavaa ja korkeatasoista ammattitietoa laskentatoimen ja tilintarkastuksen alueelta. (Heiskanen, Kihn & Näsi 2009, 72–95).

Vaikka nykyinen trendi onkin ulkoistaa tiettyjä palveluita ja toimintoja jotta saavutettaisiin kustannushyötyjä, luo se suuremman haasteen kattavan tarkastuksen tekemiseen. Kansainväliset tilintarkastusstandardit luovat kuitenkin pohjan ohjeistukselle ja toimenpiteille toimimaan edellä mainituissa tilanteissa. Ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrollien toimivuuden tärkeys on tullut esiin tarkastuksessa vasta uudehkon ISA 402 – standardin voimaantulon myötä, jota on sovellettu tilintarkastuslakiin 15.12.2009 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta laadittaviin tilinpäätöksiin. Aiheesta on käyty keskustelua tilintarkastajien sekä sisäisten tarkastajien ammattiseminaareissa sekä tietysti kaikille julkisissa tieteellisissä aikakauslehdissä.

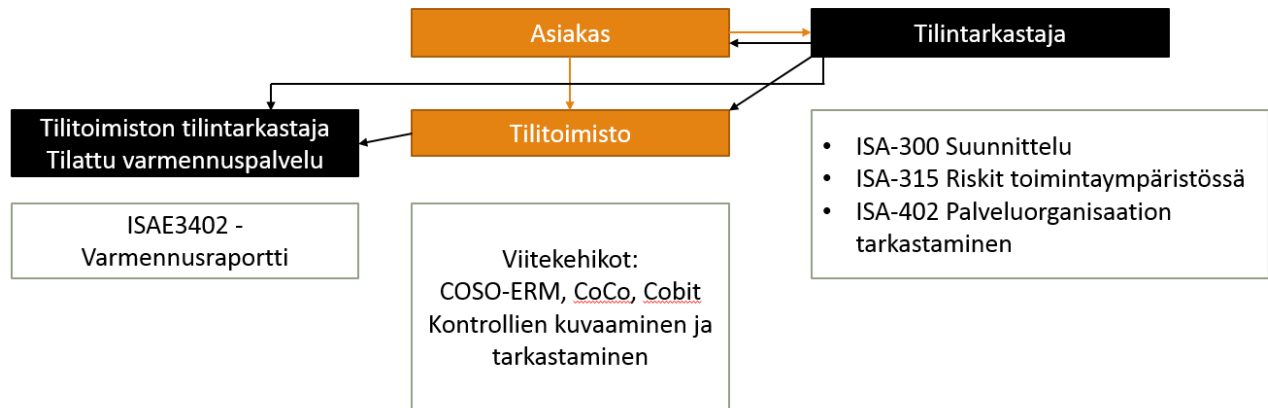
Tutkimus koostuu viidestä pääluvusta. Ensimmäisessä tarkoituksena on perehdyttää lukija tutkimusongelman mukaiseen tilanteeseen sekä kertoa lähtökohdat, joista tutkielmaa on alettu rakentamaan. Toisessa pääluvussa pyritään esittämään tutkielmaan liittyvät teoriat, joita on käytetty empirian tutkimisessa sekä esitelty toimintaympäristö kontrollien tarkastamiseen tilintarkastajan näkökulmasta. Kolmannessa pääluvussa on esitelty tärkeimmät sisäisen valvonnan mallit, jotka hyödyntävät kontrolleja sekä

oleellisimmat tilintarkastusalan standardit tarkastettaessa ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrolleja. Neljännessä pääluvussa pyritään asettelemaan sekä kuvaamaan ja ymmärtämään tilanteita, joita tilintarkastaja voi kohdata tutkimusongelman mukaisessa tarkastustyössään. Viidennessä pääluvussa tulkitaan ja kerrotaan haastatteluiden avulla tilintarkastajien kokemuksia sekä näkemyksiä kontrollitarkastustilanteista, joissa on ulkoistettu taloushallintopalveluita. Kuudennessa ja viimeisessä pääluvussa pyritään tiivistäen kertomaan, mitä tutkielmassa on tehty ja miten tuloksiin on päädytty. Johtopäätöksissä pyritään vastaamaan alla esitettyihin tutkimuskysymyksiin ja niin sanotusti uittamaan empiiriset havainnot esitetyn teorian läpi kuitenkin kokonaisuutta tulkiten.

1.2 Tutkimusongelmat ja -kysymykset

Tilintarkastajan tehtävä ei ole yksiselitteinen tai helppo, kun käyttäjyhteisö on ulkoistanut toimintojaan. Yhteistyötä pitäisi pystyä tekemään asiakkaan eli käyttäjyhteisön, palveluorganisaation sekä palveluorganisaation tilintarkastajan kanssa. Tilintarkastajan tulisi pystyä kuvaamaan ja raportoimaan lakisääteisesti asiakkaansa taloushallinnon kontrollijärjestelmää. Tutkimuksen tavoitteena on tutkia ilmiötä tilintarkastajan näkökulmasta, joissa käyttäjyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa ulkoiselle palveluorganisaatiolle tämän hetken normistojen, ohjeistusten ja lainsäädännön raameissa. Tutkimuksen avulla pyritään kuvaamaan sekä ymmärtämään tutkimusongelman mukaista tilannetta. Miten käyttäjyhteisön tilintarkastaja ymmärtää tutkimusongelman mukaisen tilanteen ja miten sen tulisi toimia saadakseen riittävän varmuuden palveluorganisaation kontrolleista käytännössä ja miten erilaiset suhteet prosessin muiden toimijoiden kanssa määräytyvät.

Tämän tutkimuksen tutkimusongelmana on *selvittää palveluorganisaatioille ulkoistettujen taloushallintopalveluiden ja niiden sisäisen valvonnan kontrollien riittävyys ja toimivuus sekä niiden tarkastaminen*. Miten tilintarkastaja saa tarpeellista evidenssiä kontrolleista, jotta se voi varmistua, että käyttäjyhteisön tilinpäätös sisältää oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tilikauden tuloksesta ja varallisuusasemasta sekä siitä, että yhtiön hallinto on hoidettu noudattaen yhteisöjen sääntöjä ja yhteisöä koskevaa lainsäädäntöä.

KUVIO 1 Tilintarkastajan suhteet eri toimijoihin

Tutkimusongelmaa lähestytään tilintarkastajan näkökulmasta ja tutkitaan, miten ja millä keinoin tilintarkastajat pystyvät varmistumaan, että palveluorganisaatioissa hoidettujen taloushallintopalveluiden kontrollit ovat toimivia ja antavat luotettavaa tilintarkastusevidenssiä. Tutkimuskysymyksillä pyritään tarkentamaan tutkimusongelmaa ja saamaan sitä kautta tarvittavaa ymmärrystä. *Tutkimuskysymyksiä* ovat:

- 1) Miten eri toimijoiden päämies-agenttisuhteet vaikuttavat luotettavan tilintarkastusevidenssi keräämiseen?
- 2) Miten alan normisto sekä ohjeistus ohjaavat tai vaikuttaa tilintarkastajan työhön, kun taloushallintopalvelut on ulkoistettu?
- 3) Millaisia haasteita tilintarkastaja kohtaa muodostaakseen käsityksen palveluorganisaation kontroleista ja miten niihin voi varautua?

Tutkimuksen tulosten avulla tilintarkastajat saavat suuntaviivoja niin teoreettiseen kuin käytännölliseenkin tarkastustyöhönsä. Tutkimuksen avulla tilintarkastaja pystyy myös tutkimaan eri toimintatapojen eroja sekä mahdollisesti hyödyntämään kyseisiä esimerkkitalanteita käytännötyössään.

1.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimus jakautuu kahteen osaan, teoreettiseen tarkasteluun sekä empiiriseen osaan, joka pohjautuu auktorisoitujen tilintarkastajien haastatteluihin. Tutkimuksessa pyritään tarkastelemaan asiaa ammattikirjallisuuden ja agenttiteorian valossa, mutta myös todentamaan ja ymmärtämään haastatteluiden avulla miten palveluorganisaatioiden kontrollien tarkastaminen toteutetaan käytännössä. Teoreettisessa osassa pyritään havainnollistamaan tilintarkastusalan viitekehykset sekä sen ohjeistukset ja normistot sekä niiden vaikutus tilintarkastajan työhön tarkastettaessa palveluorganisaation kontrolleja.

Tämä tutkielma on osaltaan juridisesti hermeneuttinen sekä normatiivinen ja pyrkii tarkastelemaan aihetta enemmän tilintarkastajan näkökulmasta laadullisesti, mutta myös palveluorganisaation sekä käyttäjäyhteisön näkökulmasta. Esitettyjä ohjeistuksia, normeja, teorioita ja hypoteeseja pyritään ymmärtämään ja tulkitsemaan haastatteluiden avulla lähellä nykypäivän tilintarkastusalan käytäntöjä. Normeja ja ohjeistuksia tarkastellaan sekä kirjaimellisesti, mutta myös monitahoisesti ja tulkinnallisesti oikeaa tarkoitusta ja päämäärää hakien.

Haastatteluiden tarkoituksena on selvittää asiantuntijoiden näkemyksiä tutkimuskysymysten mukaista teemoista sekä pyrkiä myös kartoittamaan ja ymmärtämään teorian mukaista asetelmaa käytännössä. Haastatteluiden kohdejoukkona olivat auktorisoidut tilintarkastajat, jotka omaavat kokemusta tilanteista, joissa asiakas eli käyttäjäyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa palveluorganisaatiolle. Haastateltavina oli kolme tilintarkastusosalalla kokenutta auktorisoitua tilintarkastajaa Pirkanmaan alueelta, joiden valinnassa pyrittiin saamaan mahdollisimman edustava ote. Haasteltavien työkokemukset tilintarkastusosalalta vaihteli 9-15 vuoden välillä ja kaikki kolme myös kertoivat kehittävänsä ammatillista osaamistaan aktiivisesti, jolloin voidaan myös todeta, että reliabiliteetti ja validiteetti empiirisen osuuden myötä ovat hyvät. Myös haastateltavien kokemukset niin suurien kuin pienempienkin käyttäjäyhteisöjen sekä palveluorganisaatioiden tarkastamisesta katsottiin eduksi ja sillä pyrittiin hakemaan monipuolisempaa yleiskuvaa tutkimusongelman mukaisesta tilanteesta.

Tutkimushaastattelut suoritettiin kasvotusten loppuvuonna 2013. Kaikki haastattelut nauhoitettiin äänitallenteiksi haastateltavien luvalla. Tutkimushaastattelun tulokset julkaistaan tutkielmassa anonymisti. Tutkimushaastatteluiden kesto vaihteli 50 minuutin ja 70 minuutin välillä ja haastattelut suoritettiin puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Haastattelut etenivät vaihtelevasti neljän teeman

mukaisesti, mutta kuitenkin hyödyntäen valmiiksi valmisteltuja kysymyksiä. Ensimmäisenä teemana haastateltavilta pyrittiin saamaan tietoa eri toimijoista ja niiden välisistä suhteista päämies-agenttiteorian valossa. Toisessa teemassa pyrittiin selvittämään haastateltavien näkemyksiä tämän hetken normeista, lainsäädännöstä ja ohjeistuksista tutkimusongelman mukaisissa tilanteissa. Kolmantena teemana oli selvittää haastateltavien kokemuksia ja näkemyksiä tilintarkastusevidenssin keräämisestä palveluorganisaatiosta ja käyttäjäyhteisöstä. Neljäs ja viimeisin teema käsitteli yksityiskohtaisempia tilanteita, joissa haastateltavat olivat kohdanneet haasteita tai muita ilmiöön liittyviä huomautuksia.

Kaksi haastateltavista tilintarkastajista oli haastatteluhetkellä KHT-auktorisoituja (A ja B) ja yksi HTM-auktorisoitu (C). Haastatelluista kaksi (B ja C) työskenteli samassa tilintarkastusyhteisössä ja kolmas (A) oli itsenäinen ammatinharjoittaja. Haastattelututkimuksen tulokset julkaistaan tutkimuksessa anonymisti ja haastateltavien taustoja tai henkilötietoja paljastamatta. Haastattelututkimuksen saatekirje sekä kysymykset ovat tutkielman lopussa liitteenä.

Hirsjärvi ja Hurme (2011) esittävät, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa muutamaakin henkilöä haastattelemalla voidaan saada merkittävää tietoa. Keskittyminen yhteen paikalliseen ilmiöön mahdollistaa yksityiskohtaisen tutkimisen. Haastattelututkimuksella pyrittiin saamaan tietoa tutkimusongelman mukaisesta tilanteesta ja siihen vaikuttavista toiminnoista ja olosuhteista kuten normistosta ja toimijoiden välisistä suhteista. Harkinnanvarainen näyte voi myös olla kvalitatiivisessa tutkimuksessa monella tapaa harhainen ja tutkijan tuleekin pystyä osoittamaan, että aineisto on edustava eikä haastateltavien valintaan sisälly systemaattista harhaa. Haastattelututkimuksen haastateltavien määrää pyrittiin määrittämään saturaation avulla. Kolmannen haastateltavan jälkeen pystyttiin toteamaan, että annetut tiedot ovat olennaisesti samankaltaisia sekä teoreettisesti merkittäviä ja uusilla haastatteluilla tuskin olisi saatu uutta olennaista tietoa.

Haastatteluista tallennettu dialogien aineisto purettiin litteroimalla sana sanalta puhtaaksi. Haastatteluista muodostuneita ääninauhoja oli mahdollista litterointia tehdessä kelata uudestaan taaksepäin, jotta pystyttiin varmistumaan haastateltavan käsityksistä sekä mahdollisista epäselvistä lausunnoista. Litterointeja ei lähetetty enää haastateltaville, vaan niiden todettiin antavan tarpeeksi selvät vastaukset haluttuihin kysymyksiin ja teemoihin. Haastateltavien vastaukset tyypiteltiin ja yhdisteltiin aluksi teemoittain ja lopulta jäsenneltiin kysymyskohtaisesti, jolloin pystyttiin muodostamaan käsitys vastauksista loogisesti sekä järkevästi teemoittain. Haastatteluaineisto luettiin useaan otteeseen, jaettiin osiin teemoittain ja kysymyksittäin sekä luokiteltiin suunnitelman mukaisesti. Luokittelujen perusteella

pyrittiin löytämään yhteyksiä, joita pyrittiin kuvailemaan, tulkitsemaan ja ymmärtämään haastattelututkimuksen tuloksissa tarkemmin uudelleen sijoitettuna tutkielman ja teorian kontekstiin.

1.4 Keskeiset käsitteet

Käyttäjyhteisö

Käyttäjyhteisö on organisaatio tai toimija, joka käyttää palveluorganisaatiota suorittamaan erilaisia toimintoja ulkoistamalla ja jonka tilinpäätös on tarkastuksen kohteena.

Palveluorganisaatio

Ulkopuolinen organisaatio, joka tuottaa käyttäjyhteisölle taloushallintopalveluja kuten kirjanpitoa tai palkanlaskentaa. Palveluorganisaation tuottamat palvelut ovat osa käyttäjyhteisöjen taloudellisen raportoinnin kannalta relevantteja tietojärjestelmiä. Palveluorganisaatio hoitaa ulkoistettuja toimintoja sopimusten mukaisesti.

Tilintarkastaja

Tilintarkastaja tarkastaa organisaation tilinpäätöksen, kirjanpidon ja hallinnon ja antaa yhtiökokoukselle tilintarkastuskertomuksen. Jos tarkastamisessa ei havaita ongelmia, hän esittää tilinpäätöksen vahvistamista ja hallituksen sekä johdon vastuuvapauden myöntämistä tilikauden osalta.

Standardi

Uuden tilintarkastuslain 131. pykälän mukaan tilintarkastajan tulee noudattaa hyvän tilintarkastuksen sijasta yhteisössä sovellettaviksi hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja. Ne ovat laintasoista sääntelyä. (Sorjonen, Ihalainen & Anttila 2010). Standardeja voidaan pitää tavoitteina, joihin toimintaa verrataan.

Kontrolli

Kontrollit tehostavat sisäistä valvontaa ja auttavat osaltaan myös liiketoiminnan tavoitteiden saavuttamisessa. Ne ovat toimenpiteitä, joita organisaation johto on asettanut, jotta saataisiin riittävä

varmuus siitä, että tavoitellut tavoitteet pystytään saavuttamaan sekä toiminnan oikeellisuus. Kontrollit voivat olla ehkäiseviä, paljastavia, automaattisia tai manuaalisia (Ahokas 2011, 146).

Havaitsemisriski

Tarkastajan suorittaman tarkastuksen puutteista johtuva riski, jonka seurauksena hän ei havaitse tai hänellä ei ole mahdollisuutta havaita asiaa, jota sisäinen valvontakaan ei toimenpiteillään ole havainnut.

SaaS-palvelu

Software as a Service. SaaS-palveluita käytetään etäyhteydellä yleensä internet-selaimella. Samaa tuotantoympäristöä käyttää usea palveluorganisaation asiakas. SaaS-palvelut tunnetaan yleisimmin myös nimellä pilvipalvelut.

Varmennuspalvelu

Varmennuspalvelua voidaan ostaa asiantuntijalta tai – yhteisöltä, jotta asiakasorganisaatio voi halutessaan todentaa, että heidän käyttämänsä kontrollit ovat toimivia ja tehokkaita.

2 TARKASTUS TEORIANA

2.1 Päämies-agenttiteoria

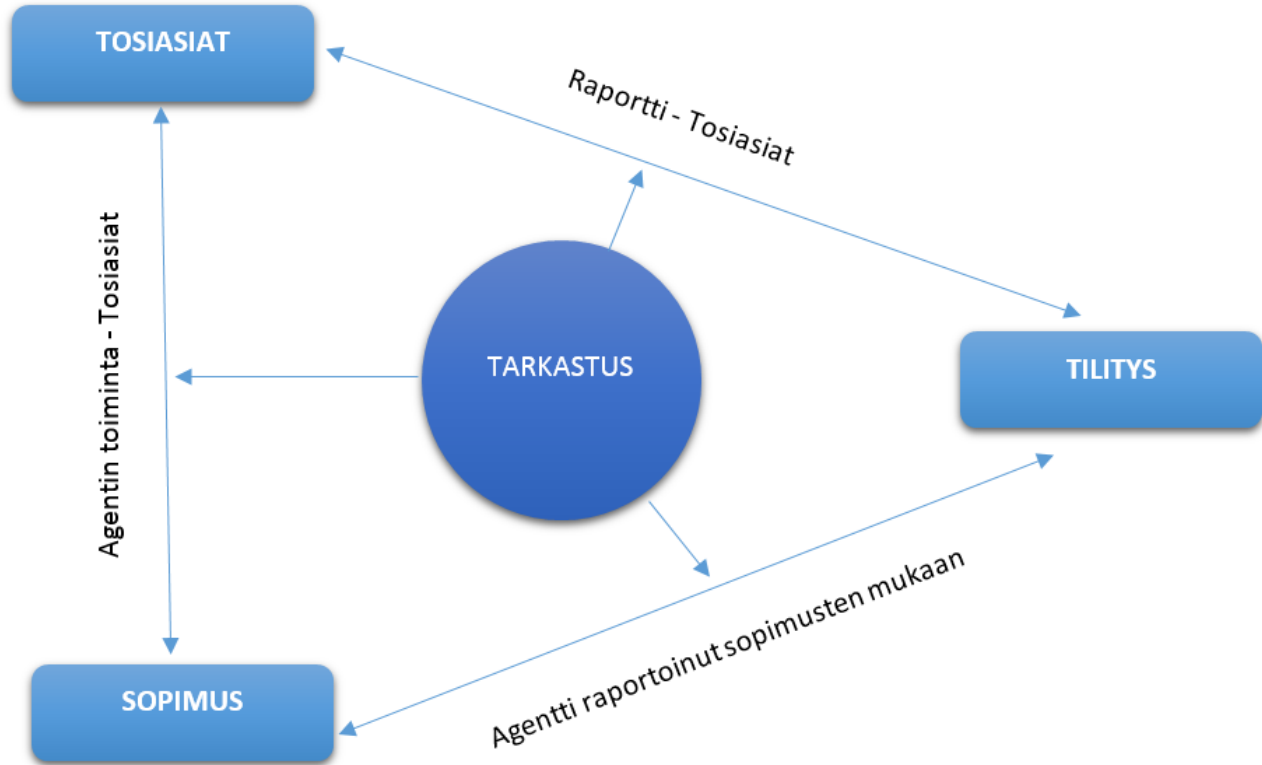
Jensen ja Meckling esitti vuonna 1978 artikkelissaan päämies-agenttiteorian, jonka mukaan yrityksen johdon suurempi omistus itse organisaatiosta parantaa kannattavuutta kannustinvaikutuksen ja yhteisten intressien avulla. Tällöin he maksimoivat myös oman etunsa ja näin ollen organisaation edun. (Jensen & Meckling 1978, 305–360).

Kuten Meklin toteaa, on tarkastus pohjimmiltaan varmennuspalvelua. Päämies-agenttiteoria vahvistaa organisaatioiden ja eri toimijoiden välisiä vastuu- ja toimivaltasuhteita. Teorian avulla pyritään määrittämään kuka on vastuussa tai tilivelvollinen kenellekin ja mistä asiasta sekä edistämään toimijoiden intressejä. (Heiskanen, Kihn & Näsi 2009, 56–66).

Päämiehet valitsevat agentin hoitamaan valittua tehtävää sovittujen tavoitteiden mukaisesti ja antavat agentille päätösvaltaa omien intressien edistämiseksi. Päämiehinä erilaisissa tilanteissa ovat esimerkiksi veronmaksajat poliitikoille, osakkeen omistajat yrityksen hallitukselle, yrityksen hallitus toimitusjohtajalle tai yrityksen toimiva johto ulkoistetulle taloushallinto-organisaatiolle. Tarkastuksen tehtävänä on päämies-agenttiteoriassa siis varmentaa päämiehelle objektiivisesti, että agentti toimii sääntöjä ja lakeja noudattaen, asetettuja tavoitteita vaalien, päämiehen intressejä seuraten ja että tilitetty informaatio on oikeaa ja riittävää. Tarkastaja pyrkii myös ennaltaehkäisemään sekä huomaamaan ”moraalikatoa” eli intressien ristiriitoja. Tarkastuksen avulla agentti voi myös osoittaa päämielle toimivansa vastuullisesti ja sopimusten mukaisesti ja samalla luoden itselleen lisäarvoa prosessissa. Agentin on suotavaa myös järjestää ulkoinen tilintarkastus mahdollisimman tehokkaasti, koska päämies yleensä perii agentti- ja valvontakustannukset joltain muuta kautta esimerkiksi agentin palkkioista. Tarkastuksella voidaan siis luoda lisäarvoa päämiehen ja agentin väliselle yhteistyösuhteelle. (Adams 1994, 8-10).

Päämies ei myöskään voi olla varma agentin osaamisesta ja halukkuudesta toteuttaa sille annetut toimeksiannot päämiehen tahtomalla tavalla, jolloin tarvitaan kolmas osapuoli verifioimaan agentin toimintaa, toimintatapoja ja epäsymmetristä informaatiota. (Myllymäki & Vakkuri 2001, 17).

Agenttikustannukset ovat avainasemassa kun arvioidaan päämiehen ja agentin välistä suhdetta ja kustannuksia voi syntyä organisaatiolle päämiesten ja agenttien erilaisten tavoitteiden takia. Päämiehen on pyrittävä ulkoisten keinojen avulla ohjamaan, mittaamaan ja valvomaan agentin- ja organisaation toimintaa sekä käyttäytymistä omien etujensa ja intressiensä mukaisesti, josta syntyy agenttikustannuksia. Agenttikustannukset koostuvat valvontakustannuksista (monitoring expenditures), sopimuskustannuksista (bonding expenditures) sekä jäännöskustannuksesta eli residuaalitappiosta (residual loss). Jensen ja Meckling (1978) määrittävät agenttisuhteen päämiesten ja agenttien välisenä sopimuksena, jossa päämies antaa valtaa agentille. Agentit usein ajattelevat vain omaa etuaan, jolloin voidaan ajatella etteivät he pyri saavuttamaan aina päämiehen asettamia tavoitteita ja luomaan organisaatiolle parasta mahdollista hyötyä. Päämies voi kuitenkin edesauttaa yhteisten tavoitteiden saavuttamista kannustimien ja palkkioiden avulla, jotka aiheuttavat valvontakustannuksia. Valvontakustannuksia syntyy myös kun agentin toimia sekä tilivelvollisuutta valvotaan ja arvioidaan ja kun käytetään tarkastajia. Agenttien valvontakontrollit eivät kuitenkaan aina toimi, ja sen takia onkin haasteellista luoda toimiva suhde päämiehen ja agentin välille. Sopimuskustannuksia syntyy, kun päämies ja agentti tekevät sitovan sopimuksen agentin tulevista tehtävistä ja suorituksista. Sopimuksessa määritetään agentin saamat korvaukset tehdystä työstä, joka aiheuttaa sopimuskustannuksia. Sopimusten avulla agentti pyrkii vakuuttamaan päämiehelleen, ettei tee toimenpiteitä, jotka voisivat vahingoittaa päämiestä. Päämies pyrkii siis sopimusten avulla ennaltaehkäisemään agentin mahdollisesti aiheuttamia vahinkoja. Valvonta- ja sopimuskustannukset tulisi kuitenkin rajata vähintäänkin yhtä suuriksi kuin agentin toiminnasta aiheutuva tappio. Jäännöskustannukset syntyvät päämiehelle kun päämiehen valvonta ja sopimustoimet eivät toimi toivotulla tavalla ja agentti toimii epäsuotuisasti päämiehen intressien kannalta. (Jensen & Mekling 1978, 305–360). Tilintarkastus voi vähentää edellä mainittuja agenttikustannuksia, päämiesten on pystyttävä luottamaan siihen, että tilintarkastaja on agentista riippumaton (Saarikivi, 1999).

KUVIO 2 Päämies-agenttiteoria

Keskeinen tilityksen muoto on kirjanpitoon perustuva informaatio. Tarkastuksen keskeinen tehtävä päämies-agenttiteorian valossa on varmentaa agentin tilityksen eli raportoinnin oikeellisuus. Tarkastaja toimii kolmantena osapuolena ja hyödyttää sekä agenttia että päämiestä. (kuvio 2).

Koppel (2005) toi artikkelissaan esille viisi eri tilivelvollisuuden ulottuvuutta. Ensimmäinen ulottuvuus on avoimuus (*transparency*), jolla viitataan siihen, että organisaatio tai agentti tuo julki oleellisen informaation toiminnastaan. Toinen ulottuvuus on luotettavuus tai vastuunalaisuus (*liability*), jolla tarkoitetaan organisaation tai agentin vastaamista omista seuraamuksistaan. Kolmantena ulottuvuutena Koppel pitää kontroillintia (*control-liability*), jolla hän viittaa agentin valvontaan, jotta tehtävät ja toiminnot suoritetaan sopimusten ja päämiehen intressien mukaisesti. Neljäs ulottuvuus vastuullisuus (*responsibility*) kertoo agentin tavoista noudattaa sovittuja sääntöjä ja lakeja. Viides ulottuvuus responsiivisuus (*responsiveness*) viittaa siihen, täyttävätkö agentti päämiehen substantiiviset odotukset ja tarpeet. (Koppel 2005, 96).

Tilintarkastajaa voidaan pitää myös agenttisuhteessa päämieheen samalla tavoin kuin organisaation johtoa. Tilintarkastajaa voidaan pitää siis myös omaa etuaan ja tilintarkastajien ammattikunnan etua maksimoivana agenttina. Tilintarkastajan maksimoidessa etuaan, aiheuttaa se myös positiivista hyötyä päämiehelle. Tarkastaja pyrkii edistämään ammattikunnan mainetta ja takaamaan työn kysyntää eettisten sääntöjen avulla. Tilintarkastajien eettiset säännöt ja standardit takaavat päämiehelle sen, että heidän intresseistään pidetään huolta ja että he saavat mahdollisen korvauksen jos sääntöjä ei noudateta. (Viitanen 2000, 27–30).

Päämies-agentti teoriaa voidaan siis tarkastella tilintarkastajan toimenkuvana päämiehen ja agentin välisen suhteen varmentajana ja valvonnan tarpeen näkökulmasta. Päämies tarvitsee luotettavan toimijan eli agentin hoitamaan tehtävää, johon kannattavaa palkata toinen henkilö tai organisaatio, mutta heillä on myös tarve valvoa, että agentit ajavat heidän intressejään ja toimivat tehokkaasti sekä luotettavasti. Päämiehillä ei kuitenkaan ole mahdollisuutta toteuttaa valvontaa itse, jolloin he palkkaavat kolmannen osapuolen eli tilintarkastajan toteuttamaan valvontatehtävää. Tarkastuksella pyritään usein ratkomaan agenttiteorian toimijoiden välisiä intressiristiriitoja ja kannustinongelmia. (Saarikivi 1999). Päämies-agenttiteoria lähestyy kannustinongelmia organisaatioissa, joissa omistus ja valvonta ovat eriytyneet. Agentti toimii vastoin päämiehen intressejä ilman toimivaa valvontaa ja tarkastusta. (Watts & Zimmerman, 617). Päämies-agenttiteorian valossa voidaan myös väittää, että kun agenttikustannukset ja valvontakustannukset kasvavat, kasvavat myös tilintarkastuksen kysyntä, joka aiheuttaa paineita tilintarkastuksen laadun parantamiseen (Sundgren 1999, 457).

2.2 Ulkoinen tarkastus

Tilintarkastusta pidetään Suomessa laillisuusvalvontana. Tilintarkastajan tuleekin ottaa huomioon tarkastettavaa yhteisöä tarkastettaessa sitä koskevat lainsäännökset, sen omat säännökset sekä hallintoelinten toimivaltansa puitteissa tekemät päätökset. Tärkeimpiä ulkoisen tarkastuksen normeja tilintarkastaja käyttää tutkimusongelman mukaisessa tilanteessa osakeyhtiölaista, tilintarkastuslaista sekä kirjanpitoa laista. Tilintarkastajan tulee myös osata ottaa huomioon ja soveltaa lakia avoimesta yhtiöstä ja kommandiittiyhtiöstä, arvopaperimarkkinalakia, asunto-osakeyhtiö lakia, elinkeinotuloverolakia, kirjanpitoasetuksia, osuuskuntalakia tuloverolakia ja yhdistyslakia. (Riistama

2000, 11). Tilintarkastusta pidetään lakisääteisenä toimenpiteenä, jolla pyritään ulkoisesti ja objektiivisesti valvomaan yhtiön tai organisaation toiminnan lainmukaisuutta (Ahokas 2011, 47). Tilintarkastajan tulee myös noudattaa hyvää tilintarkastustapaa tarkastusta suorittaessaan (TilinT 4:22).

Tilintarkastusta voidaan pitää tarkastettavan organisaation rippumattomana tutkimisena, jonka avulla ilmaistaan käsitys organisaation tilinpäätöksestä ja muusta oleellisesta taloudellisesta informaatiosta. (Tomperi 2009, 8). Ulkoisen tarkastuksen tavoite on ensisijaisesti varmistua tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja siinä esitettyjen tietojen riittävydestä, mutta myös varmistaa hallintoelinten toiminnan lainmukaisuus. Jotta tilintarkastaja pystyisi antamaan käyttäjäyhteisön kannalta positiivisen tilintarkastuskertomuksen, tulisi sen varmistua myös, että ulkoistettujen taloushallintopalveluiden toteuttajat ovat laatineet tilinpäätöksen hyvän kirjanpitotavan mukaisesti eli tuloslaskelman, taseen ja liitetietojen lukujen tulee vastata kirjanpidon lukuihin. Tilintarkastajan tulee siis varmistua, ettei kirjanpitoon, tilinpäätökseen tai käyttäjäyhteisön varojen hoitoon liity olennaisia virheellisyyksiä tai puutteellisuuksia. (Riistama 2000, 66).

Ulkoista tilintarkastajaa voidaan pitää lakisääteisenä instituutiona, jonka valtuuttaa yhteisön kokous tai tutkimusongelman tapauksessa käyttäjäyhteisön yhtiökokous tai hallitus yhtiökokouksen valtuutuksella. Tilintarkastajan tulee siis suorittaa lakisääteinen tilintarkastus käyttäjäyhteisölle, mikä tarkoittaa lähtökohtaisesti kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastuksen hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Suomessa on tosin myös luovuttu yleisestä tilintarkastusvelvollisuudesta, jos tarkastettava organisaatio ei ylitä tilintarkastuslain 2:4 §:n kokorajoja tai. Myös muu lainsäädäntö voi velvoittaa organisaation suorittamaan lakisääteisen tilintarkastuksen. Kirjanpidolla tarkoitetaan yhteisölakien ja säätiölain tarkoittamaan kirjanpitoa sekä esikirjanpitoja, joihin pääkirjanpito perustuu. Esikirjanpitoja ovat esimerkiksi ostoreskontra, myyntireskontra, kassakirjanpito, palkkakirjanpito, varastokirjanpito tai valmistuskirjanpito. (Riistama 2000, 68). Tilinpäätöksellä tarkoitetaan tuloslaskelmaa, tasetta, liitetietoja ja mahdollisesti toimintakertomusta (KPL 3 § 1). Myös konsernin emoyrityksen tilinpäätökseen tulee sisällyttää kirjanpitolain edellyttämät konsernituloslaskelma ja konsernitase liitetietoineen. Hallinnon tarkastuksella taas tarkoitetaan hallintoelinten pöytäkirjoja sekä niihin liittyviä asiakirjoja. Tilintarkastajan tulee myös varmistua hallintoelinten toiminnan lainmukaisuudesta, koska tilintarkastajan tulee sisällyttää tilintarkastuskertomukseen myös hallintoelinten vastuuvapautusta koskevan lausuman. (Riistama 2000, 70). Tilintarkastajalta ei odoteta ehdotonta varmuutta tarkastuksen yhteydessä, koska tarkastettavan organisaatiosta saatava informaatio ei ole koskaan täydellistä. Siksi

tarkastuksissa pyritäänkin saavuttamaan kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätökseen liity tahallisesti tai tahattomasti aiheutettua olennaista virheellisyyttä tai puutteellisuutta. (Tomperi 2009, 9; Ahokas 2011, 47). Virheiden olennaista käsitellään aina tilanteen mukaisesti. Tilinpäätöstä pyritään käsittelemään kokonaisuutena ja tarkastaja arvioi, milloin virhe on olennainen ja milloin se voisi vaikuttaa tilinpäätösinformaation oikeellisuuteen. Usein käytännössä tarkastettavan toiminnasta ja tunnusluvuista lasketaan kolme erilaista oleellisuusrajaa tarkastuksen avuksi. (Halonen & Steiner 2009, 45).

Kun käyttäjäyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa ulkoistetulle palveluorganisaatiolle, suoritetaan yleensä käyttäjäyhteisön kirjanpito esikirjanpitoineen palveluorganisaatiossa. Joissain tapauksissa on voitu ulkoistaa pelkästään esimerkiksi vain palkkakirjanpito, mutta yleisesti ottaen kirjanpidon toteuttanut taho laatii myös tietojensa perusteella käyttäjäyhteisön tilinpäätöksen.

2.3 Sisäinen valvonta, riskienhallinta ja sisäinen tarkastus

On hallituksen tai sitä vastaavan ylimmän päättävän elimen vastuulla huolehtia siitä, että organisaatiossa on riskienhallinta-, valvonta- sekä johtamis- ja hallintojärjestelmä, jotta hallitus voi olla kohtuullisen varma tavoitteiden saavuttamisesta ja siitä, että se saa riittävästi organisaation sisältä tietoa toimintaan vaikuttavista ympäristötekijöistä. Kun käyttäjäyhteisö on ulkoistanut toiminnon palveluorganisaatiolla, ei vastuu sisäisen valvonnan järjestämisestä kuitenkaan muutu. (Holopainen 2006).

Organisaatiot pyrkivät sisäisen valvonnan avulla kulkemaan kohti tuottoisia ja onnistuneita tavoitteita sekä vähentämään epämiellyttäviä riskejä matkan varrella. Sisäisen valvonnan avulla johto pystyy reagoimaan nopeasti taloudellisiin ympäristön muutoksiin ja vaikuttamaan tulevaisuuden kasvun rakentamiseen. Sillä pyritään kehittämään tehokkuutta, vähentämään varallisuuden arvon laskemisen riskiä sekä parantamaan raportoinnin luotettavuutta ja toimivuutta eri lakien, normien ja standardien tukemana. Sisäinen valvonta määritellään siis prosessiksi, jonka avulla pyritään tavoitteisiin, jotka ovat toiminnan tarkoituksenmukaisuus, raportoinnin luotettavuus ja sovellettavien lakien, normien ja standardien mukainen toiminta. (Internal Control – Internal Framework, COSO). Sisäistä valvontaa on prosessi, jolla tavoitellaan kohtuullista varmuutta taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen, toimintojen tehokkuuteen ja taloudellisuuteen. Myös palveluorganisaation toimintoihin, säädöksiin ja määräyksiin

liittyvät tavoitteet voivat olla relevantteja käyttäjyhteisön sisäisen valvonnan kannalta, jos ne liittyvät taloudelliseen raportointiin. (KHT-Media 2010, 197).

Sisäinen valvonta ei kykene lupaamaan organisaation menestystä tai varmistamaan toiminnan pysyvyyttä, vaan auttamaan sitä saavuttamaan tavoitteensa. Se tuottaa johdolle toivottua tietoa, mutta se ei voi hyväksikäyttää niitä. Sisäinen valvonta ei myöskään huomioi esimerkiksi valtiovallan harjoittaman politiikan, ohjelmien tai muiden ulkopuolisten tekijöiden muutoksia. (Holopainen 2006, 44)

Riskienhallinta on organisaatioiden yksi perustehtävistä ja hallituksen sekä tarkastusvaliokunnan velvollisuus on modernissa organisaatiossa huolehtia, että organisaatiossa on riskienhallintajärjestelmä. Käytännön suunnittelun ja toteutuksen sekä raportoinnin hallitukselle suorittavat taas toimitusjohtaja sekä ylin johto. (Holopainen 2006, 34).

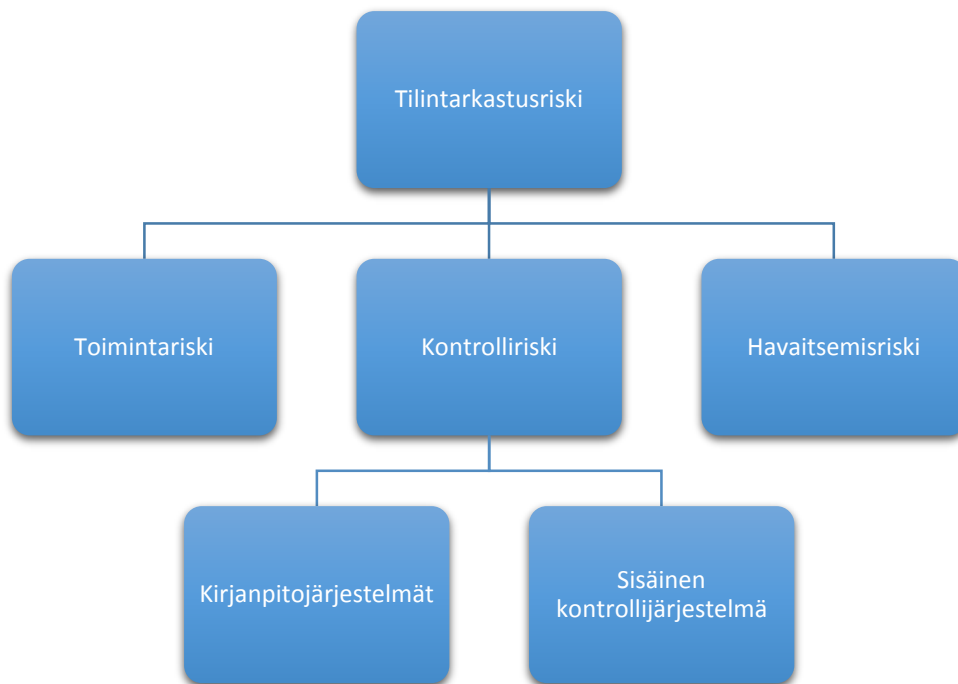
Organisaatioiden riskienhallinnassa tavoitteena on aina luoda arvoa sidosryhmilleen. Johdon tehtävänä onkin tasapainottaa epävarmuuden siedettävyyttä ja sidosryhmäarvoa. Epävarmuus on siis aina mahdollisuus esimerkiksi suureen tuottoon, mutta myös aina riski. Riskienhallinta on siis hyvä työkalu epävarmuuden ja sen riskien sekä mahdollisuuksien hallitsemiseen, jolloin johdolla on mahdollisuus löytää haluttu tasapaino arvon nostamiseen. Sisäinen valvonta on hyvin tärkeä osa riskienhallintaa. (COSO 2004).

Organisaatioiden kokonaisvaltainen valvonnan ja riskienhallintajärjestelmän COSO-ERM viitekehikko, on julkaistu 2004 ja sitä käytetään yleisimmin riskienhallinnan ja valvonnan arviointiperusteena. Viitekehikkoa ei kuitenkaan voida soveltaa kaavamaisesti samalla lailla kaikkiin organisaatioihin, koska kaikilla organisaatioilla on omat erityispiirteensä. IIA (The Institute of Internal Auditors) on antanut kannanoton sallituista COSO-ERM viitekehiksen ydinrooleista, joiden tulisi varmistaa, että riskienhallintaprosessi on olemassa ja riskejä on arvioitu. Lisäksi tulisi arvioida koko riskienhallintaprosessia, avainriskien raportointia sekä tarkastella avainriskien hallinnan toteuttamista. Riskienhallinnassa pyritään siis tilanteeseen, jossa tietyn halutun tavoitteen saavuttamisriski on hallinnassa tai riskin mahdollisuus käytetään hyväksi. (Holopainen 2006, 34–41).

Haluttu riskitaso voidaan laskea riskiyhtälön avulla, kuten alla olevasta kaavasta voidaan huomata. Yhtälössä haluttu riskitaso (r) saadaan kertomalla kokonaisriski (R) sekä kontrollit (rh) keskenään. Kokonaisriski muodostuu todennäköisyydestä ja vakavuudesta.

$$(1) \quad R \times r_h = r$$

Sisäinen tarkastus on objektiivista ja riippumatonta varmistus-, arviointi ja konsultointitoimintaa, jolla pyritään luomaan lisäarvoa organisaatiolle sekä kehittämään sen toimintaa. Se tarjoaa järjestelmällisen lähestymistavan organisaation riskienhallinta-, valvonta- sekä johtamis- ja hallintoprosessien tehokkuuden kehittämiseen ja arviointiin tukemalla organisaatiota sen tavoitteiden saavuttamisessa. (Holopainen 2006, 15). Tilintarkastusriskiä määritellessä tulee huomioida virheet ja väärinkäytökset. Tilintarkastusriskin osatekijöitä ovat havaitsemisriski ja olennaisen virheellisyyden riski, josta jälkimmäinen jakaantuu toiminta- ja kontrolliriskiin. Kontrolliriski jakaantuu vielä kirjanpitojärjestelmien tarkastukseen sekä sisäisten kontrollijärjestelmien tarkastukseen ja on riski siitä, että yhteisön sisäinen valvonta ei havaitse tai estä ja korjaa ajoissa virheellisyyttä, joka voisi olla olennainen joko yksin tai yhdessä muiden virheellisyyksien kanssa. (kuvio 3) (Simpanen 2006).

KUVIO 3 Tilintarkastusriski

Myös AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) on kehittänyt mallin tilintarkastusriskin arviointiin. AR-mallin (Audit Risk Model) kaava 2:

$$(2) \quad AR = IR \times CR \times DR$$

Mallissa AR kuvaa kokonaisuutena todennäköisyyttä sille, että virhe tapahtuisi sisäisen valvonnan tai tilintarkastajan sitä huomaamatta. IR kuvaa toimintariskiä eli esimerkiksi tilin saldoa tai liiketapahtumien lajia. Toimintariski on tilintarkastajan kannanoton alttius virheelle tai puutteelle, joka voisi olla olennainen joko yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa. CR kuvaa kontrolliriskiä eli todennäköisyyttä sille, että organisaation sisäiset valvontajärjestelmät eivät havaitse eivätkä estä olennaisia virheitä. Toimintariskit ja kontrolliriskit liittyvät tarkastettavaan organisaatioon ja niitä esiintyy tilintarkastuksesta riippumatta. DR kuvaa havaitsemisriskiä eli todennäköisyyttä sille, ettei tilintarkastaja pysty huomaamaan tilintarkastusevidenssin pohjalta virhettä tai puutetta, joka voi yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa olla olennainen. (Halonen & Steiner 2009, 40–48). Harkitessaan riskien luonnetta tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon muun muassa: onko riski väärinkäytösriski, liittyykö riski merkittävään viimeaikaiseen talouden, laskentatoimen tai muuhun kehitykseen, ovatko liiketapahtumat monimutkaisia tai epätavallisia, liittyykö riskiin lähipiiritapahtumia tai subjektiivisuuden astetta taloudellisen tiedon mittaamisessa.

Ahokkaan mukaan (2011) suurten organisaatioiden hallitukset ja toimeenpaneva johto ovat alkaneet tarvitsemaan enemmän ja enemmän sisäisiä tarkastajia sekä asiantuntijoita arvioimaan, onko johtamis- ja hallintojärjestelmä tarkoituksenmukainen, onko raportointi luotettavaa ja ajantasaista, noudatetaanko säädöksiä, toimivatko prosessit riittävän tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti, jotta hyväksytyt strategiset ja operatiiviset tavoitteet saavutetaan. Sisäinen tarkastus toimii hallituksen tai vastaavan toimielimen alaisena ja vastaa tehtävistään myös sille.

TAULUKKO 1 Sisäisen valvonnan arviointimenetelmiä. (Ahokas 2011)

Menetelmä	Kuka	Miten	Objektiivisuus
Ulkoinen tarkastus	Tilintarkastaja	Kontrollitestausta osana tarkastussuunnitelmaa	+++++
Sisäinen tarkastus	Sisäinen tarkastaja	Kontrollitestausta osana tarkastussuunnitelmaa	+++++
Peer-to-peer – testaus	Yrityksen sisällä eri sisaryhtiöiden tai osastojen asiantuntijat	Yrityksen sisällä eri sisaryhtiöiden tai osastojen asiantuntijat kiertävät arvioimassa toistensa kontrolleja	+++
Itsearviointi	Yksikön sisäinen ”testaaja”	Kontrollin suorittaja voi arvioida omaa työtään tai esim. controller arvioi saman yksikön taloushallinnon tekemää työtä.	+

Sisäisen valvonnan katsotaan olevan tehokasta silloin, kun kontrollit toimivat. Se voidaan jakaa jatkuvaan valvontaan sekä erillisiin arviointeihin. Jatkuva valvonta on päivittäistä ja jatkuvaa ja siihen voidaan laskea säännönmukaiset johtamis- ja ohjaustoimet, vertailut, täsmäytykset sekä muut rutiinitehtävät. Erillisiä arviointeja suoritetaan alueisiin ja kohteisiin, jotka ovat tärkeitä sekä joiden toimintaympäristössä on tapahtunut muutoksia tai niihin kohdistuu korkea riski. Arviointien tuloksen saadaan dataa siitä, toimivatko kontrollit kuten on kuvattu kontrollimatriiseissa. Tilintarkastaja voi testata yksittäisten kontrollien tehokkuutta suorittamalla objektiivista kontrollitestausta. Vaikka tilintarkastaja onkin vastuussa omasta työstään, voi hän hyödyntää myös sisäisen tarkastuksen tekemiä arviointeja. Hyvin suunniteltu sisäinen valvonta sisältää elementtejä kaikista edellä mainituista arviointimenetelmistä. (taulukko 1). On myös tärkeää, että arviointiprosessi on suunniteltu huolellisesti

ja että sillä on selkeä tavoite ja sitä toteuttavat henkilöt ovat ammattitaitoisia tehtävään. Myös dokumentointi sekä raportointi ovat oleellinen osa arviointia ja sisäistä valvontaa. (Ahokas 2011).

2.4 Valvonnan ja kontrollien osa-alueet

Lahden ja Salmisen (2008, 154) mukaan kontrollit suunnitellaan auttamaan yrityksen johtoa, jotta se ja yrityksen erinäiset sidosryhmät saisivat tarpeeksi luotettavaa ja riittävää tietoa. Ne ovat tärkeä ja olennainen osa yritysten hallintoa ja riskienhallintaa. Kontrolleilla voidaan valvoa yrityksessä esimerkiksi toimintoja, henkilöstöä tuotteita tai niiden toimintaympäristöä. Niiden valvontaan osallistuu yleensä henkilöitä sisäisen tarkastuksen toiminnoista, muista organisaatioista tai tilintarkastajista.

Taloushallinnossa kontrollit voidaan jakaa sisäisiin ja yleisiin kontrolleihin. Sisäinen kontrolli on yleensä hallituksen, toimivan johdon tai muu henkilöstön toimeenpantu prosessi, jossa halutaan tietää toimintojen vaikuttavuudesta ja tehokkuudesta, taloudellisen raportoinnin luotettavuudesta tai yksikköön kohdistuvien lakien ja määräysten noudattamisesta. Ensisijaisten kontrollien tavoitteena on estää tavoittelematon käytös prosessin aikana ja prosessia ennen. Toissijaisten kontrollien tavoitteena on havaita ongelmia kun ne ovat jo tapahtuneet. Yleiset kontrollit taas varmentavat taloudellisten tapahtumien oikeaa raportointia yleisesti, toisin kuin sisäiset, jotka keskittyvät enemmän prosesseihin. (Lahti & Salminen 2008, 155–156).

Ulkoistetuissa taloushallintopalveluissa useimmiten toimitaan digitaalisesti jolloin korostuu myös järjestelmäympäristön eri kontrollit. Kontrolleina voitaisiin pitää esimerkiksi vaarallisten työyhdistelmien estämistä ja seuranta, eri syöttötietojen prioriteetteja, duplikaattien synnyn ehkäisemistä ja erilaisia limiittejä. (Lahti & Salminen 2008, 156–157).

Työtehtäviä hajautettaessa väärinkäytökset eivät ole mahdollisia yhden henkilön toimesta. Kun tehtäviä taas on jaettu suuremmalle ihmismäärälle, kontrollitaso nousee. Ostoreskontrassa esimerkiksi yksi henkilö tarkistaa ja tiliöi laskun ja sen jälkeen se lähetetään yhdelle tai useammalle henkilölle hyväksyttäväksi. Työtehtävien hajauttaminen toisaalta pidentää prosessia, mutta mahdollisuus väärinkäyttöksiin pienentyy. Ostolaskuja käsiteltäessä ja kirjattaessa tulee myös olla ohjeistuksien mukaiset pakolliset syöttötiedot, esimerkiksi juoksevat dokumenttinumerot, oikeelliset

kirjanpitoapäivämäärät sekä muut tarvittavat tiedot. Hyvien ohjeistuksien sekä käytäntöjen avulla voidaan myös auttaa tilintarkastajien työtä. Oikein koodatut ja asetetut reskontraohjelmat auttavat myös kontrollien luomisessa sekä niiden seuraamisessa. (Lahti & Salminen 2008, 158). Digitaalisissa taloushallintopalveluissa myös prosessikohtaiset kontrollit ovat suuri tekijä ennaltaehkäisemään niin osto- kuin myyntireskontran riskejä. Esimerkiksi ostoreskontrassa yksittäisten ostolaskujen maksutapahtumat voivat olla merkitseviä jolloin kontrollien tarve kasvaa. Ostoreskontrassa halutaan varmistua siitä, että oikeelliset tiedot tallentuvat järjestelmään ja kirjanpitoon, maksut kohdistuvat oikeille osapuolille ja ne maksetaan määrättyyn ajankohtaan mennessä. (Lahti & Salminen 2008, 158).

Kontrollit tulisi myös dokumentoida. Kuten COSO-ERM (kuviokuva 4) viitekehyksessä esitetään, valvontatoiminnot ovat osa organisaation sisäistä valvontajärjestelmää, joiden voidaan ajatella perustuvan toimintaperiaatteista ja toimintaperiaatteista sekä toimenpiteistä. Kontrollien dokumentoinnin sisältö ja laajuus riippuu usein tarkasteltavan organisaation koosta, rakenteesta sekä johdon periaatteista. Toimintaperiaatteet dokumentoidaan yleensä myös hyvän hallintotavan takia. Toimintaperiaatteita ovat esimerkiksi hyväksymispolitiikat, matkustussäännöt, yleiset laskentaperiaatteet tai hinnoittelupolitiikat. SOX -lainsäädäntöä noudattavat organisaatiot ovat myös alkaneet panostamaan kontrollien dokumentointiin enemmän. Kontrollin dokumentoinnissa tulisi huomioida esimerkiksi kysymyksiä: kuka on vastuussa kontrollin suorittamisesta? Mikä on kontrollin tavoite? Mitä riskiä kontrollin tulisi ehkäistä? Onko kyseessä paljastava vai ehkäisevä kontrolli? Millaisin toimenpitein kontrollia toteutetaan? Millaista evidenssiä kontrollista saadaan ja miten sitä voidaan hyödyntää esimerkiksi tilintarkastuksessa? Kontrollien dokumentoinnin avulla pystytään esimerkiksi kehittämään yrityksen sisäisiä prosesseja, kun huomataan, että siitä puuttuu tietty kontrolli tai jokin kontrolli on tehoton. Kontrollit dokumentoituna voivat myös auttaa työntekijää ymmärtämään työtehtävänsä monipuolisemmin sekä antamaan työjohdolle varmuutta siitä, että prosessit toimivat oikein. Myös tilanteissa, jossa työntekijät vaihtuvat usein voidaan kontrollikuvauksien avulla perehdyttää uusi työntekijä tehtävään tehokkaammin. (Ahokas 2011, 74; Ahokas SVD 2014).

3 VIITEKEHYKSET JA STANDARDIT

3.1 Sisäisen valvonnan mallit

Sisäisen valvonnan mallit ovat hyviä työkaluja kaikenlaisille organisaatioille. Organisaatioiden johdot käyttävät niitä kuin myös sisäinen tarkastus sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan arvioinnissa. Myös tilintarkastajat tarvitsevat kohtuullisen varmuuden tarkastettavan organisaation sisäisen valvonnan toimivuudesta ja niiden kontroleista. Tunnetuin sisäisen valvonnan viitekehys on COSO-malli, mutta myös monet muut tahot ovat kehittäneet erilaisia malleja toimintansa kehittämiseen ja varmistamiseen. Mallien käyttäminen on myös monimuotoista ja jokaiselle organisaatiolle tai sen osalle löytyy aina omanalaisensa valvonnan malli tai sen muokkaus, joka toimii parhaiten. Tässä kappaleessa on esitetty kolme aiheeseen liittyvää ja merkittävintä valvonnan mallia.

3.1.1 COSO & COSO-ERM

COSO-raportti on sisäisen valvonnan käsitelmä ja se on sovellettavissa sellaisiin organisaatiotyyppisiin, joille ominaista on tavoitteellinen toiminta. Sitä on käytetty Suomessa melko laajasti niin julkisella sektorilla kuin yrityspuolellakin (Lähdemäki 2012). COSO-mallin mukaisen raportin avulla voidaan kehittää organisaation sisäistä valvontaa itsearviointina. COSO-raportti on kuitenkin yksilöitävä jokaiselle organisaatiolle ominaisekseen, koska jokaisella organisaatiolla on omat tavoitteensa ja strategiansa. Kaikilla organisaatioilla on kuitenkin monesti yhteisiä tavoitteita, kuten maineen ylläpitäminen, luotettavuuden säilyttäminen tai lakien ja säännösten mukaan toimiminen. Raportin tavoitteet voidaan siis jakaa kolmeen ryhmään: toiminnalliset tavoitteet, taloudellinen raportointi ja lakien ja sääntöjen mukaisuus. Raportin keskeisimpinä tavoitteina on auttaa ylintä johtoa organisaation toiminnan valvomisessa, niin että siitä saataisiin suurin mahdollinen hyöty sekä selkeyttää sisäisen valvonnan käsitettä luomalla sille käsitelmä, määrittelemällä valvonnan vaikutusmahdollisuuksien rajat eri osapuolien kanssa sekä edesauttaa niiden yhteistyötä valvonnan

kehittämisessä. (Holopainen 2006, 43–47). Lähdemäen (2012, 60) mukaan COSO-käsitelmä tuo tavoitteellisuutta ja mitattavuutta tarkastustyöhön vaatimukseltaan eritasoisessa valvonnassa ja erityyppisten toimenpiteiden osalta.

Yhteistä arvioinnille on, että COSO-mallin mukainen sisäisen valvonnan kehittäminen perustuu toiminnan jäsentämiselle prosesseiksi, valvontatavoitteiden asettamiselle prosessien eri vaiheille ja asianmukaisten kontrollien suorittamiselle eri vaiheissa. Malli edesauttaa sisäistä valvontaa parantamalla vuorovaikutusta hallituksen, johdon, henkilöstön, omistajien ja tarkastajien kanssa. Siitä on saatu lisäarvoa, kun tilintarkastajat, sisäiset tarkastajat ja johto ovat päässeet avoimempaan vuorovaikutukseen. (Holopainen 2006, 62–63; Lähdemäki 2012)

COSO-raporttiin sisältyy myös työkalupakki (*evaluation tools*), joka tarjoaa valvontatavoitteet ja arviointikohteet perus- ja tukitoiminnoille, yksittäisten riskien ja valvontatoimien arviointityökalumallit, sisäisen valvonnan osatekijöiden arviointityökalumallit ja sisäisen valvontajärjestelmän kokonaisarviointityökalumallit. Arviointityökalut auttavat tarkastajaa huomioimaan näkökulmia tarkastuskohteesta sekä arvioimaan eri ohjausmekanismien painoarvoa ja saavuttamaan tarkastustavoitteet tehokkaasti. Itsearviointin jälkeen tulee tehdä johtopäätökset sisäisen valvonnan tarkoituksenmukaisuudesta, määrittellä korjaustoimenpiteet, päättää toteutuksesta ja aikatauluttaa sekä toteuttaa ne. (Holopainen 2006, 62–63; Lähdemäki 2012)

COSO-ERM on tunnettu sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan ERM-viitekehys, jonka on luonut COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission). COSO on riippumaton yksityisen sektorin organisaatio ja sen pyrkimyksenä on parantaa ja kehittää taloudellisten raporttien laatua. Yhdysvalloissa on erinäisten skandaalien avustamana luotu Sarbanes-Oxley-laki vuonna 2002, joka on myös vaikuttanut muissa länsimaissa. Organisaatiot halusivat kehittää omia johtamis- ja hallintojärjestelmiä sekä riskienhallintaa. SOX-lain raportointivaatimusten perustana voidaan myös pitää COSO:n 2004 julkaistua Internal Control – Integrated Frameworkia. COSO-ERM eli Enterprise Risk Management keskittyy enemmän sisäiseen valvontaan painottaen enemmän organisaatioiden riskienhallintaa ja tavoiteasetannan strategisiin tavoitteisiin. Sitä kutsutaan myös nimellä kokonaisvaltainen ajatusmalli organisaatioiden riskienhallintaan. (COSO 2004; Lähdemäki 2012).

KUVIO 4 COSO-ERM viitekehys (COSO 2004)

Vuonna 2010 PriceWaterhouseCooper käynnisti *COSO:n uudistamisprojektin*. Vuotta myöhemmin toteutettiin yleinen kommentointikierrros, joka keräsi 700 vastausta. Toinen kommentointikierrros päättyi maaliskuussa 2012 ja uudistettu COSO-viitekehys julkaistiin toukokuussa 2013. Päivitetyyn viitekehysten luonnoksessa halutaan tuoda selkeyttä sisäisen valvonnan esittämisen osalta. Viitekehyksessä on säilytetty COSO-kuutio (kuvio 1), mutta seuranta- ja valvontaympäristöosatekijät ovat vaihtaneet paikkaa. Kuutiossa olevia viittä osatekijää luokittelee 17 sisäisen valvonnan perusolettamaa. Perusolettamat on kirjoitettu melko avoimesti siten, että ne sopivat niin tavoittelemattomille yhteisöille, julkiselle sektorille kuin yrityksillekin. Uudessa COSO-mallissa on korostettu suhdetta väärinkäytöksiin aikaisempaa enemmän ja aktiivinen yhteys sisäiseen valvontaan tunnustetaan oikealla tavalla. (Lähdemäki 2012).

3.1.2 CoCo

The Canadian Institute of Chartered Accountants (CICA) julkaisi vuonna 1995 lopullisen version *The Criteria of Control* –mallista (CoCo-malli), joka perustuu COSO-viitekehykseen painottuen kuitenkin enemmän yritysjohton tarpeisiin. Mallin avulla pyritään kuvaamaan kontrollit sekä esittämään valvonnan tehokkuuskriteerit. CoCo-mallia voidaan myös soveltaa kaikenlaisiin organisaatioihin tai niiden eri osiin niin yksityisellä kuin julkishallinnonkin puolella. (Ahokas 2011, 45–46).

CICA:n CoCo-mallista on Sisäiset tarkastajat ry laatinut suomenkielisen muistion. Muistiossa on määritelty 23 valvontakriteeriä hyvin yleisellä tasolla, jotta sitä hyödyntävät organisaatiot voisivat soveltaa niitä aina tilanteen mukaan sopiviksi. CoCo-malli käsittelee muutenkin valvonnan käsitteenä hyvin laajasti. Valvontaa pyritään käsittämään toimintojen koordinoinnin tavoitteiden saavuttamiseksi, tiedossa olevien riskien tunnistamisen ja vähentämisen, mahdollisuuksien havaitsemisen ja hyödyntämisen sekä kyvyn hallita muutoksia tai sopeutua niihin. Muistio mahdollistaa hyvin organisaatioiden luoda, kehittää, arvioida tai muuttaa omia valvontaprosessejaan ja sen on tarkoitettu valvonnan kanssa tekemisissä oleville tahoille kuten esimerkiksi organisaation johdolle ja tilintarkastajille. (Sisäiset tarkastajat ry 1999).

CoCo-mallin mukaan valvonnalla pyritään edistämään erilaisia tavoitteita, kuten liiketaloudellisen informaation ja johdon informaation luotettavuutta, toimintojen tehokkuutta ja tarkoituksenmukaisuutta sekä lakien, sääntöjen ja sisäisten toimintaperiaatteiden noudattamista. Edellä mainitut 23 valvontakriteeriä käsittelevät muun muassa sisäistä valvontaa edistäviä yrityskulttuureja ja arvoja, tavoitteiden asettamista, riskien arviointia, suunnittelua, valvontatoimenpiteitä sekä suoriutumisen seuranta ja johtopäätöksiä tarvittavista kehitystoimenpiteistä. Valvontakriteerien käyttäminen ja soveltaminen vaatii kuitenkin erityistä harkintaa kun kriteereistä johdetaan käytännön toiminnot, joiden pitäisi yhtyä muihin johtamiskäytäntöihin. Harkintaa tulisi myös käyttää kun yritetään tunnistaa ennalta hälyttäviä indikaattoreita ja muuttaa ne osaksi reaaliaikaista normaalia raportointia tai kun päätetään valvontatoimenpiteiden jälkeen hyväksyttävästä riskitasosta. (Sisäiset tarkastajat ry 1999).

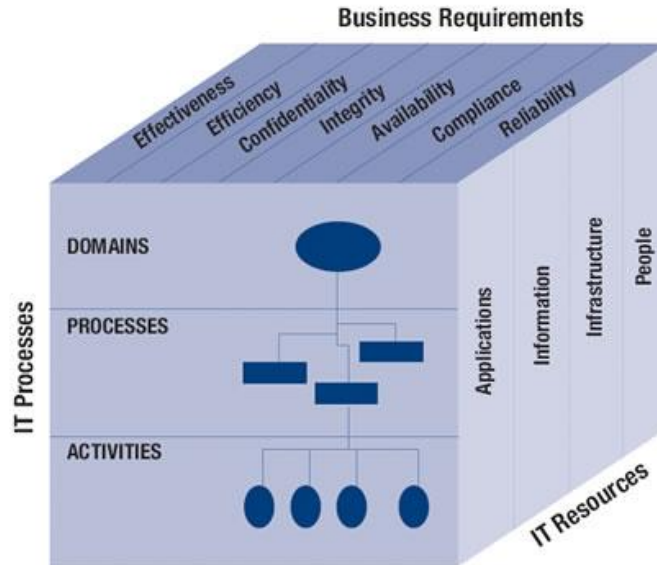
Sisäisten tarkastajien muistion mukaan (1999) CoCo-malli perustuu siis COSO-viitekehykseen, mutta mallit kuitenkin eroavat myös toisistaan. Erot ovat muistion mukaan määritelty:

- CoCo-mallin valvonnan määritelmä sisältää taloudellisen ja johdon raportoinnin luotettavuuden sekä lakien, säännösten ja sisäisten toimintaperiaatteiden noudattamisen. COSO-viitekehys ei puolestaan sisällä kumpaakaan edellä mainittua.
- CoCo-mallin valvontakehikossa tavoiteasetanta on huomioitu erillisenä osa-alueena ja tavoiteluokitus pitää sisällään sekä taloudellisen että johdon raportoinnin luotettavuuden.
- CoCo:n seurantakäsite sisältää organisaation tai yrityksen liiketoimintojen seurannan kun taas COSO:ssa seuranta tulkitaan erilaisten kohdistuvien valvontatoimenpiteiden seurantaan.

Kumpikin malli, COSO ja CoCo –malli olettaa, että sisäinen valvonta tukee organisaatiota saavuttaakseen tavoitteensa sekä jakaa organisaation tavoitteet kolmeen luokkaan: toiminnan tehokkuuteen, taloudellisuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen, raportoinnin oikea-aikaisuuteen ja luotettavuuteen sekä sääntöjen noudattamiseen. CoCo –malli antaa ehkä kuitenkin sisäiselle valvonnalle enemmän vapautta luottamusta ja se luottaa työntekijöiden noudattavan enemmän johdon määrittelemiä toimintatapoja ja –malleja. (KPMG 2005, 37–42).

3.1.3 COBIT

COBIT (*Control Objectives of IT and Related Technologies*) on vuonna 1996 kehitetty viitekehys kontrollivaatimusten, IT-johtamisen ja liiketoimintariskien hallinnan yhdistämiseen. Mallin avulla pyritään esittämään IT-kontrollien tavoitteet sellaisessa muodossa, että ne ymmärtäisivät niin yrityksen kuin IT-johto sekä tilintarkastajat. Sen avulla voidaan tunnistaa IT:n ja liiketoimintaprosessien riippuvuudet sekä edistää IT-kontrollien hukkumista organisaatioiden päivittäiseen operationaaliseen toimintaan. COBIT-malli antaa IT-kontrolleille sopivan viitekehyyksen, jos tietojärjestelmät näyttelevät suuressa roolissa tarkastettavassa organisaatiossa ja se on laajassa käytössä ympäri maailmaa. Varsinkin SOX-lainsäädännön piirin kuuluville organisaatiolle COBIT-malli on osoittautunut hyväksi työkaluksi yritysten IT-kontrollijärjestelmien hallinnassa. (Ahokas 2011, 43–45).

KUVIO 5 COBIT-Malli (Ahokas 2012, 44)

Kuten COSO-ERM viitekehys, COBIT koostuu ulottuvuuksista. COBIT:n kolme ulottuvuutta ovat IT-prosessit, IT-resurssit sekä liiketoiminnalliset vaatimukset. IT-prosessit voidaan jakaa neljään eri osaluueeseen tai domainiin: suunnittelu ja organisointi, hankinta ja toteutus, palvelutuotanto ja tuki, valvonta ja arviointi. IT-resurssit jakaantuvat myös neljään osaluueeseen: ohjelmistoihin, informaatioon, infrastruktuuriin ja ihmisiin. Liiketoiminnalliset vaatimukset sisältävät seitsemän kriteeriä informaatiolle: tehokkuus, saatavuus, suorituskyky, luotettavuus, eheys, lainmukaisuus sekä luottamuksellisuus. (Ahokas 2011, 43–45). COBIT –viitekehys tarjoaa monipuoliset työkalut erityyppisten IT-tarkastusten tekemiseen. Sen tietohallinnon toiminnot on jaettu 34 prosessiin, joiden kannalta on kuvattu keskeiset tavoitteet, mittarit ja kriittiset menestystekijät (KPMG 2005, 118). Jos palveluorganisaatio jolle on ulkoistettu käyttäjäyhteisön taloushallinto käyttää paljon prosesseissaan tietojärjestelmiä, on COBIT-mallin käyttö suositeltavaa, koska sen avulla pystytään tehostamaan liiketoimintaprosesseja sekä välttymään mahdollisilta kontrolliriskeiltä. Myös tilintarkastaja pystyy helpommin seuraamaan audit trailia, tilanteessa jossa on hyödynnetty COBIT-viitekehystä.

3.2 Kansainväliset tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardit

Vuonna 2007 tilintarkastuslakiin tuli vaatimus hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta. Kansainvälinen tilintarkastajaliitto (International Federation of Accountants) on julkaissut hyvää tilintarkastustapaa koskevat standardit ja eettiset säännöt. IFAC:n antamat ISA-standardit on KHT-media kääntänyt suomeksi, joka toimii tärkeänä teoksena niin sisäisen- kuin ulkoisenkin tarkastuksen sektorilla. Kansainvälisellä tasolla hyvän tilintarkastustavan sisällön ja käsitteen määrittelevät ammatissa toimivat tilintarkastajat ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä. Tilintarkastus ja muut toimeksiannot tulee siis suorittaa Suomessa noudatettavan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvään tilintarkastustapaan luettavat standardit sisältävät peruseriaatteita ja keskeisiä menettelytapoja sekä niihin liittyvää ohjeistusta selittävän ja muun aineiston muodossa (KHT-Media 2012, 10-20).

Lakiin on myös tullut vaatimus Euroopan yhteisöissä sovellettavaksi hyväksytyjen kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta lakisääteisissä tilintarkastuksissa EU:n tarkastusdirektiivin implementoinnin myötä. Jatkossa tilintarkastusstandardit olisivat siis laintasoista sääntelyä. Toisaalta vielä EU:ssa ei ole hyväksytty ainuttakaan kansainvälistä tilintarkastusstandardia, eikä hyväksymisen aikatauluista ole vielä tietoa tai tehty päätöksiä. Tarkoitus olisi tilintarkastuslakia koskevan hallituksen esityksen mukaan arvioida tilintarkastusstandardien noudattamista osana hyvää tilintarkastustapaa siihen saakka, kunnes standardit on hyväksytty EU:ssa. (KHT-Media 2010, 7-15) Tilintarkastusalalla standardien luonteeseen kuuluu myös, että tilintarkastusammattilaisien edellytetään harjoittavan ja käyttävän ammatillista harkintaa standardeja sovellettaessa. (KHT-Media 2012, 156)

IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board) on määrittänyt ISAE-standardit, jotka asettavat yksityiskohtaiset vaatimukset käyttäjäorganisaation palveluorganisaatioille ulkoa ostettujen palveluiden tarkastamiseen ja varmentamiseen (Kinnanen 2012). Varmennustoimeksiantostandardeja sovelletaan silloin, kun palveluorganisaatio vastaa kontroleista ja niiden rakenteen sopivuudesta ja ne ovat yleensä täydentäviä raportteja ISA-standardeja sovellettaessa (KHT-Media 2010, 1097).

Suomessa valtiontalouden tarkastusvirasto (VTV) kuuluu jäsenenä ylimpien ulkoisten tarkastusyksiköiden kansainväliseen INTOSAI-järjestöön (*International Organisation of Supreme Audit Institutions*). INTOSAI:n jäseniä ovat Yhdistyneiden kansakuntien jäsenvaltioiden ylimmät ulkoisen tarkastuksen yksiköt sekä eräät ylikansallista toimivaltaa omaavat kansainväliset järjestöt. Myös

Euroopan tilintarkastustuomioistuin on jäsenenä. INTOSAI standardoi julkisen talouden ulkoista tarkastusta laatimalla, hyväksymällä ja julkaisemalla ISSAI-standardeja (*International Standards of Supreme Audit Institutions*) sekä hyvää hallintotapaa julkisen talouden hoidossa olevia suosituksia (INTOSAI Good Governance -suositukset). Standardointityössä INTOSAI toimii tiiviissä yhteistyössä tilintarkastajien kansainvälisen järjestön IFAC:n sekä kansainvälisen tilintarkastusstandardilautakunnan kanssa. (*International Auditing and Assurance Standards Board IAASB*) (HE 2008, 6).

IFAC:n toimesta on myös muodostettu julkiselle sektorille omat IPSAS-tilinpäätösstandardit (*International Public Sector Accounting Standards*). Ne ovat tarkoitettu sovellettaviksi erilaisissa julkisorganisaatioissa, valtionkirjanpidoissa ja tilinpäätöksissä. IPSAS-standardit ovat muodostettu liikeyritysten IAS/IFRS-standardeista, mutta ottamalla samalla huomioon mahdollisimman paljon julkisen sektorin erityispiirteitä. IFAC:n näkökulmana oli, että kassaperusteinen kirjanpito olisi vain siirtymävaihe kohti kertymäperusteista kirjanpitoa. Euroopan yhteisössä kirjanpitojärjestelmä on perustunut vuodesta 2005 IPSAS-standardeihin. Talousarviokirjanpito on säilynyt kassaperusteisena. (Luoma, Oulasirta, Näsi 2007). Myös tietojärjestelmätarkastajien pääjärjestö ISACA (*Information Systems Audit and Control Association*) on julkaissut suosituksia, standardit sekä menettelytavat tietojärjestelmätarkastukseen sekä niihin liittyvät eettiset ohjeistukset. Järjestö pyrkii standardien avulla muodostamaan yleisesti hyväksytyjä käytäntöjä alalla sekä tavan tietojärjestelmätarkastuksen organisoimiseen ja toteuttamiseen. (KPMG 2005, 118).

3.2.1 ISA 300 tilintarkastuksen suunnittelu ja ISA 315 olennaisen virheellisyyden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla

Tehtävän tehokas suorittaminen koostuu sekä tehokkaasta toteutuksesta että toteutuksen oikea-aikaisuudesta. Suunnittelu käsittää kokonaisstrategian luomisen sekä yksityiskohtaisen tilintarkastussuunnitelman laatimisen. ISA 300 – standardi antaa ohjeet jatkuvan tarkastuksen suunnitteluun. Ensimmäistä kertaa suoritettavissa tilintarkastustoimeksiannoissa tulee ottaa myös huomioon lisänäkökohtia erikseen. Yksityiskohtaisessa tilintarkastussuunnitelmassa tulisi kuvata tilintarkastustoimenpiteiden luonne, ajoitus sekä laatu, joilla tilintarkastusriski olisi hyväksyttävän

alhaisella tasolla (kuvio 2). Tilintarkastussuunnitelmassa tulisi myös huomioida liiketoiminnan näkökulma, että toimeksianto tulisi myös hoidetuksi mahdollisimman tehokkaasti. Tehokkaan tilintarkastussuunnitelman avulla pystytään tarkastuksessa painottamaan tärkeisiin ja olennaisiin alueisiin ja kontroleihin. Sen avulla voidaan myös havaita mahdollisia ongelmia sekä edetä tilintarkastustyössä määritetyn aikataulun mukaisesti. Hyvin laaditun tilintarkastussuunnitelman avulla saadaan myös apua, kun tehtäviä delegoidaan ja koordinoidaan tiimin sisällä sekä mahdollisesti toisten tilintarkastajien tai tilattujen asiantuntijoiden kesken (kuvio 1). (KHT-Media 2012, 404–406).

Tilintarkastussuunnitelman laajuus määräytyy tarkastuskohteen koosta, tarkastuksen vaativuudesta sekä asiakkaan ja liiketoiminnan tunnettavuudesta. Suunnitelman laajuutta arvioidessa tulisi huomioida sovellettavat tilinpäätösnormistot, mahdolliset toimialakohtaiset raportointivaatimukset sekä toimintojen maantieteelliset sijainnit. Esimerkiksi palveluorganisaation ulkoistamaa toimintoa, kuten skannausta on turha lähteä tarkastamaan kauas, jos sen kontrollitoiminnot eivät ole olennaisia tarkastuksen kannalta. On myös tärkeää arvioida toimeksiantoa suunnitteluvaiheessa olennaisuustasojen näkökulmasta, jotta tarkastustiimin resurssit voidaan kohdistaa ja allokoida oikein. Tilintarkastussuunnitelmaa tulisi myös päivittää aina sen hetkisen tilanteen mukaisesti, mikäli esimerkiksi toimintaympäristössä, tilintarkastustuloksissa tai muissa olosuhteissa tapahtuu olennaisia muutoksia. Tilintarkastuksen suunnittelu sekä jatkuva prosessi tulee aina myös muutoksineen ja perusteluineen dokumentoida. (KHT-Media 2012, 404–406).

Tarkastettaessa ulkoistettuja taloushallintopalveluiden kontroleja tilintarkastussuunnitelman tulisi sisältää kuvaus riskienarviointitoimenpiteiden oletetusta luonteesta, laajuudesta sekä ajoituksesta. Suunnitelman avulla voidaan päättää, testataanko palveluorganisaation kontroleja sekä niiden toiminnan tehokkuutta vai tehdäänkö tarkastusta enemmän aineistotarkastuksen avulla. Jotta ymmärrettäisiin asiakasyrityksen toimintaa mahdollisimman hyvin, tulisi myös suunnitelmaan sisällyttää kontrolliympäristön selvittäminen, jossa keskeisenä osana tulee kuvata organisaatio, tietojärjestelmät ja niihin liittyvät kontrollit. Tilanteissa joissa asiakasyritys on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa, tulee myös palveluntarjoajan tehtävät ja valtuudet selvittää sekä arvioida ulkoistuksen aiheuttamat mahdolliset riskit. (Lähdesmäki 2010, 28).

ISA 315 – standardia sovelletaan, kun halutaan määrittää tilintarkastajan velvollisuutta tunnistaa riskit siitä, että tilinpäätöksessä olisi olennainen virheellisyys sekä kun halutaan arvioida riskejä yhteisöstä ja toimintaympäristöstä sekä yhteisön sisäisestä valvonnasta muodostetun käsityksen perusteella.

Standardin tavoitteena on ohjeistuksen mukaan ”väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisten virheellisuuden riskien tunnistaminen ja arvioiminen tilinpäätöstopasolla ja kannanottotasolla sen käsityksen avulla, jonka hän muodostaa yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä sen sisäisestä valvonnasta, ja näin saada perusta arvioituihin olennaisen virheellisuuden riskeihin vastaavien toimenpiteiden suunnittelulle ja toteuttamiselle.” (KHT-Media 2012, 418). Sisäisessä valvonnassa kontrollit useimmiten koskevat taloudellista raportointia. Kaikki kontrollit eivät kuitenkaan ole tilintarkastuksen kannalta relevantteja, jolloin tilintarkastajan tulisi tutustua palveluorganisaation toimintaympäristöön sekä käyttää ammatillista harkintaa. Kontrollit voivat olla relevantteja yksin tai yhdessä muiden kontrollien kanssa tilintarkastuksen kannalta. Tilintarkastukselle relevantin kontrollit tulisi arvioida, dokumentoida sekä raportoida. Perehtyessään palveluorganisaation kontrollitoimintoihin tulee tilintarkastajan myös arvioida sekä muodostaa käsitys miten palveluorganisaatio on vastannut tietotekniikasta johtuviin riskeihin. Kontrolleja varten tulisi järjestää myös seurantaa, jotta tilintarkastaja pystyisi puuttumaan mahdollisiin muuttuviin virheellisyyksiin. Tilintarkastajan tulisi selvittää miten kontrollit ovat suunniteltu ja otettu käyttöön tiedustelemalla palveluorganisaation henkilöstöltä, havainnoida yksittäisiä kontrolleja, tarkastaa yksityiskohtaisesti asiakirjoja ja raportteja sekä jäljittää liiketapahtumia tietojärjestelmän läpi. Kontrollien toiminnan määrämuotoisuudessa voi olla eroja pienissä ja suurissa yhteisöissä, vaikka käsitteet ovat todennäköisesti samanlaisia. Pienten yhteisöjen tilintarkastuksen kannalta relevantit kontrollit yleensä koskevat liiketapahtumaketjuja. Tietojärjestelmien kontrollit ovat taas tehokkaita, kun ne pitävät yllä tiedon eheyden ja järjestelmien käsittelemän informaation ja datan turvallisuuden. (KHT-Media 2012, 418–466).

Valvontaympäristö koostuu hallinto- ja johtamistoiminnoista sekä hallintoelinten ja toimivan johdon asennoitumisesta, tietoisuudesta ja toimenpiteistä, jotka koskevat palveluorganisaation sisäistä valvontaa. Valvontaympäristö voi myös vaikuttaa organisaation ilmapiiriin ja henkilöstön kontrollitietoisuuteen. Valvontaympäristöä arvioidessaan tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon palveluorganisaation onko toimiva johto hallintoelinten valvomana pitänyt yllä rehellisyyttä ja eettistä käyttäytymistä edistävää kulttuuria. Myös valvontaympäristön ja sisäisen valvonnan välisiä vahvuuksia sekä heikkouksia tulisi pohtia. (KHT-Media 2012, 418–466).

3.2.2 ISA 402 – Palveluorganisaatiota käyttävän yhteisön tilintarkastuksessa huomioon otettavia seikkoja

Tilintarkastajan tulisi soveltaa ISA 402 – standardia silloin, kun käyttäjyhteisö käyttää yhden tai useamman palveluorganisaation palveluita. Käyttäjyhteisön tilintarkastaja yrittää muodostaa tarvittavaa käsitystä käyttäjyhteisöstä sekä tilintarkastuksen kannalta sisäisestä valvonnasta olennaisten riskien tunnistamiseksi. ISA 402 – standardia tulisi soveltaa tilintarkastuksiin, jotka kohdistuvat 15.12.2009 tai sen jälkeen alkavilta tilinkausilta laadittaviin tilinpäätöksiin. (KHT-Media 2010, 520–543)

Yhä useampi yritys tai organisaatio on ulkoistanut liiketoimintansa eri osa-alueita. Joskus ulkoistetut vastuut vaihtelevat yksittäisistä tehtävistä kuten tilitoimisto-, palkanlaskenta-, perintä-, laskutus- ja tietojenkäsittelypalveluista aina kokonaisten liiketoimintojen korvaamiseen. Uusi kansainvälinen ISA 402 – standardi tuo varsinkin tilintarkastuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen lisää painoarvoa. Tässä tutkielmassa keskitytään palveluorganisaatioiden tuottamiin taloushallintopalveluihin.

Palveluorganisaation tuottamat palvelut ovat relevantteja käyttäjyhteisön tilintarkastuksen kannalta silloin, kun nämä palvelut ja niitä koskevat kontrollit ovat osa käyttäjyhteisön taloudellisen raportoinnin kannalta relevanttia tietojärjestelmää sekä siihen liittyviä liiketoimintaprosesseja, jos nämä palvelut vaikuttavat johonkin seuraavista:

- a) tilinpäätöksen kannalta merkittävät liiketapahtumien lajit käyttäjyhteisön toiminnoissa;
- b) sekä tietoteknisissä että manuaalisissa järjestelmissä noudatettavat menettelytavat, joiden mukaisesti käyttäjyhteisön liiketapahtumat saatetaan alkuun, kirjataan, käsitellään, tarvittaessa korjataan, siirretään pääkirjaan sekä esitetään tilinpäätöksessä;
- c) niihin liittyvä joko sähköisessä muodossa tai paperilla oleva kirjanpitoaineisto, sitä tukeva informaatio sekä yksittäiset käyttäjyhteisön tilinpäätökseen sisältyvät tilit, joita käytetään käyttäjyhteisön liiketapahtumien alkuun saattamiseen, kirjaamiseen, käsittelyyn ja raportoimiseen; tähän kuuluu myös virheellisen tiedon korjaaminen sekä se, miten tieto siirretään pääkirjaan;
- d) miten tilinpäätöksen kannalta merkittävät muut tapahtumat ja tilanteet kuin liiketoimet tallentuvat käyttäjyhteisön tietojärjestelmään;

- e) taloudellisen raportoinnin prosessi, jota käytetään käyttäjäyhteisön tilinpäätöksen laatimisessa mukaan lukien merkittävien kirjanpidollisten arvioiden ja tilinpäätöksessä esitettävien tietojen tuottaminen sekä;
- f) kontrollit, jotka koskevat pääkirjanpitovientejä, mukaan lukien kertaluonteisten epätavanomaisten liiketapahtumien tai oikaisujen kirjaamiseen käytettävät muut kuin vakiomuotoiset pääkirjanpitoviennit. (KHT-Media 2010, 522)

Käyttäjyhteisön käyttäessä jonkin palveluorganisaation palveluita tai ulkoistaessa taloushallintoaan, käyttäjyhteisön tilintarkastajan tavoitteena on tunnistaa ja arvioida olennaisen virheellisyyden riskit sekä muodostaa tarvittava käsitys palveluorganisaation tuottamien tuotteiden ja palveluiden luonteesta, merkittävydestä ja niiden vaikutuksesta tilintarkastuksen kannalta olennaiseen sisäiseen valvontaan. Hänen tulisi myös suorittaa sekä suunnitella tilintarkastustoimenpiteitä virheellisyyden riskeihin vastaaviksi. (KHT-Media 2010, 520–543)

3.2.2.1 Raportit (tyyppi-1 ja tyyppi-2)

Kontrolliraportti on ulkoisen palvelutuottajan laatima ja asiakkaan kontrolleja kuvaava sekä niiden toiminnan tehokkuudesta kertova raportti, joka on myös tärkeä osa palvelutuottajan ja asiakkaan myönteistä yhteistyötä. Palveluorganisaatioiden olisi suotavaa hankkia raportti tilintarkastajaltaan varsinkin tilanteissa, jossa käyttäjiä on paljon. Tämä edistäisi palveluntuottajien asiakkaidensa tilintarkastuksen tehokkuutta ja myös oman toimintansa tehokkuutta, kun eri tilintarkastajien ei tarvitsisi käydä palveluorganisaatioissa läpi samoja asioita. Kontrolliraportti voisi olla myös myönteinen kilpailuetu palveluorganisaatioille. (KHT-Yhdistyksen Laatutoimikunta 2010).

ISA 402 – standardin olennaisena tekijänä ovat 1- ja 2-tyypin raportit.

1-tyypin raportti kuvaa palveluorganisaatiossa olevia kontrolleja ja kertoo niiden rakenteesta. Se sisältää

- i) palveluorganisaation toimivan johdon laatiman kuvauksen palveluorganisaation järjestelmästä, valvontatavoitteita sekä niihin liittyvistä kontrolleista, jotka ovat tietyinä ajankohtana suunniteltuina ja käytössä; ja
- ii) palveluorganisaation tilintarkastajan antaman raportin, jonka tavoitteena on antaa kohtuullinen varmuus ja joka sisältää palveluorganisaation tilintarkastajan lausunnon palveluorganisaation järjestelmää, valvontatavoitteita sekä niihin liittyviä kontrolleja koskevasta kuvauksesta sekä kontrollien rakenteen sopivuudesta kyseisten valvontatavoitteiden saavuttamiseksi.

2-tyypin raportti kuvaa ja kertoo palveluorganisaatiossa olevista kontrolleista ja niiden rakenteesta sekä toiminnan tehokkuudesta. Se sisältää

- i) palveluorganisaation toimivan johdon laatiman kuvauksen palveluorganisaation järjestelmästä, valvontatavoitteista sekä niihin liittyvistä kontrolleista, kontrollien rakenteesta ja siitä että ne ovat käytössä tietyinä ajankohtana tai tietyinä ajanjaksona sekä joissakin tapauksissa niiden toiminnan tehokkuudesta tietyinä ajanjaksona; ja
- ii) palveluorganisaation tilintarkastajan raportin, jonka tavoitteena on antaa kohtuullinen varmuus ja joka sisältää
 - a) palveluorganisaation tilintarkastajan lausunnon palveluorganisaation järjestelmää, valvontatavoitteita sekä niihin liittyviä kontrolleja koskevasta kuvauksesta, kontrollien rakenteen sopivuudesta kyseisten valvontatavoitteiden saavuttamiseksi sekä kontrollien toiminnan tehokkuudesta; ja
 - b) kuvauksen palveluorganisaation tilintarkastajan suorittamasta kontrollien testauksesta ja sen tuloksista. (KHT-Media 2010, 520–543).

Tilintarkastajan tulisi siis pystyä muodostamaan käsitys käyttäjäyhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä, arvioida palveluorganisaatiossa hoidettujen tehtävien merkityksestä ja niiden olennaisuudesta. 1-tyypin raportti sisältää arvion kontrollien toteutuksesta ja 2-tyypin raportti sisältää arvion lisäksi myös tulokset kontrollien toimivuuden testauksesta. (Sorjonen, Ihalainen & Anttila 2010)

3.2.2.2 ISAE 3402 – Palveluorganisaatiossa olevia kontrolleja koskevat varmennusraportit

Kansainvälisessä ISAE- varmennustoimeksiantostandardissa (*International Standard on Assurance Engagements*) käsitellään varmennustoimeksiantoja, joita ammatissa toimivat tilintarkastusammattilaiset toteuttavat. Niiden tarkoituksena on tuottaa käyttäjäorganisaatiolle sekä sen tilintarkastajalle palveluorganisaation kontrolleja koskeva ja kuvaava raportti silloin kun palveluorganisaatio tuottaa sellaista palvelua, joka on relevantti käyttäjäyhteisön sisäisen valvonnan kannalta tai se liittyy taloudelliseen raportointiin. ISAE-standardi täydentää ISA-402:sta siten, että laadittavista raporteista on mahdollista kerätä tarkastuksen mukaista evidenssiä ISA 402:sta sovellettaessa. (KHT-Media 2010, 1078).

Yritys, joka on ulkoistanut jonkin toimintonsa sekä toimintoa hoitava palveluorganisaatio saavat tilintarkastajan ISAE 3402 – raportista varmistuksen palveluorganisaation sisäisen valvonnan tasosta. ISAE 3402 – raportilla varmennetaan palveluorganisaation prosessien asianmukaisuus ja toiminnan tehokkuus. Se on korvannut 15.6.2011 lähtien aikaisemmin käytössä olleen SAS 70 – raportin. Tarkastuksen jälkeen tuotetaan palveluorganisaatiolle määrämuotoinen varmennusraportti (SOC – Service Organization Control report), joka sisältää riippumattoman kolmannen osapuolen näkemyksen kontrollien tehokkuudesta, tarkoituksenmukaisuudesta sekä palveluorganisaation kontrolliympäristön kattavuudesta. Raporttiin sisältyy myös palveluorganisaation valvontaympäristön ja riskienhallintamenetelmien kuvaksen sekä palveluorganisaation johdon kirjallisen vakuutuksen kontrollien toiminnasta. (Kinnanen 2012).

Varmennustoimeksianto tulisi suunnitella niin, että se tulisi suoritetuksi mahdollisimman tehokkaasti. Suunnittelun tärkeä osa on kokonaisstrategia, joka sisältää toimeksiannon laajuuden, painopistealueet, ajoituksen ja toteuttamisen. Toimeksiantoa varten tulee myös laatia suunnitelma, jossa käsitellään yksityiskohtaisemmin suoritettaviksi aiottujen evidenssin hankkimistoimenpiteiden luonnetta, ajoitusta, laajuutta sekä syitä kyseisten toimenpiteiden valitsemiseen. Riittävän ja huolellisen suunnittelun avulla varmennustoimeksianto pystytään suorittamaan tehokkaasti ja laadullisesti. Suunnittelu on jatkuva prosessi, jota päivitetään aina mahdollisten olosuhteiden muuttuessa. Tilintarkastajan tulee suunnitella varmennustoimeksianto kuitenkin ammatillisella skeptisyydellä tiedostaen, koska on mahdollista että kohdetta koskeva tieto voi olla olennaisesti virheellistä tai puutteellista. (KHT-Media 2009, 705–709). Palveluorganisaation varmennusraportin tuottaminen edellyttää keskeisten toimintojen riskien

tunnistamisen ja niiden hallintakeinot sekä kolme osapuolta (käyttäjörganisaatio, palveluorganisaatio ja riippumaton tarkastaja). Palveluorganisaation tulee myös määrittää riskienhallinnan menetelmät ja sen valvontaan käytettävät kontrollit tavoitteineen sekä toimintatavat, joilla käyttäjörganisaatio varmistaa prosessien tai järjestelmien oikeellisen ja tehokkaan toiminnan. Palveluntuottaja vastaa siis valvonnan suunnittelusta ja toteutuksesta. ISAE-standardin mukaan palveluorganisaation tulee myös vastata valvontaan käytettyjen kontrollien suunnittelusta ja toteutuksesta. (Kinnanen 2012).

Varmennuksen tuottama määrämuotoinen raportti käyttäjörganisaatiolle ja sen tilintarkastajalle sekä muille mahdollisille sidosryhmille sisällys koostuu palveluorganisaation palveluiden toiminnan luotettavuudesta, kontrolliympäristön toimivuudesta ja kattavuudesta sekä tyyppin 2 raportissa lisäksi kontrollien toiminnan tehokkuudesta palveluorganisaatiossa tietyllä ajanjaksolla. Varmennuslausunnon kirjoittaa aina auktorisoitu riippumaton tilintarkastaja ja se voidaan rinnastaa tilintarkastuslausuntoon. (Kinnanen 2012). ISA 402:sta täydentävä ISAE 3402 koskee palveluorganisaatioiden toteuttamien kontrollien arviointi- ja varmistusraportointia. Se määrittelee siis tavat, joilla palveluorganisaation tilintarkastaja raportoi toimeksiantajansa taloudelliseen raportointiin liittyvät kontrollit käyttäjöryhteisön tarkastajalle ja johdolle sekä palveluorganisaation johdolle. (Sorjonen, Ihalainen & Anttila 2010).

3.2.3 ISSAI-standardit

INTOSAI:n (*The International Organisation of Supreme Audit Institutions*) julkaisemat ISSAI-standardit perustuvat tilintarkastuksen ISA-standardeihin siltä osin, että ISSAI-standardeissa toisinnetaan ISA-standardin teksti ja sen jälkeen esitetään julkisyhteisöjen ja julkistalouden tilintarkastuksen sovellukset ja mukautukset sekä tarvittavat täydentävät määräykset. Euroopan yhteisön lainsäädännössä säädetyllä valtiontalouden ylimmällä ulkoisella tarkastuksella ja yhteisöjen ja yhtiöiden tilintarkastuksella on näin standardien ja menetelmien osalta yhtenäinen perusta ja viitekehys. (HE 2008). Standardien tarkoituksena on luonnehtia ja todeta kansainvälisten ISA-standardien sovellettavuutta ja käytettävyyttä julkisen sektorin organisaatioiden luomassa toimintaympäristössä (Vakkuri 2011, 78). ISSAI-standardit perustuvat ISA-standardeihin tilintarkastuksen näkökulmasta ja niissä yritetään yritysmaailman ohjeistusta hyödyntämällä saada lisäarvoa myös julkishallinnon tarkastukselle

esittämällä tarvittavat sovellutukset ja mukautukset. ISSAI-standardeihin kuuluu myös julkishallinnolle ominaiset osa-alueet tuloksellisuustarkastukselle sekä laillisuustarkastukselle. (Mikkola 2011, 74).

ISSAI-standardit jakautuvat neljään eri tasoon. Ensimmäisellä on Liman julistus vuodelta 1977, toisella ylimmän tarkastusviraston toiminnan edellytykset eli julistus itsenäisyydestä, eettisistä säännöistä, vastuusta ja hyvien käytäntöjen periaatteista. Kolmanteen tasoon kuuluvat tarkastuksen peruseriaatteet ja neljännelle tarkastuksen suorittamisen suositukset. (ISSAI Auditing guidelines).

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastusohjeet ja laadunhallintajärjestelmä perustuvat ISSAI-standardeihin, jotka kattavat tilintarkastuksen lisäksi laillisuustarkastuksen, toiminnantarkastuksen, ympäristötarkastuksen sekä julkistalouden sisäisen ja ulkoisen valvonnan järjestämisen perusteet, eettiset periaatteet sekä laadunvarmistuksen ja ulkoisen tarkastuksen riippumattomuuden. (HE 2008, 6). Profiloinnin tavoitteena on ottaa huomioon eduskunnan ja suomalaisen yhteiskunnan ulkoiselle tarkastukselle kohdistuvia ulkoisia tarkastuksia.

4 TALOUSHALLINTOPALVELUT JA NIIDEN ULKOISTAMINEN

Monet erilaiset tekijät kuten organisaation koko, toimiala, organisaatiokulttuuri, organisaatorakenne, johtamistapa, historia tai taloudellinen tilanne vaikuttavat siihen miten yrityksen taloushallinto on järjestetty ja millainen rooli sillä on organisaation toiminnassa. Suppeimmillaan taloushallinto voi käsittää vain maksuliikenteen ja kirjanpidon, kun taas suuremmissa kokonaisuuksissa se on osa koko organisaation toimintoja ja prosesseja erilaisten toiminnanohjausjärjestelmien avulla. Yleisesti ajateltuna taloushallinnon tehtäviksi käsitetään organisaation talouden hoitaminen, taloutta kuvaavien raporttien tuottaminen johdolle ja muille sidosryhmille sekä johdon muu avustaminen. Organisaatiot päätyvät esimerkiksi tyypillisesti harkitsemaan taloushallintonsa ulkoistamista tilanteissa kun toimintaa aloittaessa organisaatiosta ei löydy tarvittavaa tietotaitoa ja aikaa muuhun kuin ydintehtäviin, palkanlaskennan todetaan edellyttävän varahenkilöjärjestelyjä, jotka eivät ole organisaatiossa kustannustehokkaita vaihtoehtoja, toiminnan kasvaessa tulee suorittaa kalliita ohjelmistohankintoja tai strategisena valintana halutaan keskittyä enemmän ydintehtäviin ja jättää taloushallinto muiden hoidettavaksi. Ulkoistamispäätöksen tulisi olla luonteva osa organisaation strategiaa. (Kuutti 2011, 4-5).

Ulkoistamisessa eli ostopalvelussa tietyt toiminnot ja palvelut alihankitaan siihen erikoistuneelta palveluorganisaatiolta. Ulkoistamisella pyritään tehostamaan omien resurssien käyttöä, joustavuutta toiminta-asteen vaihdelleessa, hyödyntämään palveluorganisaation erityisosaamista, jota ei itselle kannata hankkia sekä antamaan myös oman organisaation johdolle mahdollisuus keskittyä mahdollisesti olennaisempiin asioihin. (Holopainen, 2006, 335–336). Myös tietotekniikan kehitys on viimeisten 20 vuoden aikana antanut uusia mahdollisuuksia taloushallinnon joustavampaan ja tehokkaampaan kehitykseen sekä mahdollistanut sen ulkoistamisen helposti palveluorganisaatioille. Tehokkuutta on myös lisännyt internetin ja muun tekniikan ratkaisut, jotka mahdollistavat taloushallintopalveluiden keskittämisen esimerkiksi pilvipalveluihin. Sähköisten taloushallintopalveluiden etuna on, että tilintarkastaja voi seurata tarkastettavan yrityksen tilikauden aikaista kirjanpitoa paikasta ja ajasta riippumatta. Yritykset ovat myös alkaneet käyttämään tilitoimistojen ja ohjelmistotalojen tarjoamia sovellusvuokrauspalveluja.

Palveluostojen mahdolliseksi haitoiksi on havaittu mm. kustannusten kohoaminen yli odotusten, riippuvuuden muodostuminen palveluorganisaatiosta tai tarpeiden tyydyttämisen muodostumista liian byrokraattisiksi. Mahdollisia haittoja voidaan ennaltaehkäistä vaatimalla sopimukseen ulkoistetun taloushallinnon säännöllistä tarkastusoikeutta, exit-lauseketta, jolloin asiakkaalla on mahdollisuus palauttaa ulkoistettu toiminto, jos palveluorganisaatio ei ole pystynyt suorittamaan asetettuja vaatimuksia sekä erinäisillä palvelutasolupauksilla. Palveluorganisaatiota valitessa tulisi myös selvittää sen maine markkinoilla ja taloudellinen tila, jotta se pystyisi hoitamaan sovittuja tehtäviä. (Holopainen 2006, 336). Palveluorganisaation tulisi kartoittaa ja perehtyä asiakkaansa toimialaan ja toimintaan hyvin ennen tarjouksen antamista, jotta se saisi realistisen kuvan asiakasyrityksen ja ulkoistamiseen liittyvistä haasteista, työmäärästä, resurssien määrästä ja laadusta sekä tietojärjestelmäympäristöstä. Ulkoistettu taloushallinto on myös hyvin henkilösidonnaista. Palvelua ostamassa oleva organisaation tulisi selvittää palvelutuottajan henkilövaihdojen määrä ja laatu, jotta palvelun laatu pysyy sovitulla tasolla. (Kuutti 2011, 4-5). Palveluorganisaation tulisi myös aina laatia kirjallinen toimeksiantosopimus asiakkaansa kanssa, ellei suulliselle sopimukselle ole tärkeitä edellytyksiä. Sopimuksen avulla voidaan rajata toimeksianto selvittää vastuukysymykset, kuten sopijapuolten vastuut, tehtävät sekä velvoitteet, jotta välttyttäisiin ikäviltä yllätyksiltä. Toimeksiantosopimusta tulisi myös päivittää vastamaan toimeksiantoa aina tarpeen mukaan. (TAL-STA 2014).

Asiansa osaava tilintarkastaja toimii yhtälössä laadunvarmistajana ja on suuressa roolissa tilanteessa, jossa taloushallintopalvelut on ulkoistettu ja tilintarkastaja tuntee yrityksen ja sen toimialan entuudestaan. Onkin suositeltavaa, että ulkoistetun taloushallintopalvelun tuottajan henkilökunnalla on suora yhteys tilintarkastuskertomuksen allekirjoittajan kanssa. Esimerkiksi sähköisen tilitoimiston palvelujen seuraamista voidaan suorittaa jatkuvasti tilikauden aikana paikasta ja ajasta riippumatta. Tilintarkastajalla on käytössään kaikki tieto asiakkaan tilanteesta ja hän voi vapaasti jaksottaa ja tehostaa omaa ajankäyttöään. (Remes 2010, 30–34). Asiakasyrityksen säännölliset tapaamiset palveluorganisaation kanssa ovat välttämättömyys ongelmien selvittämiseksi ja yhteistyön kehittämiseksi. (Kuutti 2011, 4-5).

Corporate governance suositusten mukaan toimitusjohtajan keskeisimpiä tehtäviä ovat luotettavan varainhoidon sekä kirjanpidon lainmukaisuuden järjestäminen. Kirjanpidon tai muiden taloushallintopalveluiden ulkoistaminen toiselle palveluorganisaatiolle ei poista toimitusjohtajan vastuuta näistä tehtävistä ja niiden valvonnasta. (Holopainen 2006, 30–336) Jos kirjanpito velvollinen on

ulkoistanut kirjanpidon laatimisen ulkopuoliselle palveluntarjoajalle, kirjanpitovelvollinen on kuitenkin vastuussa kirjanpitoaineiston säilyttämisestä (KILA 2011).

4.1 Kontrollit ulkoistetussa organisaatiossa

Taloushallintopalveluiden tarkastamisessa kontrollit ovat päätarkastuskohde varsinkin jos palvelut ovat automatisoituja tai sähköistettyjä. Tilintarkastajan tulee organisaatiota tarkastaessaan ottaa kantaa siihen, että miten sisäiset kontrollit toteutuvat organisaation päivittäisessä toiminnassa (Ahokas 2011, 47). Tilintarkastusriski koostuu sisäisen valvonnan riskistä ja havaitsemisriskistä (kuvio 1). Kontrolliriskin pienentämiseksi tilintarkastaja pyrkii varmistamaan sisäisen valvonnan toimivuuden juuri kontrollien avulla. Kontrollit voidaan jakaa havaitseviin ja ehkäiseviin kontrolleihin. Ne ovat johdon määritteleviä valvontatoimenpiteitä, joiden avulla pyritään saavuttamaan riittävä varmuus asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta. Kontrollit avustavat sekä sisäistä että ulkoista tarkastusta. Tilintarkastajan kannalta relevantit kontrollit varmistavat, että tilinpäätös on laadittu tilinpäätösnormistojen mukaisesti ja että olennainen virhe tai puute liiketapahtumien lajeissa, tilisaldoissa, tilinpäätöksissä esitettävissä tiedoissa estetään tai se havaitaan ja korjataan. Ehkäisevät kontrollit ovat osana tarkastettavaa organisaatiota ja sen toimintaa ja niiden tavoitteena on ennaltaehkäistä väärinkäytöksiä sekä virheitä. Ne kuuluvat yleensä organisaation valvontajärjestelmään, kuten COSO-ERM – viitekehyksen mukaiseen sisäiseen valvontaan. Ehkäisevät kontrollit ovat käyttöönotossa usein vaikeasti määriteltäviä ja ne hioutuvat prosessin myötä ajallaan, mutta niiden ylläpitäminen on toisaalta todettu helpommaksi. Ehkäiseviä kontrolleja ovat esimerkiksi työtehtävien eriyttäminen, laskujen kierrätys ja tarkastus sekä täsmäytys, hintalistojen käyttö laskutuksessa, hyväksytyjen toimittajien listan käyttö sekä erilaiset järjestelmien oikeuksien määrittäminen. Paljastavien kontrollien avulla pyritään paljastamaan jo tapahtuneita virheitä ja poikkeamia sekä järjestämään niille asianmukaiset toimenpiteet. Paljastavia kontrolleja voidaan myös ajatella osittain aineistotarkastuksena, mutta toimenpiteet tehdään suunnitelmallisemmin. Ne ovat usein kalliita ja vievät työntekijöiltä ja ylläpitäjiltä aikaa sekä resursseja. Paljastavia kontrolleja ovat esimerkiksi kirjanpidon sekä rahatilin täsmäyttäminen, vaihto-omaisuuden fyysinen inventointi, ostovelkojen ja myyntisaamisten vertaaminen vahvistuksiin, analyttiset tarkastuksen sekä erilaiset pistokokeet. Analyttisillä tarkastuksilla pyritään etsimään oleellisuusrajoja erilaisten suhdelukujen ja

kehityssuuntien analysoinnilla. (Ahokas EPK 2014). Organisaation sisäistä valvontaa voidaan pitää aina tehokkaana kun sen kontrollit toimivat (Ahokas 2011, 76).

Palveluorganisaatiota käytettäessä tilintarkastajan tulisi tarkastella sen vaikutusta sisäiseen valvontaan. Tarkastajan tulee varmistaa, että on hankittu tarpeellinen määrä tietoa olennaisen virheellisuuden riskien arvioimiseksi ja että niihin on suunniteltu asianmukaiset toimenpiteet. Pienet käyttäjyhteisöt ulkoistavat melko usein taloushallintonsa toimintoja tilitoimistoille ja ulkoistukset voivat olla tärkeitä jatkuvan toiminnan kannalta, mutta ne eivät ehkä ole relevantteja tilintarkastuksen kannalta. (KHT-Yhdistys 2012, 239). Ulkoistetuissa taloushallintopalveluissa useimmiten toimitaan digitaalisesti jolloin korostuu myös järjestelmäympäristön eri kontrollit. Palveluorganisaation kontrolleina voitaisiin pitää esimerkiksi vaarallisten työyhdistelmien estämistä ja seuranta, eri syöttötietojen prioriteetteja, duplikaattien synnyn ehkäisemistä ja erilaisia limiittejä. (Lahti & Salminen 2008, 156–157). Sähköinen ulkoistettu taloushallinto tuo uusia tekijöitä ja sovelluksia yrityksen kontrolliympäristöön, joka vaikuttaa tarkastettavan organisaation tilintarkastusstrategiaan ja –suunnitelmaan. Sähköinen ympäristö voi myös vaikuttaa negatiivisesti tarkastukseen, jos järjestelmäkokonaisuus on hajanainen ja dokumentointi puutteellista. Sähköisen taloushallinto järjestelmien hyödyt ovat kuitenkin merkittävät ulkoistettujen taloushallintoapalveluiden kontrollijärjestelmiä tarkastettaessa. (Lähdesmäki 2010, 29). Toimeksiannon suunnittelussa huomioon otetun riskiarvion sekä niiden toimenpiteiden arvioinnin jälkeen, tilintarkastajan tulisi miettiä suoritetaanko kontrollitestausta vai keskitytäänkö aineistotarkastukseen.

COSO-ERM – viitekehyksen (kuvio 1) mukaisesti käyttäjyhteisön tilintarkastajan tulisi huomioida riskienarvioinnissa millaisia palveluita tilintarkastuksen kannalta palveluorganisaatio tuottaa ja mitkä ovat näiden palvelujen kannalta relevantteja kontrolleja. Tarkastajan tulisi myös selvittää kuinka laajasti kontrolleihin luotetaan sekä onko palvelutuottajan kontrolleista saatavilla 1- tai 2-tyypin raportteja. (KHT-Yhdistys 2012, 237).

Riskeihin tulisi myös pystyä vastaamaan. Tilintarkastajan tulisi reagoida, jos käyttäjäorganisaation sisältä ei pystytä hankkimaan tarpeellista määrää tilintarkastusevidenssiä esimerkiksi kontrolleista. Tilintarkastajan tulisi tällaisessa tilanteessa järjestää toimenpiteet palveluorganisaatiossa, selvittää voiko hän luottaa 2-tyypin raporttiin, jos sellainen on saatavilla. Hän voi myös tiedustella suoraan määräysten noudattamatta jättämisestä tai väärinkäytöksistä. (KHT-Yhdistys 2012, 237–247). Kontrollitestausta on pakollista, jos aineistotarkastus ei ole tehokasta tai muuten hyvin epäkäytännöllistä tilanteessa. Jos päätetään luottaa kontrolliin, pitää merkittäviin riskeihin liittyvät kontrollit testata vähintään vuosittain.

Muilla toiminnoilla kontrollien tarkastus voidaan tehdä esimerkiksi kolmen vuoden välein, mutta muutokset on silti kirjattava ja dokumentoitava vuosittain.

4.2 Kontrollien tarkastuksen luotettavuus ja tehokkuus

Kun käyttäjäorganisaatio on ulkoistanut taloushallintonsa tai taloudellisen raportoinnin kannalta merkittäviä toimintoja, prosesseja tai tietojärjestelmiä palveluorganisaatiolle, edellyttää ISA 402 – tilintarkastusstandardi tilintarkastajan suorittamaan yhden tai useamman seuraavista tehtävistä: palveluorganisaation tuottaman ISAE 1- tai 2-tyypin raportin tarkastus tai hankkiminen, yhteydenotto palveluorganisaatioon erityisten tietojen hankkimiseksi, asianmukainen kontrollien testaus palveluorganisaatiossa, vierailu palveluorganisaatioissa tai toisen tilintarkastajan käyttäminen, jotta saadaan tarvittavat tiedot palveluorganisaatiossa olevista relevanteista kontrolleista. (KHT-Media 2010, 520–543). Kontrollitestauksen tavoitteena on, että jo tilikauden aikana ennen tilintarkastuskertomuksen antamista saataisiin havaittua mahdolliset kontrollipuutteet tai – virheet, jotta tilintarkastaja voi dokumentoida puutteellisuudet ja suunnitella toimenpiteet niiden korjaamiseksi. (Ahokas 2011, 77). Itse arviointi etenee ISA 402 standardin mukaisesti vaiheittain: palveluorganisaation järjestelmään ja sen kontrolleihin tutustuminen, järjestelmäkuvauksen asianmukaisuuden arviointi, kontrollien asianmukaisuuden arviointi, kontrollien toimivuuden testaaminen (2-tyypin raportti), sisäisen tarkastuksen työn hyödyntäminen, palveluorganisaation johdon vahvistusten hankkiminen sekä muun käytettävissä olevan tiedon hyödyntäminen. (Sorjonen, Ihanainen, Anttila 2011).

TAULUKKO 2 Virheen suhde kontrolliin

Virheen suhde kontrolliin		
Virheen koko	Havaitaan tilikauden aikana	Jää tilinpäätökseen
Merkittävä	Kontrollia vahvistava	Merkittävä kontrollipuute
Vähäinen	Kontrolli riittävä	Kontrollipuute, ei olennainen

Palveluorganisaatiota käytettäessä tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon mitä tilintarkastuksen kannalta relevantteja palveluja tuotetaan, mitä relevantteja sisäisiä kontrolleja on käytössä ja missä määrin luotetaan palveluorganisaatiossa oleviin kontrolleihin. (KHT-Yhdistys 2012, 242).

Riskien arviointi

Tarkastuksen kannalta relevantit palvelut tulisi yksilöidä niiden luonteen, liiketapahtumien olennaisuuden ja raportoinnin vaikuttavuuden kannalta. Tilintarkastajan tulisi lukea ja selvittää käyttäjäyhteisön ja palveluorganisaation välisen sopimuksen ehdot, jotta vastuut ja palvelutasot ovat selkeät kummallekin osapuolelle. Palveluorganisaation kontrolleista voi löytyä myös muiden tahojen kuten sisäisen tarkastuksen tai heidän tilintarkastajan tekemiä raportteja, jotka on tärkeä huomioida. Myös palveluorganisaation ja käyttäjäyhteisön välinen kommunikointi ja vuorovaikutus ovat tärkeitä ja tarkastajan tulisi selvittää, millä tasolla ne ovat ja vaikuttavatko ne tiedon luotettavuuteen. (KHT-Yhdistys 2012, 242). Tilintarkastusmenetelminä tilintarkastusevidenssin keruusta voidaan pitää sisäisten kontrollin tarkastusta ja testausta sekä aineistotarkastusta. Jälkimmäinen menetelmä voidaan jakaa myös analyttisiin menetelmiin ja tapahtumataarkastukseen. Kontrollitestauksen tavoitteena on organisaation sisäisen valvonnan tehokkuuden arviointi (taulukko 2). Arvioinnin ja kontrollitestauksen avulla saadaan myös informaatiota siitä, toimivatko kontrollit kuten prosessikaavioissa, kontrollimatriisissa tai muissa viitekehyksen työkaluissa on kuvattu. (Ahokas 2011, 76–78). Niin organisaation omassa sisäisessä valvonnassa kuin tilintarkastajan tarkastuksessa tulee arvioida kontrollien tehokkuutta. Arvioinnissa voidaan huomata myös kontrolliheikkouksia, joita ovat esimerkiksi kun kontrollia ei ole suoritettu, kontrolli ei ole suunniteltu oikein tai se ei ole toiminut halutulla tavalla, kontrolli ei estä haluttuja virheitä työprosessissa tai sitä ei ole implementoitu oikein. Jos kontrolliheikkouksia havaitaan, tulee tarkastajan arvioida niiden vaikutus taloudelliseen raportointiin. Havaintojen analysoinnissa tulisi myös ottaa kantaa siihen, voidaanko puutteita korvata tai kompensoida olemassa olevilla kontrolleilla. (Ahokas 2011, 87). On myös otettava huomioon, että palveluorganisaation ei edellytetä systemaattisesti varmistuvan tapahtumien oikeellisuudesta laatiessaan taloushallintopalveluita kuten kirjanpitoa tai tilinpäätöstä. Kirjanpitovelvollinen on käyttäjäyhteisö ja se on myös vastuussa kirjattavien tapahtumien oikeellisuudesta. Palveluorganisaation odotetaan kuitenkin hyvän toimintatavan mukaisesti huomautettavan käyttäjäyhteisöä mahdollisista epäkohdista ja virheistä toimitetuissa aineistoissa. (TALSTA 2014).

Olenaiset käytössä olevat sisäiset kontrollit tulisi vakuuttaa tilintarkastaja siitä, että ne on suunniteltu ja otettu käyttöön asianmukaisesti. Jos kontrollit taas eivät ole olennaisia, yleensä aineistolähtöinen lähestymistapa ja tarkastus riittävät. Käyttäjyhteisöt voivat luoda myös omia kontrollejaan pienentääkseen olennaisia käsittelyriskejä. Esimerkiksi palkanlaskennassa käyttäjyhteisö voi verrata palveluorganisaatiolle toimitettua informaatiota siihen joka saadaan heiltä käsittelyiden jälkeen. He voivat tarkastella palkkojen kokonaismäärää tai tehdä muita vastaavia analyttisiä herkkyyksianalyyssejä. Tilintarkastajan tulee selvittää missä määrin hän voi luottaa palveluorganisaation kontrolleihin. Hän voi hankkia tai pyytää palveluorganisaatiota teettämään toiminnastaan ISA 402 mukaisen 1-tyyppin tai 2-tyyppin raportin. Tarkastaja voi myös ottaa yhteyttä tai käydä vierailulla palveluorganisaatiossa saadakseen tarvittavat tiedot tai suorittaakseen mahdolliset toimenpiteet. (KHT-Yhdistys 2012, 242).

Riskeihin vastaaminen

Jos käyttäjyhteisön tilintarkastaja on riskienarvioinnissaan varmistunut, että palveluorganisaation kontrollit toimivat tehokkaasti, tulee hänen hankkia tilintarkastusevidenssiä kyseisten kontrollien toiminnan tehokkuudesta tekemällä ja suorittamalla seuraavia toimenpiteitä: hankkia 2-tyyppin raportti, jos sellainen on saatavilla, asianmukainen kontrollien testaus palveluorganisaatiossa tai toisen tilintarkastajan käyttäminen palveluorganisaation kontrollien testaamiseen. (KHT-Media 2010, 527–528).

Jos tilintarkastaja päättää käyttää edellä mainittua 2-tyyppin raporttia tilintarkastusevidenssinä palveluorganisaation kontrollien tehokkuudesta, tulee hänen varmistua, että raportti antaa tarpeellisen määrän evidenssiä riskienarvioinnin tueksi. Hänen tulisi arvioida palveluorganisaation tilintarkastajan ammatillista pätevyyttä ja riippumattomuutta sekä raportin kontrollien koskema ajanjaksoa. Tarkastajan tulee myös huomioida, ettei 1-tyyppin raportti tuota evidenssiä palveluorganisaation sisäisten kontrollien tehokkuudesta (KHT-Yhdistys 2012, 245). Tarkastajan tulee selvittää, että raportissa olevien kontrollien kuvaus sekä niiden toiminnan tehokkuus ja rakenne ovat asianmukaiselta ajankohdalta tilintarkastajan tarkoituksia varten. On myös oleellista selvittää, ovatko palveluorganisaation yksilöimät käyttäjyhteisön täydentävät kontrollit relevantteja. Jos kontrollit ovat relevantteja käyttäjyhteisölle, tulisi niiden tehokkuutta testata. Tilintarkastajan tulisi myös selvittää palveluorganisaation tilintarkastajan suorittamat kontrollitestaukset ja niiden tulokset sekä ovatko ne relevantteja käyttäjyhteisön tilinpäätöksen kannalta ja tuottavatko ne tarvittavan määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä käyttäjyhteisön tekemän riskienarvioinnin tueksi. (KHT-Media 2010, 527–

528). Tilintarkastajan tulee siis riskejä arvioidessaan miettiä voidaanko tarvittava tilintarkastusevidenssi saada käyttäjäyhteisöstä sekä ratkaista, missä määrin voidaan luottaa palveluorganisaation 1-tyypin tai 2-tyypin raportteihin. (KHT-Yhdistys 2012, 245).

Raportointi

Jos käyttäjäyhteisön tilintarkastaja ei pysty hankkimaan tarpeellista määrää tilintarkastusevidenssiä palveluorganisaation tuottamista palveluista, jotka ovat relevantteja käyttäjäyhteisön tilintarkastuksen kannalta, tulee hänen mukauttaa tilintarkastuskertomukseen sisältyvä lausunto ISA 705:n mukaisesti. Tilintarkastaja ei kuitenkaan saa viitata palveluorganisaation tilintarkastajan tekemään työhön vakioimuotoisen lausunnon sisältävässä tilinpäätöskertomuksessa paitsi jos jokin säädös tai määräys sitä edellyttää. (KHT-media 2010, 528–529). Tilintarkastajan tulee raportoida ISA 265.9:n mukaisesti sisäisen valvonnan suunnittelun asianmukaisuuden ja käyttöönoton heikkouksista. (KHT-Media 2012, 410). Tarkastustyötä tehdessä on myös hyvin tärkeää dokumentoida tehty työ, havainnot sekä johtopäätökset.

4.3 Ongelmatilanteita tarkastuksen näkökulmasta

On tilanteita joissa esimerkiksi on huomattu, että ulkoistetulle taloushallintopalvelua hoitavalle yritykselle tulee ilmoitus, että mahdollinen hyvitys on noudettavana maksuosoituksena tai ilmoittamalla tilinumeron internetpalvelussa. Antavatko taloushallintopalvelun ostanut yritys täydet valtuudet reskontraa hoitavalle taholle vai luodaanko tässä mahdollinen riski rahojen ohjautumisessa väärään paikkaan tai antaako se mahdollisuuden väärentää tulostietoja?

Myös palkanlaskennassa voidaan todeta ilmenevän helposti kontrolliriskejä. Miten pystytään kontrolloimaan esimerkiksi työntekijöiden luonti järjestelmään tai uusien tilitietojen lisääminen? Vuositilintarkastuksissa todetaan yleensä myös merkittäviä virheitä, joiden osalta kontrollit eivät ole toimineet. IT-järjestelmätoimittaja toteuttaa asiakkaalleen projekteja, joissa asiakkaalle toimitetaan sekä ohjelmisto että sen käyttöön tarvittava laitteisto. Palveluorganisaatiossa kirjataan asiakkaalle toimitettavat laitteet yhtiön omaan taseeseen kirjanpitäjän luullessa hankintojen olevan käyttöomaisuutta. Virheen takia yritys on myös mahdollisesti voinut hakea ja saada investointitukea. Vaihto-omaisuuden

inventaariarvo ilmoitetaan myös välillä väärin. Tyypillinen virhe tilinpäätöksen inventaarivossa johtuu siitä, että kirjanpitoon kirjataan vaihto-omaisuus arvonalisäverollisena, jonka synä usein on ollut tietokatkos käyttäjäyhteisön ja palveluorganisaation kirjanpitäjän välillä. Ongelmatilanteita on myös aiheuttanut virheellisesti kirjatut summat myyntisaamisissa, jolloin kommunikaation tärkeys korostuu osapuolien välillä. Tilanne jolloin kontrollit eivät ole toimineet, on tapahtunut myös silloin kun käyttäjäyhteisön tulosta on pystytty huonontamaan esimerkiksi perusteettomalla laskulla. Yrittäjä on esimerkiksi pyytänyt yrittäjäystävältään suurehkon konsulttilaskun pienentämään tilikauden tulosta sopivalle tasolle. Seuraavalla tilikaudella velka kuitataan hyvityslaskulla maksetuksi. Tällaisissa tilanteissa on myös mahdollisuus veronkiertoon, jos yrittäjillä on eriaikaiset tilikaudet. (Sorjonen, Ihanainen, Anttila 2011).

Palveluorganisaation käyttäessä alihankkijoita, palveluorganisaation tilintarkastajan tekemässä raportissa tulisi sisältää myös alihankkijoiden relevantit valvontatavoitteet ja niihin liittyvät kontrollit. Näin ei kuitenkaan aina tapahdu raportointia kutsutaankin pois jättäväksi – menetelmäksi. Jos alihankkijan tuottamat palvelut ovat relevantteja tilintarkastuksen kannalta, käyttäjäyhteisön tilintarkastajan tulee soveltaa tällaisissa tapauksissa ISA-402 standardin vaatimuksia alihankkijoita kohtaan. (KHT-Media 2010).

Palveluorganisaatiot voivat tuottaa palveluita monille eri asiakkaille, joilla on eriaikaiset tilikaudet. Jos palveluorganisaatio on tuottanut 2-tyypin raportin toiminnastaan, se on usein laadittu vuosittain tai jopa puolivuosittain ja ei välttämättä vastaa käyttäjäyhteisön tilikautta. Tämä saattaa aiheuttaa ISA-330 standardin mukaisesti lisää kontrollitestausta, joka ei aina onnistu käyttäjäyhteisön tilintarkastajalta vaan hänen tulee pyytää palveluorganisaation tilintarkastajaa tekemään vaadittavat testaukset. (Hopkins 2012).

Tilanteissa, jossa palveluorganisaatiot eivät olet luoneet organisaatiostaan 1-tyypin tai 2-tyypin raporttia on käyttäjäyhteisön tilintarkastajan tehtävä lisätä työtä. Lisätyö tarkoittaa käyttäjäyhteisölle lisää kustannuksia. Jos kustannukset ovat käyttäjäyhteisön mittapuulla suuret, voi se vaikuttaa myös palveluorganisaation kilpailutilanteeseen ja yhteistyön loppumiseen. On myös tärkeää laatia yhteistyön alussa toimiva palvelusopimus käyttäjäyhteisön ja palveluorganisaation välille. Palvelusopimuksessa tulisi vaatia palveluorganisaatiota tuottamaan kontrollikuvaukset sovituin väliajoin. Parasta olisi, jos palveluorganisaatio laatisi 2-tyypin raportin aina sovituin väliajoin.

4.4 Vaikutukset tietojärjestelmiin

Tarkastuskohteen kontrolliympäristöön vaikuttavat organisaatioiden ja yritysten ulkoistamat ja sähköistämät prosessit sekä digitaalisessa muodossa oleva tarkastusmateriaali. Tietojärjestelmät yhdistyvät moniin organisaation prosesseihin ja liiketoimintayksiköihin ja tuottavat merkittävästi myös taloudellista informaatiota. Keskitetyssä tietohallinnossa tietoturva, valvonta ja fyysiset kontrollit helpompi toteuttaa. Tällöin kontrollit ovat automatisoituja ja substanssitarkastuksen tarve vähenee ja tarkastuksen suorittamisessa pyritään hyödyntämään tiedon analysointiin tarkoitettuja ohjelmistoja ja näin ollen tilintarkastajan tietotekninen osaaminen korostuu. Tilintarkastajalle aiheuttaa haasteita myös logiikan ja prosessien ymmärtäminen sekä tarkastusstrategian sopeuttaminen digitaalisissa toimintaympäristöissä. Hänen tulee siis huomioida tarkastusympäristö ja sen ominaisuudet välttyäkseen esimerkiksi turhalta substanssitarkastukselta. Turha aineistotarkastus voidaan ennaltaehkäistä esimerkiksi huomaamalla jokin tärkeä ja vaikuttava kontrolli, jolla voidaan kattaa kokonainen tarkastusalue. Kun tarkastus tehostuu, voidaan saada aikaan kustannussäästöjä. Asiakkaan prosessien ja tietojärjestelmien ominaisuuksien ymmärtäminen on siis tärkeää tarkastusta suunniteltaessa. (Ahokas 2011, 121–127).

Toimivilla ja sähköistetyillä tietojärjestelmillä sekä prosesseilla voidaan vaikuttaa palveluorganisaation tarkastuskohteen kontrolliympäristöön sekä substanssitarkastuksen määrään. Sähköistetyillä prosesseilla tieto jää aina tietojärjestelmiin ja tällöin voidaan myös käyttää sähköistettyjä ja automatisoituja kontrolleja, jotka vähentävät virheiden ja väärinkäytösten määrää. Tehokkailta kontrolleilla voidaan siis helpottaa tilintarkastajan työtä huomattavasti. Toimivilla tietojärjestelmillä tieto saadaan ulos nopeasti ja luotettavasti, jolloin tarkastukseen ei myöskään kulu niin paljoa aikaa. (Kemppe 2010). IT-kontrollien tavoitteena on yrittää varmistaa, että: IT-ympäristö on tehokas, IT-järjestelmien käyttöoikeuksien hallintaa varten on toteutettu prosessi, jota noudatetaan, IT-järjestelmät ovat turvattuja ja niiden käyttöoikeuksia valvotaan, muutokset IT-järjestelmiin tehdään hyväksytyjen käytäntöjen ja toimintaohjeiden mukaisesti. IT-kontrollit voidaan siis jakaa neljään osaan: käyttöoikeuksien hallintaan, IT-järjestelmien muutoksiin, IT-operaatioihin ja IT-ympäristöön. IT-kontrollien haasteen voidaan pitää niiden tehokkuuden ylläpitämistä. Ne tulisi dokumentoida oikein ja kaikkien osapuolten tulisi myös ymmärtää niitä (kuvio 5). Myös kommunikointi kaikkien liiketoimintayksiköiden välillä IT-kontrolleista

tulisi olla monipuolista, koska IT-ympäristössä tapahtuu jatkuvasti muutoksia ja alan mukaista kehitystä, onkin oleellista, että kontrolleihin liittyviä vaatimuksia ja dokumentointia päivitetään jatkuvasti. (Ahokas 2011, 121–125).

Digitaalisten ja automatisoitujen taloushallintojen käytössä on myös riskejä. Mahdollisista merkittävistä hyödyistä huolimatta uuden järjestelmän implementointi on aina suuririskinen prosessi. Käyttöönotoissa tapahtuvat virheet ja ongelmat maksavat myös organisaatioille huomattavasti, koska virheiden etsimiseen ja niiden korjaamiseen kuluu yleensä paljon kallista asiantuntijoiden aikaa. Digitaalisen taloushallinnon ja toimivan tietojärjestelmän luominen on siis vaativa prosessi ja siihen liittyy yleensä monien eri järjestelmien yhdistäminen sekä niiden yhteenlasketut riskit. Tarkastajalle on suuri haaste saada varmaa tilintarkastusevidenssiä tietojärjestelmistä, joihin hän tai itse palveluorganisaatio ei voi luottaa.

SaaS-palvelut (Software as a Service), jotka myös tunnetaan paremmin pilvipalveluina, ovat yleistyneet viime vuosina. Se on ratkaisu taloushallinnossa, joka on kehittynyt aikaisempien päälle kehittämällä niitä. Se on tyypillisesti kuukausihinnoiteltu ratkaisu, jossa kaikki asiakkaat saavat samalla pohjalla toimivan taloudenhallinnan ratkaisun selaimella käyttöönsä miltä tahansa tietokoneelta. Pilvipalvelut ovat tällä hetkellä suuressa suosiossa ja niiden kehitykseen on panostettu varsinkin suurissa ohjelmistotaloissa. SaaS-palveluilla voidaan säästyä turhilta sovellushankinnoilta sekä työvaiheilta kuten esimerkiksi palvelinten hankinnoilta, optimoinneilta, ohjelmistoasennuksilta ja -päivityksiltä tai varmuuskopioinneilta. Palvelu voidaan myös integroida taloushallintopalvelun tietojärjestelmiin. Palveluntarjoaja vastaa siis koko ratkaisusta aina palvelun rakentamisesta, hallinnoinnista ja ylläpidosta.

Tilintarkastajan kannalta voidaan siis toteuttaa kontrollitestausta palveluorganisaatiossa, jolloin voidaan todeta palveluiden ja kontrollien varmuus etsittäessä tilintarkastusevidenssiä. Prosessit ovat kaikille SaaS-palveluiden käyttäjille samanlaiset ja näin ollen kontrollien toimivuutta voidaan tietyin tasoin myös yleistää saaden riittävää ja oikeaa kuvaa. Tilintarkastaja voi siis tehdä työtään pääosin omalta koneeltaan sijainnistaan riippumatta.

5 AUKTORISOITUJEN TILINTARKASTAJIEN NÄKÖKULMIA HAASTATTELUIDEN VALOSSA

5.1 Haastattelututkimuksen tulokset

Haastattelututkimus toteutettiin puolistrukturoituna teemahaastatteluna. Haastatteluissa käytettiin neljää eri teemaa, joilla pyritään hakemaan vastauksia ja näkemyksiä tutkimusongelmaan auktorisoiduilta tilintarkastajilta käytännön kokemusten perusteella. Kysymykset olivat alustavasti samat kaikille haastateltaville, mutta haastatteluissa pyrittiin etenemään teemoittain sekä kulloisenkin tilanteen mukaan. Haastateltavilta odotettiin avoimia kokemuseräisiä vastauksia ja näkemyksiä, eikä niitä sidottu ennalta määrättyihin vaihtoehtoihin. Neljän teeman avulla pyrittiin autenttiseen tilanteeseen, jossa haastateltavilta saisi mahdollisimman avoimesti uutta kokemuseräistä informaatiota ilmiötä kohtaan. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 47–48). Kvalitatiivisen haastattelututkimuksen tuloksista voitaisiin puhua harkinnanvaraisina näytteinä, koska ilmiön luonteen takia tilastollisen yleistyksen sijasta pyritään ymmärtämään tutkimusongelman mukaista tilannetta syvällisemmin ja saamaan myös teoreettisia näkökulmia edellä mainittuun tutkimuskysymysten mukaiseen ilmiöön. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 59).

Haastattelututkimuksen tulokset julkaistaan haastateltavien henkilöllisyyttä tai työnantajaa paljastamatta. Haastatteluiden kysymysrungot sekä saatekirjeet löytyvät tämän tutkielman liitteistä.

5.2 Haastateltujen käsitys toimijoiden suhteista päämies-agenttiteorian valossa

Haastattelututkimuksen ensimmäinen osio käsitteli eri toimijoiden suhteita käyttäjäyhteisön tilintarkastajan näkökulmasta tilanteissa, joissa käyttäjäyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa ulkoiselle palveluorganisaatiolle tai tilitoimistolle. Osiossa korostui päämies-agenttiteorian sekä teeman mukaisesti eri toimijoiden välisten suhteiden merkitys. On tärkeää, että käyttäjäyhteisö, palveluorganisaatio sekä tilintarkastaja kommunikoivat avoimesti saavuttaakseen mahdollisimman

luotettavaa tilinpäätösinformaatiota. Ongelmana voidaan pitää, että käyttäjäyhteisö on aina vastuussa tapahtumistaan ja toimittamastaan kirjanpitomateriaalista, jolloin palveluorganisaation tai tilitoimiston yhteyshenkilön tulisi olla hyvin perillä käyttäjäyhteisön käytännön toiminnasta ja toiminnan luonteesta, jotta tilinpäätösinformaatio pysyisi luotettavana. Kommunikoinnin avulla pystytään mahdollisesti välttämään eri tietämystasojen aiheuttamat väärinkäsitykset sekä toimimaan tehokkaammin.

Haastateltavat tilintarkastajat kokivat, että yhteistyö käyttäjäyhteisön eli asiakkaan sekä palveluorganisaation kanssa toimii yleensä hyvin. Yhteistyön kannalta kaikki tilintarkastajat pitivät myös erittäin tärkeänä eri osapuolien välistä vuorovaikutusta ja reagointia. A mainitsi myös, ettei ole yhteyksissä palveluorganisaation tilintarkastajan kanssa, eikä näin ollen luota tilintarkastajan kontrolleihin vaan hankkii aina itse tilintarkastusevidenssin esimerkiksi pistokokein tarkastamalla. Vuorovaikutus tapahtuu siis pääosin asiakkaan ja palveluorganisaation kanssa ja mielellään yhdessä. B korostaa, että joissain tapauksissa henkilökemia- ja luonnekysymykset ovat isoja tekijöitä yhteistyön onnistumisessa. Usein tarkastettavissa tilinpäätöksissä on korjattavia eriä, koska palveluorganisaation kirjanpitäjät eivät ole tehneet tilinpäätöstä oikein kerralla. Palveluorganisaatioiden ammattitaito ja toimijoiden välinen kommunikaatio onkin suuressa roolissa virheellisten tilinpäätöserien korjaamisessa. B ja C sanovatkin, että yleensä yhteistyö myös toimijoiden välillä sujuu mutkattomasti, jos palveluorganisaation yhteyshenkilöt ovat ammattitaitoisia ja ovat tehneet kirjanpidon sekä tilinpäätöksen kerralla mahdollisimman hyvin. Myös käyttäjäyhteisön puolelta tulisi löytyä tarvittavaa talousosaamista asioiden ymmärtämiseen. B mainitsee myös, että keskustelut kirjanpitäjän kanssa aineistotarkastuksen lisäksi ovat tärkeitä ja tuovat edellytykset onnistuneelle tarkastukselle. B:n mukaan keskusteluiden avulla voidaan myös todentaa toimijoiden rehellisyyttä. Jos esimerkiksi keskusteluiden jälkeen huomataan, että kirjanpitäjä on jättänyt joitain asioita mainitsematta, johtaa se luottamuksen puutteeseen sekä mahdolliseen toimeksiannon purkamiseen. C mainitsee myös, että jos esimerkiksi pieni yritys on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa, niin on mahdollista, että yritys luottaa liikaa palveluorganisaation ammattitaitoon ja se voi vaikuttaa myös taloudellisten päätösten tekemiseen haitallisesti. Joskus myös käyttäjäyhteisöt virheellisesti luulevat myös siirtäneensä vastuunsa palveluorganisaatiolle ulkoistamisen yhteydessä, vaikka käyttäjäyhteisössäkään tulisi olla tiettyä valvontaa- ja kontrollivastuuta.

Haastateltavat korostavat käyttäjäyhteisön ja palveluorganisaation välisen kommunikoinnin merkittävyyttä tiedon ja tilintarkastusevidenssin luotettavuuteen. A kertoo selvittävänsä haastattelemalla ja keskustelemalla, miten paljon käyttäjäyhteisö ja palveluorganisaatio kommunikoivat keskenään. Hän

seuraa myös mahdollista kirjanpitäjän dokumentointia toimijoiden välisestä kommunikaatiosta, mutta kokee tehokkaimmaksi tavaksi istua ”saman pöydän ääreen” niin käyttäjäyhteisön kuin palveluorganisaation edustajan kanssa. Jos tieto ei kulje toimijoiden välillä kunnolla, mahdollistaa se myös sen, että palveluorganisaation tuottamassa tiedossa voi olla tilintarkastuksen kannalta olennaisia virheitä. B ja C mainitsevat, että kommunikointia pitäisi olla enemmän, koska se varmistaisi sen, että palveluorganisaation kirjanpitäjä ymmärtäisi paremmin käyttäjäyhteisön liiketoimintaa ja toimialaa yleensäkin. Esimerkkinä B mainitsee taseen erien arvostuskysymykset taseen varallisuuseristä, joissa kommunikointi ulkoistetun palveluorganisaation kirjanpitäjän kanssa on tärkeää. Haastateltava C kertoi esimerkin, jossa pienemmän yrityksen toimitusjohtaja ei ollut kertonut palveluorganisaation kirjanpitäjälle uusimmista sopimuksistaan, joka aiheutti oleellisia virheitä tilinpäätöstiedoissa. Kommunikoinnin ollessa vajavaista myös käyttäjäyhteisön puolelta voidaan ihmetellä, mistä luvut ovat peräisin. Haastateltava B arvioi yleisesti, että suuremmille yrityksillä kuten pörssiyrityksillä prosessit ovat usein kunnossa, kun taas pk-yrityksien prosesseissa voidaan havaita useammin vaivallisuksia. B:n mukaan myös käyttäjäyhteisöt arvostavat myös sujuvaa kommunikointia osana ostettua palvelua.

Haastateltavat A ja B kokevat, että heillä on ollut mahdollisuus ja resurssit tarkastaa palveluorganisaation toimintoihin liittyvät prosessit sekä niiden sisältämät kontrollit. A mainitsee, että mitä suurempi tarkastettava organisaatio on niin sitä enemmän prosesseja ja myöskin kontroleja varten on varattu resursseja tarkastukseen. A:n tarkastusyhteisö on myös antanut yllättävän vähän ISAE-varmennusraportteja palveluorganisaation kontroleista, koska tilintarkastajat eivät kysy niitä. B korostaa keskustelujen tärkeyttä varsinkin pienempien yritysten ulkoistaessa taloushallintonsa. Hän pyrkii varmentumaan prosesseista aineistotarkastuksen avulla ainakin pienemmissä yrityksissä. Esimerkkinä hän käytti, että pystyy varmentumaan palkkaprozessista, kun palkkakirjauksetkin ovat tehty oikein tositteista. Hän myös toteaa, että tilitoimistojen prosessien kuvaamisen tarkkuuden määrittäminen voi olla vaikeaa, mutta ainakin keskusteluilla palveluorganisaation kirjanpitäjän kanssa pääsee alkuun kirjanpitäjän ja kirjanpidon asiallisuudesta.

5.3 Haastateltujen näkemyksiä nykyisistä normeista ja ohjeista palveluorganisaatiota tarkastettaessa

Haastattelututkimuksen toisessa osiossa teemana oli selvittää haastateltavien näkemyksiä suomen kansallisista normeista sekä ohjeistuksista tilanteissa, joissa käyttäjyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa. Uuden tilintarkastuslain vaatimukset voivat aiheuttaa lisää työtä tilintarkastajalle riippuen siitä, miten palveluorganisaatio on toteuttanut kontrollikuvauksensa ja miten paljon he ovat tiedostaneet omia kontrollejaan. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat hyvin kattavat ohjeistukset, mutta alan päättäjien tulisi miettiä pitäisikö niitä soveltaa eri lailla erikokoisissa ja erityyppisissä toimeksiantoissa. Palveluorganisaatioille voisi myös kohdistaa yhdentävää sääntelyä, joka helpottaisi tilintarkastajien työtä. Sisäisen valvonnan viitekehikoita käytetään palveluorganisaatioissa joko tiedostettuna tai tiedostamatta. Ne ovat koottu yleisesti toimivista käytänteistä ja ovat usein jollain tapaa usein osa palveluorganisaation toimintaa.

Kysyttäessä onko uusi tilintarkastuslaki lisännyt tilintarkastajan työn vaatimuksia tutkimusongelman mukaisessa tilanteessa, haastateltavat eivät antaneet ymmärtää suoraa kyllä tai ei vastausta. A kertoi, ettei omaa tilanteen omaista kokemusta ajasta ennen uusia ISA 402 standardin ohjeistuksia, mutta kuvittelee ettei vaatimukset ole välttämättä lisännyt työn vaatimuksia käytännössä. Hänen mielestään on aina pakko kuitenkin pureutua tärkeimpiin kontrolleihin myös palveluorganisaatioissa. B:n mielestä uusi laki on lisännyt työn vaatimuksia, mutta huomauttaa myös, että palveluorganisaatioilla puuttuu tai on vielä melko vaiheessa kontrolleja kuvaavat varmennusraportit. Haastateltava C:n mielestä on suhteellista onko työmäärä kasvanut. Jos on useita toimeksiantajia ja asiakkaita, jotka käyttävät samaa palveluorganisaatiota, vähentää se työmäärää varsinkin tilanteissa, jossa palveluorganisaatio on tilannut asiantuntijan raportin prosesseistaan ja kontrolleistaan. Hänen mielestään tulisi pyrkiä siihen, ettei tehtäisi samaa työtä turhaan uudestaan ja panostettaisiin myös tarkastuksen suunnitteluun.

Kysyttäessä haasteltavilta kokevatko he, että kansainväliset tilintarkastusstandardit antavat riittävät ohjeistukset tilanteisiin, joissa käyttäjyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa, olivat haastateltavat kaikki samaa mieltä siitä, että ohjeistukset ovat kattavat. Haastateltavat myös kommentoivat niiden laajuutta sekä tarkoitusta Suomen tilintarkastuskentässä, jossa suurin osa tarkastettavista asiakkaista on pienempiä osakeyhtiöitä. C:n mielestä ISA-standardit ohjeistaa yleensä

ennemmin liikaa asiaa kuin liian vähän asioiden selvittämiseen. B:n mielestä standardit ovat kattavia, mutta myös liian hienojakoisia. Hän kertoo, että kaikki menisi varmasti hyvin, jos standardeja noudatettaisiin hyvin tarkasti, mutta hänen mielestään se on epärealistista pienissä tilitoimistossa ja tilintarkastuksissa. Hän mainitsee myös ammatillisen harkinnan olevan tärkeää mietittäessä ajankäyttöä ja resursseja silloin, kun tarkastetaan pienempiä asiakkaita.

A kehittäisi ohjeistuksia niin, että tulisi selkeä ohjeistus siihen, pitäisikö palveluorganisaation teettää tarkastus omiin kontroleihin vai ei. Tällä hetkellä tilanne on häilyvä, koska tarkastusta vaaditaan, mutta sen puuttumista ei ole sanktioitu. Ohjeistus ei siis kyseisessä tilanteessa ole asettunut vielä käytännön tasolle ja hän pitääkin tilannetta ongelmallisena. Sekä haasteltavien B:n ja C:n mielestä ISA-standardien tulisi ottaa paremmin huomioon tarkastettavan organisaation koko, koska ne ovat lähtökohtaisesti samat tällä hetkellä niin pk-yrityksille kuin pörssiyrityksillekin. B:n mielestä standardeja ja ohjeistuksia tulisi keventää pienimpien yhtiöiden tarkastuksissa. Standardit ovat pikkutarkkoja ja jos niitä tulkitsee kirjaimellisesti sekä ilman ammatillista harkintaa, muodostaa se tarkastajalle liian raskaan taakan.

Sisäisen valvonnan viitekehikoita kuten COSO, COSO-ERM, CoCo ja Cobit käytetään kaikkien haastateltavien mielestä tarkastustyössä sekä taloushallintopalveluorganisaatioissa, mutta erilaisesti aina organisaation koon ja tyyppin mukaan. B kertoo, että pienemmät tilitoimistot harvoin luovat kontrollijärjestelmäänsä viitekehikon avulla, mutta usein ne ovat siellä taustalla, useasti jopa tiedostamatta. COSO-ERM:stä hän mainitsee erittäin positiivisena osana johdon kontrollit. B:n mukaan kirjanpitäjiä tai yrittäjiä ei aina kiinnosta viitekehikkojen käyttäminen tai soveltaminen, jos puhutaan liian monimutkaisesti ja väärin termein. Haastateltava C:n mukaan sisäisen valvonnan viitekehikoita hyödynnetään, mutta yleisesti monien yritysten osaaminen ja ymmärtäminen voi kuitenkin olla puutteellista. Hän myös väittää, ettei suurimmassa osassa tilitoimistoista ole suunniteltu sisäistä valvontaa ja kontrolliympäristöä viitekehikkojen avulla. Haastateltava A:n mielestä viitekehikkoja hyödynnetään hyvin ja hänen mielestään viitekehikot ovat vaativia kokonaisuuksia, mutta kun organisaatiot paneutuvat niihin hyvin saadaan niistä myös paljon hyötyä. Yleensä viitekehikoiden avaamiseen palveluorganisaatiot käyttävät ulkopuolista asiantuntijaa, joka avaa sisäisen valvonnan ympäristöä ja sitä kautta he voivat tuoda uusia hyviä käytäntöjä toimintaansa. Palveluorganisaatioilla saattaa usein olla yksittäisiä kontroleja valmiina jo toiminnassa, mutta asiantuntijan avulla pystytään sitten kytkemään ne vielä sateenvarjon alle mallin mukaisesti. COSO on sponsoroitu viitekehikko ja se

on saavuttanut autoritäärisen aseman markkinoilla. Se on todettu toimivaksi ja sen takia sitä käytetään myös näin paljon, A pohtii.

5.4 Haastateltujen kokemuksia tilintarkastusevidenssin keräämisestä

Tutkimushaastattelun kolmannessa teemassa käsiteltiin auktorisoitujen tilintarkastajien kokemuksia tilintarkastusevidenssin keräämisestä tutkimusongelman mukaisessa tilanteissa. Suunniteltaessa tilintarkastusta tulisi tarkastajan arvioida organisaation koko ja toiminnan luonne sekä tutustua sen sisältämiin prosesseihin. Jos toimeksianto on uusi, korostuu myös avainkontrollien merkitys tarkastuksessa. Erot palveluorganisaatioiden työntekijöiden ammattitaidoissa sekä lainsäädännön tuntemisessa vaikuttavat suuresti kontrolliympäristöön ja sisäisen valvonnan laatuun. Kommunikoimalla palveluorganisaation ja käyttäjäyhteisön edustajien kanssa tilintarkastaja pystyy luomaan käsityksen palveluorganisaatiosta, sen toimintaympäristöstä sekä niiden kontrolleista. Tilintarkastajan ei tule sokeasti luottaa kontrolleihin ja hänen tuleekin tarvittaessa suorittaa lisää aineistotarkastusta, jotta voidaan varmistua asioiden olevan kunnossa. Varmennusraportit eivät ole ottaneet vielä paikkaansa tilintarkastuksen kentässä. Ne nähdään mielenkiintoisina vaihtoehtoina, jos niiden toteutus- ja laatuvaatimukset olisivat määritelty tarkemmin. Tilintarkastaja on vastuussa tekemästään työstä ja muiden tekemien kontrollitestauksiin luottaminen koetaan ei-toivottuna tilanteena.

Haasteltavilta kysyttiin, miten he suunnittelevat tilintarkastustoimenpiteet kun he haluavat muodostaa tarvittavan käsityksen palveluorganisaation tuottamien palveluiden luonteesta ja merkittävydestä sekä sisäisestä valvonnasta. A ja B kertoivat muodostavansa ensin käsityksen käyttäjäyhteisön keskeisimmistä prosesseista ja kokonaiskuvasta yleensä. Haastateltava B suunnittelee tarkastuksen yrityksen taloudellisen kokonaiskuvan kartoittamisen avulla ja etsii mahdollisia epäloogisia muutoksia edellisvuosilta, joita voisi hyödyntää tulevissa keskusteluissa palveluorganisaation kanssa. Hän myös korostaa kokonaiskuvan ymmärtämisen sekä kirjanpitomateriaalin asianmukaisuuden tärkeyttä, jonka jälkeen voi perehtyä tarkemmin esimerkiksi sisäiseen valvontaan pistokoetoimenpitein. Haastateltava A kertoo pohtivansa, miten saa keskeisimpiin eriin tai prosesseihin liittyen eniten evidenssiä, jonka jälkeen voi miettiä kannattaako ylipäättään lähteä kartoittamaan palveluorganisaation kontrolleja vai saadaanko sama evidenssi myös aineistotarkastuksen kautta. Hän kertoo myös, että monesti riippuu siitä onko

tarkastettava organisaatio suuri vai pieni ja onko kontrollien kuvaamiseen tarpeelliset resurssit tehokkuusnäkökulmasta. Isommissa toimeksiannoissa kuten esimerkiksi palvelukeskuksissa, joissa voidaan tehdä koko konsernin taloushallinto, on tärkeää jalkautua ja kartoittaa sekä tarkastaa prosessit huolellisesti läpi. Hän mainitsee myös, että jos asiakas on uusi, niin tarkastus painottuu kahteen ensimmäiseen vuoteen, jolloin haetaan kumulatiivista tilintarkastusevidenssiä. Silloin käydään läpi keskeisimmät prosessit ja tehdään pistokoetarkastuksia niiden toimivuuden osalta. Seuraavina vuosina voidaan miettiä, onko tullut olennaisia muutoksia vai toimiiko prosessi samalla lailla. Evidenssiä saadaan tällaisissa tilanteissa esimerkiksi tarkastamalla onko prosessissa samat henkilöt, samat kontrollit tai onko muita suuria muutoksia ja tarvittaessa voidaan tehdä varmistukseksi muutamia pistokokeita. Hän myös mainitsee suunnittelevansa jokaisen tilintarkastusasiakkaan omana yksikkönään, vaikka heillä olisikin ulkoistettu taloushallintopalveluita. Hän painottaa tarkastettavan organisaation koon merkitystä. Pienempiä yrityksiä voidaan tarkastaa enemmän aineistotarkastustoimenpiteiden avulla, kun taas kontrollien kartoitus liittyy enemmän suurempiin organisaatioihin. Haastateltava C pohtii toimenpiteiden suunnittelua ulkoistetun palvelun riskialttiuden perusteella. Ensin kartoitetaan, mitä palveluorganisaatiossa tehdään ja onko niitä tarkastettu ennen. Löytyykö palveluorganisaatiosta kontrolleja ja miten ne ovat toimineet yleisellä tasolla. Jos löytyy kontrolleja, niin niitä testataan pistokokein sekä tehdään aiheeseen liittyvää aineistoanalyysiä.

Haastateltavilta kysyttiin myös ovatko he kokeneet, että palveluorganisaatioiden työntekijöiden sisäisen valvonnan ja kontrollien tietämyksissä olisi suuria eroavaisuuksia. Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että eroavaisuuksia löytyy ja suurin vaikuttava tekijä palveluorganisaation kontrolliympäristöön yleensä on palveluorganisaation koko. Haastateltava A:n mukaan niin kuin tilitoimistojen tasoissa on eroja, niin on myös yksittäisten palveluorganisaatioiden työntekijöiden tietämyksissä. Erot huomataan yleensä jo aloituskeskusteluissa yhdessä asiakkaan sekä palveluorganisaation kanssa. Esimerkkinä hän mainitsee tilanteen, jossa palveluorganisaation kirjanpitäjältä kysytään vaikka yksittäisestä kontrollista koskien palkanlaskentaprosessia, eikä kirjanpitäjä oikein edes ymmärrä kysymystä. Tällöin voidaan olettaa, että kontrolliympäristöä ei ole mietitty etukäteen. Haastateltava B mainitsee myös, että erot kirjanpitäjien tietämyksissä vaihtelevat myös työkokemuksen mukaan. Hänen mukaansa kynnyksien siirtyä tekemään taloushallintoa on pieni ja vaihtuvuus melko suurta, joka vaikuttaa kirjanpitäjien osaamisen laatuun. Kirjanpitäjät harvoin hallitsevat alan lainsäädäntöä ja kokonaisuutta kunnolla, joka heijastuu myös kontrolliympäristön ja sisäisen valvonnan laatuun. Haastateltava C:n mukaan pienemmissä palveluorganisaatioissa tietämyksissä erot ovat suuret ja niissä ei välttämättä systeemiä luodessa ole

ajateltu kontrollijärjestelmän kannalta asioita. Esimerkkinä hän mainitsee tilanteen, jossa on haettu operationaalista tehokkuutta antamalla kirjanpitäjälle oikeudet myös laskujen maksatukseen ilman käyttäjäyhteisön hyväksyntää. Jälkikäteen esimerkin mukaiset asiat pyydetään yleensä korjaamaan tilintarkastajan toimesta ja luomaan yhtenäisempää kontrolliympäristöä.

Kaikki haastateltavat kertovat myös muodostavansa käsityksen palveluorganisaatiosta ja sen toimintaympäristöstä sekä sen kontrolleista keskustelemalla ensin avainhenkilöiden kanssa. Haastateltava A kertoo suorittavansa jokaisen tapauksen omalla läpikävelymenetelmällä (*walk through*). Hän käy läpi menetelmän avulla keskeisimmät prosessit ja miten palveluorganisaatiossa toimitaan niiden suhteen, jolloin saa yleensä hyvän käsityksen toimintaympäristöstä. Menetelmän avulla näkee eri prosessin vaiheet sekä niiden kontrollit loogisesti ja miten eri toimijat toimivat kyseisissä tilanteissa. Hän kulkee koko prosessin läpi ja lopussa palaa keskeisiin kontrollipisteisiin ja tekee tarkastusta. Haastateltava C mainitsee myös, että keskusteluiden kautta yleensä saadaan myös selville, onko palveluorganisaatiolla omia prosessikuvauksia. Prosessikuvaukset käydään läpi ja katsotaan vastaako toiminta niihin. Lisäksi hän tutustuu myös yksittäisiin tositteisiin aineistotarkastuksen avulla varmentuakseen, että asiat ovat kunnossa. Myös yleinen ammatillinen harkinta ja tunne vaikuttavat siihen, paljonko tehdään aineistotarkastusta ja kuinka suuret prosessien riskit ovat. Esimerkkinä hän käyttää palkkaproessin vaihtelevat olosuhteet, jolloin pystytään analyttisen harkinnan avulla miettimään miten paljon resursseja tarvitsee käyttää toiminta- ja kontrolliympäristön tarkastusta varten. Eri toimialoilla ja yrityskohtaisestikin työvoiman vaihtuvuus voi vaihdella merkittävästi, mikä vaikuttaa palkkaprosessien kontrollien merkittävyyteen sekä sitä kautta myös tarkastuksen tärkeyteen. Myös haastateltava B kertoo keskustelujen olevan avainroolissa, kun selvitetään toiminta- ja kontrolliympäristöä. Myös aineistotarkastuksen avulla hän pyrkii luomaan riittävän käsityksen organisaation toiminnasta ja prosesseista.

Jos palveluorganisaation kontrollien luotettavuudesta ei ole tarpeellista varmuutta tai tarkoituksen mukaista tilintarkastusevidenssiä, tulee kaikkien haastateltavien mielestä lisätä aineistotarkastusta, tapahtumatarkastusta sekä suorittaa enemmän analyttista tarkastusta, jotta voidaan varmistua asioiden olevan kunnossa. Tilintarkastuksen ei siis lähtökohtaisesti tarvitse luottaa kontrolleihin. Haastateltava C mainitsee myös, että asiasta tulee raportoida sekä käyttäjäyhteisölle sekä palveluorganisaatiolle. Esimerkiksi palkkojen maksatuslista voidaan helposti tarkastuttaa käyttäjäyhteisölle, jotta summat ovat

oikeat ja järkeenkäyvät. Käyttäjyhteisössä ollaan myös paremmin perillä mahdollisista nopeista muutoksista, jolloin toimijoiden välinen kommunikointi tulee taas tärkeää rooliin.

Kaikki haastateltavat kertovat, että palveluorganisaatioiden kontrollien kuvaamiseen ja tehokkuuden testaamiseen tarkoitettu ISAE 3402 varmennusraportti on vielä hyvin harvinainen tilintarkastuskentällä. Ongelmana on myös tällä hetkellä luottamus muiden asiantuntijoiden ja tilintarkastajien luomiin raportteihin, koska tilintarkastajat ovat aina vastuussa omasta lausunnostaan ja voiko virheellinen arviointi realisoitua omalle kohdalle, vaikka joku muu olisikin tehnyt kontrollien tarkastuksen. Haastateltava A kertookin, että raportti voisi hyödyttää tarkastusta, mutta koska prosessi ei ole vielä levinnyt käytännön tasolle, saattaisi hän suhtautua raporttiin kriittisesti ja siihen millä tasolla se on tehty. Hän kertoo myös, että vaikka saisikin varmennusraportin palveluorganisaation kontrolleista, tekisi hän silti jonkin verran aineistotarkastusta ja kävisi jopa kontrolleja pistokokein läpi. Myös haastateltava B ilmaisi, ettei luottaisi kyseiseen raporttiin vaan tekisi itse myös kontrollien tarkastusta. Haastateltava C:n mielestä olisi hyvä, jos palveluorganisaatiot itse aktiivisesti hankkisi varmennusraportteja ja näin ollen raportit yleistyisivät. Hänen mukaansa, jos kaikki tilintarkastajat toimisivat standardien mukaan ja vaatisivat palveluorganisaatioilta varmennusraporttia, yleistyisi se tilintarkastuskentällä ja auttaisi tilintarkastusten laadun kehittämisessä. Kaikki haastateltavat sanovat myös, että jos varmennusraportti yleistyisi, antaisi se myös kilpailuetua palveluorganisaatiolle, koska asiakkaan tilintarkastus olisi tällöin mahdollisesti myös halvempaa. Myös tilintarkastajan näkökulmasta olisi parempi, jos pystyttäisiin luottamaan prosesseihin jolloin pystyttäisiin keskittymään enemmän sisällöllisiin asioihin.

5.5 Haastateltujen yleisiä käytännötilanteita tarkastustyössä

Haastatteluiden neljännessä teemassa haastateltavilta haettiin käytännönläheisiä kokemuksia palveluorganisaatioiden tarkastuksista. Mielenkiintoisia ja haastavia tilanteita aiheutuu tarkastustilanteissa helposti, jos talousalan osaamista ja ymmärrystä ei ole riittävästi palveluorganisaatiossa ja käyttäjyhteisössä. Toimintaympäristön ja prosessien ymmärtämiseen ja kuvaamiseen auttaa aina muu suoritettu tarkastus tai varmennus, vaikka siihen ei täysin pystyttäisikään luottamaan. Eri toimijoiden kuten käyttäjyhteisön, palveluorganisaation ja sen alihankkijoiden väliset roolijaot sekä vastuukysymykset voivat myös aiheuttaa tilanteita, joissa tilintarkastajan on pystyttävä

löytämään toimivin ja tehokkain ratkaisu tarkastuksen onnistumiseksi. Myös taloushallinnon sähköistymisessä nähdään paljon hyviä puolia, mutta myös haasteita kuten suuret tietomassat ja niiden suodattaminen.

Haastateltava A kertoo, että prosessien läpikäyminen on haastavampaa työtä kuin mekaaninen aineistotarkastus. Tarkastus vaatii tarkastajalta enemmän työtä, että pystyy havainnollisesti kuvaamaan koko prosessin alkulähteestä loppupisteeseen ja löytämään sieltä olennaisia kontrollipisteitä sekä tarkastamaan ne. Kaikki haastateltavat ovat samaa mieltä siitä, että suurin vaikuttava tekijä ulkoistetun palveluorganisaation tarkastuksen onnistumisessa on, että sekä asiakkaalla että palveluorganisaatiossa on riittävästi talousalan osaamista ja palveluorganisaatiossa on asioita ja kontroleja mietitty jo etukäteen. A mainitsee myös, että mahdollisen sisäisen tarkastuksen dokumentit ovat ulkoiselle tarkastajalle positiivinen signaali. Silloin palveluorganisaatiossa tai asiakkaalla on kuvattu ja dokumentoitu valmiiksi keskeisimmät prosessit sekä niiden kontrollit. Ulkoinen tarkastaja pystyy pistokokein varmentamaan sisäisen tarkastuksen dokumentit ja keskittymään työhönsä. Hän mainitsee myös, että ISAE 3402 varmennusraporttien tai sisäisen tarkastuksen raporttien avulla saadaan usein myös käsitys, että työntekijät ovat olleet mukana prosessien kuvaamisessa, jolloin myös voidaan olettaa, että heidän osaamisensa on kehittynyt. Haastateltava B kertoo myös, että keskustelee ja kysyy usein tarkennuksia prosesseista palveluorganisaation työntekijältä, kun hän haluaa varmistua tositeaineiston oikeellisuudesta. Esimerkkinä hän käyttää keskustelujen tärkeydelle tilannetta, jossa palkanlaskennassa hän pyytää aina yhteys henkilöä näyttämään palkkakirjanpidon tositteille näytöt. Haastateltava C mainitsee myös, että sillä on vaikutusta onko palveluorganisaatiolla samoja vanhoja asiakkaita ja haluavatko he kehittää toimintaansa. Jos palveluorganisaatiossa ei ole asioita mietitty etukäteen, niin tarkastaja joutuu itse enemmän kartoittamaan tilannetta aivan erilaisesta lähtökohdasta. C:n kertoo myös hyödyntävänsä aina mahdolliset valmiit prosessikuvaukset tai dokumentit työssään. Hän mainitsee myös suurten palvelukeskusten suuret vaihtelevaisuudet työnkuviissa, mikä vaikeuttaa prosessin kuvausta ja tarkastusta. Vaihtelevat työroolit ja työsuhteet vaikuttavat myös esimerkiksi käyttöoikeuksien kontroleihin ja jos niitä pitää muuttaa usein, on tarkastajankin oltava aina hereillä. C:n mukaan on parempi kontrollina, että katsotaan jälkeenpäin kuin ei katsottaisi lainkaan.

Kaikki haastateltavat pitävät myös tärkeänä eri toimijoiden, kuten käyttäjyhteisön ja palveluorganisaation työnjakoa, palvelutasojen jakoa sekä niiden ajantasaisuutta. Haastateltavat A,C sekä C painottavat kuitenkin, että vastuu on niillä, jotka laittavat nimensä tilinpäätökseen.

Käyttäjyhteisö on siis aina juridisesti vastuussa tilinpäätöksestä ja tosineistosta eikä käyttäjyhteisö voi siirtää vastuutaan palveluorganisaatiolle. Tiedon ostajan vastuulla on aina käydä läpi ennen kuin allekirjoittaa tilinpäätöksen, että se antaa oikean ja riittävän kuvan. Roolijako on siis kaikkien haastateltavien mielestä tärkeää ja se, että tiedon omistaja ymmärtää että se on heidän tilinpäätöksensä. Haastateltava A kertoo esimerkkinä tilanteen, jossa käyttäjyhteisö on myynyt merkittäviä arvopapereita tilikauden aikana, mutta palveluorganisaatio ei ole saanut tästä tietoa eikä se näin ollen näy myöskään kirjanpidossa. Tällöin yleensä palveluorganisaatio vetoaa, ettei tieto ole tullut heille. A kertoo, että hän harvoin käy läpi sopimustasolla mitä on palveluorganisaation ja käyttäjyhteisön välillä sovittu, mutta asiat yleensä tulevat esille keskusteluissa. A miettiikin, että vastaako sopimus kuitenkaan usein käytäntöä. Hänen mukaansa tiedonkulun puute onkin yleensä suurin ongelma palvelun tuottajan ja –ostajan välillä. Tiedonkulkuun varmistuksia voi kysyä aina tilanteen mukaan kolmansilta osapuolilta, esimerkiksi luottolaitoksilta saldovahvistusten muodossa. Haastateltava C ei myöskään koe sopimusten olevan välttämättä oikea tapa määrittää roolijakoa, mutta on kuitenkin ensisijaisen tärkeää, että roolijako on tehty selvästi. Hän on myös kehottanut palveluorganisaation kirjanpitäjää käymään käyttäjyhteisössä vierailulla tutustumassa toimintaan, jotta hän näkisi konkreettisesti mikä asiakkaan palvelutoiminta on ja mitä se vaatii myös palveluorganisaatiolta. Hänen mukaansa käyttäjyhteisöt laittavat liikaa vastuuta palveluorganisaatioille eivätkä aina ymmärrä, että tiedon pitää kulkea myös sujuvasti heille päin. Haastateltavat mainitsevat myös, että talousasioihin liittyy aina väärinkäytösriskejä, joka korostuvat kun puhutaan valtuuksista ja roolijaoista. A kertoo lähestyvänsä esimerkiksi tilien käyttövaltuuksia aina väärinkäyttönäkökulmasta. Haastateltava B:n mukaan pienemmissä organisaatioissa kontrollit ja luottamus ovat erittäin suuressa roolissa, koska niissä ei ole työtehtäviä eriytetty niin tarkasti kuin suuremmissa. Väärinkäytöksiä esiintyy yleensä kun jollain henkilöllä on liian suuret valtuudet eivätkä kontrollit ole olleet luotettavia. B:n mukaan palveluorganisaatioiden tuli aina perehtyä myös taloushallintoliiton toimialastandardeihin sopimusten ja roolijaon kannalta, mutta näin ei aina ole kuitenkaan käytännössä.

Taloushallinnon palveluorganisaatiot saattavat ulkoistaa tai ali hankkia tiettyjä toimintojaan, kuten esimerkiksi palkanlaskentaa tai laskujen skannausta. Haastateltavien mielestä tilanne on melko harvinainen eikä välttämättä aiheuta lisää tarkastustyötä. Kyseisessä tilanteessa haastateltava A pureutuisi alihankkijan toimintaan, riippuen siitä missä sitä harjoitetaan. Hänen mukaansa relevantit prosessit ja kontrollit kuitenkin todennäköisesti toteutetaan itse palveluorganisaatiossa. Jos kriittiset prosessit ulkoistettaisiin, niin silloin myös tarkastustyö tulisi haasteellisemmaksi. Haastateltava C kertoo

myös, että yleensä ulkoistetut toiminnot ovat toisella paikkakunnalla ja ennen sinne lähtöä asiaa pyritään tarkastamaan materiaalia aineistotarkastuksen avulla. Hän lähestyisi asiaa käyttäjyhteisön riskien kannalta. Mikä voisi mennä pieleen käyttäjyhteisölle haitallisesti? Esimerkkinä hän mainitsee esimerkiksi laskujen skannauspalvelun hitauden tai toimimattomuuden, joka voisi aiheuttaa olennaisia virheitä tilinpäätöstiedoissa.

Taloushallinnon sähköistäminen jakaa haastateltavien mielipiteitä tarkastuksen kannalta. Haastateltava A:n mukaan se on teoriassa hyvä asia, mutta se sisältää myös uusia riskejä. Kun taloushallintopalvelut ovat sähköisessä muodossa, pystytään suurempiin tietomassoihin pureutumaan järjestelmäavusteisin toimin. Silloin pystytään kohdentamaan oikeilla työkaluilla kohdentamaan tarkastusta suurempaan populaatioon, jos tarkastajalta löytyy riittävät osaaminen sekä oikeat työkalut. Myös C kertoo, että sähköistymisen avulla pystytään tarkastamaan helpommin esimerkiksi järjestelmäkontroleja. Pystytään tarkastamaan eri käyttäjätunnuksien käyttöoikeuksia hyväksymisten ja tietojen syöttämisen kannalta. Taloushallinnon sähköistyminen on tuonut myös haasteita palveluorganisaatioiden tarkastamiseen. B kertoo, että tilintarkastajan tulisi osata hyödyntää monien eri järjestelmien lukuja ja toimintoja, koska ne vaihtelevat usein eri tarkastuskohteissa ja se tuo haasteen tarkastuksen tehokkuudelle. Hänen mukaansa onkin joskus helpompi käydä läpi hyvin järjestettyjä mappeja kuin sähköisiä tietojärjestelmiä. C näkee myös, että tilintarkastajien tietotekninen osaaminen ei välttämättä ainakaan tällä hetkellä ole riittävä muuttuvien ja erilaisten tietojärjestelmien tarkastamisessa. Normaalien tilintarkastajien tietämys tulisi olla suurempi tietokoneavusteisissa ohjelmissa ja tietojärjestelmissä. Hän ehdottaakin, että tilintarkastajien koulutuksessa tulisi perehtyä keskeisimpien lainsäädäntöjen lisäksi myös tietokoneavusteisten tarkastusohjelmien kuten ACL:n ja IDEA:n käyttämiseen. Hänen mielestään tilintarkastusalalla on tiedossa myös pian sukupolvenvaihdos, jolloin myös tietokoneavusteisten ohjelmien käyttö tulee tilintarkastajien keskuudessa lisääntymään.

Tilintarkastajilla ei voi lähtökohtaisesti olla syvää osaamista kaikista toiminnanohjausjärjestelmistä ja silloin yleensä suuremmissa organisaatioissa hyödynnetään tietojärjestelmätarkastajan palveluita. Tietojärjestelmätarkastajat pureutuvat esim. SAP toiminnanohjausjärjestelmiin ja testaa sen toimivuutta. He tekevät kuvauksen, missä on puutteita ja tilintarkastajat selvittää asiaa aineistotarkastuksen avulla. Tietojärjestelmätarkastajat ovat melko kalliita ja niitä käytetään vain suurimpien tarkastusasiakkaiden esimerkiksi pörssi-yhtiöiden kohdalla. Kaikki haastateltavat kertovat tietojärjestelmätarkastajien palveluiden olevan tärkeitä ja hyvin hyödyllisiä, mutta niitä ei kannata resurssien takia hyödyntää

pienemmissä organisaatioissa. Kaikilla haastatelluilla on kokemuksia tietojärjestelmätarkastajien hyödyntämisestä tarkastustiimissä ja kokevat sen olevan tulevaisuutta ajatellen tärkeä taito.

6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa pohditaan tutkielman tarkoitusta, sen pääkysymyksiä ja niiden vastauksia sekä esitellään tutkielman keskeisimmät johtopäätökset. Tutkielmalla pyrittiin ymmärtämään ja tulkitsemaan tilannetta, jossa käyttäjäyhteisö on ulkoistanut taloushallintopalveluitaan ja tilintarkastajan tulisi pystyä varmistumaan, että tarkastus on luotettavaa ja tehokasta. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, ymmärtää sekä tulkita tämän hetken tilannetta tilintarkastustyössä ja pohtia uusia mahdollisia toimintamalleja tai uusia kohdattavia tulevaisuuden haasteita. Päämies-agenttiteorian avulla pyritään pureutumaan käyttäjäyhteisön tilitarkastajan näkökulmasta tilanteeseen, jossa yhteistyö muiden toimijoiden kanssa pitäisi olla luotettavaa ja tehokasta. Tutkielmassa haluttiin myös korostaa Suomessa käytössä olevien ohjeiden ja normien roolia tarkastustyössä sekä sitä, miten niitä tulisi tulkita tilanteissa, joissa on paljon muuttujia. Palveluorganisaatioiden kontrollien tarkastaminen liittyy aina oleellisesti sisäisen valvonnan järjestämiseen ja tutkielmassa on haluttu esitellä suosituimmat sisäisen valvonnan viitekehykset, joihin suurin osa kontrolleista perustuvat. Joskus se tapahtuu tiedostaen ja joskus tiedostamatta.

Aihealuetta voidaan pitää hyvinkin ajankohtaisena, kun yritykset hakevat kustannus- ja tehokkuussyistä halvempia keinoja taloushallintonsa järjestämiseen. Tarkastajalla on velvollisuus hankkia kaikki tarpeellinen tieto ja evidenssi, kun organisaatio käyttää esimerkiksi ulkoistettuja taloushallintopalveluita. Tarkastajan tulisi muodostaa tarvittava käsitys palveluorganisaation tuottamien taloushallintopalveluiden luonteesta ja merkittävydestä sekä niiden vaikutuksesta sisäiseen valvontaan tunnistaakseen olennaisen virheellisyyden riskit ja arvioidakseen niitä. Voidaan miettiä, että millaisessa roolissa kontrollit ovat tällaisissa tapauksissa ja miten ne vaikuttavat myös tietojärjestelmiin,

organisaation tehokkuuteen ja riskienhallintaan. Käyttäjyhteisön tilintarkastajan tulee siis harkita aina tilintarkastusevidenssin riittävyyttä oman lausuntonsa perustaksi. Haasteelliseksi tilanteen tekee myös se, että tilintarkastajalla ei aina ole henkilökohtaisesti mahdollisuutta ja resursseja arvioida palveluntarjoajan toimintoihin liittyviä prosesseja ja niiden sisältämiä kontrolleja tai informaatio ei ole tarpeeksi luotettavaa.

Tutkielman tutkimusongelmana pidettiin palveluorganisaatioille ulkoistettujen taloushallintopalveluiden ja niiden sisäisen valvonnan kontrollien riittävyyttä, laatua sekä niiden tarkastamista. Tutkielmassa haluttiin selvittää vastaukset kolmeen tutkimuskysymykseen, joita ensin tulkittiin teorian, lainsäädännön sekä ohjeistuksien valossa ja sen jälkeen auktorisoitujen tilintarkastajien näkemysten kannalta.

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä pohdittiin miten eri toimijoiden päämies-agenttisuhteet vaikuttavat luotettavan tilintarkastusevidenssi keräämiseen. Tarkastus on pohjimmiltaan tarkastuspalvelua ja päämies-agenttiteoria vahvistaa organisaatioiden ja erilaisten toimijoiden välisiä vastuu- ja toimivaltasuhteita. (Heiskanen, Kihn, Näsi 2009, 56–66). Tilivelvollisuus ja vastuu ovat tärkeitä määrittää ja tehdä selväksi kaikkien osapuolten kesken, kun toimeksiantoon päädytään. Käyttäjyhteisö on vastuussa tapahtumistaan ja tuotetusta kirjanpitomateriaalistaan ja palveluorganisaatio on vastuullinen ja tilivelvollinen tuotetusta palvelustaan ja sen luotettavuudesta. Tilintarkastaja on taas tilivelvollinen toimeksiantajalleen eli käyttäjyhteisölle, mutta tarkastaa palveluorganisaation tuottamia lukuja. Päämies ei aina myöskään luota agenttiinsa eli palveluorganisaatioon, jolloin tarvitaan kolmas osapuoli verifioimaan agentin toimintaa ja sen kontrolleja (Myllymäki & Vakkuri 2001, 17). Tutkimuskysymyksen valossa on tilintarkastajan tarkoitus varmentaa agentin eli palveluorganisaation raportoinnin ja kirjanpidon oikeellisuus. Tilintarkastaja toimii siis kolmantena osapuolena ja hyödyttää sekä agenttia ja päämiestä (kuvio 2). Tilintarkastaja toimii päämiehen ja agentin välisen toiminnan varmentajana valvonnan näkökulmasta ja pystyy myös valvomaan, että agentit toimivat päämiesten intressien mukaisesti ja toimivat tehokkaasti sekä luotettavasti. Kuten haastattelut osoittivat, on kommunikointi kaikkien osapuolten välillä tärkeää, jotta päämies-agenttisuhteet toimisivat tehokkaasti ja luotettavasti. Tilintarkastajat keräävät evidenssiä erinäisin tapahtuma-, aineisto- ja kontrollitarkastuksin, mutta oleellista on aina ensin selvittää kommunikoimalla päämies-agenttisuhteiden väliset prosessit ja mahdolliset virheiden paikat. Sisäisten prosessien kuvaukset tulisi myös suorittaa niin, että prosessien omistajuudet, eri osapuolten roolit ja vastuunjaot ovat selkeitä. Se auttaa myös tilintarkastajaa, mutta varsinkin palveluorganisaatiota

hahmottamaan oman toimintansa pullonkaulat ja vaaralliset työyhdistelmät. Palveluorganisaatioiden yhteyshenkilöiden ammattitaidoissa kuin myös käyttäjäyhteisön talousalan ymmärtämisessä voi myös esiintyä suuriakin vaihteluita. Kommunikoimalla ja tutustumalla toistensa toimintaan ja yhteiseen prosessiin pystytään välttämään monet käytännössä mahdolliset ongelmat. Myös tilintarkastaja pystyy hahmottamaan ja suunnittelemaan tulevaa tarkastustyötä keskustelemalla kummankin osapuolen kanssa hyvissä ajoin.

Toisessa tutkimuskysymyksessä pohdittiin miten alan normisto sekä ohjeistus ohjaavat tai vaikuttavat tilintarkastajan työhön, kun taloushallintopalvelut on ulkoistettu. Vaikka tilintarkastajan tulee tuntea monia lakeja ja asetuksia, asiaa lähestyttiin sisäisen valvonnan viitekehysten sekä tilintarkastusstandardien kautta. Viitekehykset ovat työkaluja organisaatioille, joita muokataan aina oman tarpeiden mukaisiksi. Suosituin sisäisen valvonnan viitekehys on COSO-ERM (kuvio 4), josta suuri osa organisaatioista on ottanut vaikutteita, joskus jopa tiedostamattaan. Myös CoCo- ja COBIT – viitekehysiä on käytetty Suomessa. Viitekehykset antavat pohjan sisäisen valvonnan suunnittelulle ja niitä tulisi noudattaa, dokumentoida ja tarvittaessa päivittää. Viitekehysten avulla pyritään kehittämään sisäistä valvontaa jäsentämällä toimintaa prosesseiksi asettamalla niiden eri vaiheille valvontatavoitteet ja suorittamaan valvontaa eri vaiheissa. Se auttaa myös tarkastettavan organisaation hallituksen, johdon, henkilöstön, omistajien ja tarkastajan välistä vuorovaikutusta. Suurissa palveluorganisaatioissa, kuten taloushallinnon palvelukeskuksissa, käytetään sisäisen valvonnan viitekehysiä järjestäytyneemmin kuin pienissä. Niiden avulla pystytään luomaan kirjanpidon ja tietojärjestelmien kontrollit niin ehkäiseviksi kuin paljastaviksi, mikä helpottaa tilintarkastajan työtä huomattavasti. Toimivilla kontrolleilla saadaan olennaisuusrajaa tarkastustyössä nostettua, mikä vähentää myös aineistotarkastuksen määrää. Haastatteluissa ilmeni myös, että viitekehikot ovat pienemmille palveluorganisaatioille joskus liian haastavia kokonaisuuksia, mutta toisaalta niiden kontrollijärjestelmässä on havaittavissa kuitenkin osia esimerkiksi COSO:n eri työkalumalleista. Joskus tarvitaan myös ulkopuolisen asiantuntijan apua, että viitekehikot saadaan implementoitua palveluorganisaatiossa. Viitekehykset siis ohjaavat ja vaikuttavat tilintarkastajan työtä, koska jos palveluorganisaation sisäinen valvonta on suunniteltu ja otettu käyttöön mallin mukaan, on sen tarkastaminenkin tehokkaampaa ja luotettavampaa. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat myös suuri tukijalka tilintarkastuksen ohjeistukselle. ISA – standardeissa on määritetty koko toimeksiannon suorittaminen, mutta niiden toteuttamiseen tarvitaan tilintarkastajalta myös ammatillista harkintaa. Tarkastettaessa palveluorganisaation kontrolleja suunnittelee tarkastaja yleensä työnsä ISA 300 – standardin ohjeiden mukaisesti. ISA 300 antaa määrittää kokonaisstrategian

luomisen ja yksityiskohtaisen tilintarkastussuunnitelman laatimisen. Tilintarkastussuunnitelmassa tulisi kuvata tilintarkastustoimenpiteiden luonne, laatu ja ajoitus ja sen tulisi olla myös mahdollisimman tehokas, jolloin pystytään keskittymään oleellisiin asioihin. Palveluorganisaation tilintarkastussuunnitelmaa luodessa oleellista on tutustua varsinkin sen toimintaympäristöön ja prosesseihin. ISA 315 – standardin ohjeistuksen avulla tilintarkastaja pyrkii saamaan käsityksen yhteisöstä, sen toimintaympäristöstä ja sisäisestä valvonnasta, jotta hän pystyy tunnistamaan oleellisen virheellisyyden. Edellä mainitut standardit antavat lähtökohdat aloittaa tarkastustoimeksianto kun taloushallinto on ulkoistettu. ISA 402 – standardi ohjaa taas yksityiskohtaisemmin juuri ulkoistettujen palveluorganisaatioiden tarkastuksessa olennaisten riskien tunnistamiseksi. Standardi ohjeistaa tilintarkastajaa luomaan palveluorganisaation kontrolleista joko 1-tyypin tai 2-tyypin raportin, joka kertoo niiden rakenteesta. Raporteissa palveluorganisaation kontrollit tulisi kuvata ja testata, jotta saataisiin kohtuullinen varmuus siitä, että kontrollit ovat toimivia ja tehokkaita ja että niihin voidaan luottaa. Raporttien avulla tilintarkastaja pystyy dokumentoimaan ja osoittamaan, että taloushallinnon oleellimmat kontrollit ovat järjestetty oikein ja tuottavat luotettavaa tilinpäätösinformaatiota. Olisi suotavaa, että raportin laatisikin palveluorganisaation tilintarkastaja varsinkin tilanteissa, joissa käyttäjiä on paljon, koska se tehostaisi myös palveluntuottajan eri asiakkaidensa tilintarkastusta. Tällöin useiden tilintarkastajien ei tarvitsisi käydä palveluorganisaatiossa läpi samoja asioita. Raportti antaisi myös palveluorganisaatiolle mahdollisen kilpailutekijän. Raporttien sisältämä tieto tulisi myös olla jatkuvaa, koska jos taloushallintopalvelun tuottajalla on kontrolleissa tapahtunut muutoksia, vaikuttaa se myös tilintarkastajan raporttien sisältöön.

Uuden tilintarkastuslain vaatimukset ohjaavat ja aiheuttavat myös lisää työtä tilintarkastajalle. Haastatteluissa todettiin, että ammatillista harkintaa tulisi käyttää, kun arvioidaan standardien ja normien implementointia tarkastustyössä. Tarkastettavan palveluorganisaation koko, luonne ja toimintamallit tulisi arvioida ennen kuin tarkastaja alkaa noudattamaan ohjeistuksia, koska muuten tarkastuksesta voi tulla tehotonta. Haastateltavat pohtivat myös, että standardeja tulisi luokitella uudestaan riippuen tarkastettavasta organisaatiosta, jotta pystyttäisiin välttämään tehokkuuskustannuksia ja tuottamaan parempaa tarkastuspalvelua. Standardien vaatimuksia voisi esimerkiksi jakaa useampaan osaan, jotta pienten taloushallintoyritysten tarkastamiseen ei tarvitsisi käyttää samoja toimintamalleja kuin pörssiyritysten. Palveluorganisaatioiden varmennusraportit koetaan myös hyödyllisiksi, mutta niitä tulisi vaatia kaikilta tilitoimistoilta tietyin laatuvaatimuksin, jotta tilintarkastaja pystyisi luottamaan niihin ja hänen työnsä tehostuisi.

Kolmannessa tutkimuskysymyksessä pohdittiin millaisia haasteita tilintarkastaja kohtaa muodostaakseen käsityksen palveluorganisaation kontroleista ja miten niihin voi varautua. Tilintarkastajan tulisi suunnitella ja toteuttaa tilintarkastusevidenssin keruu palveluorganisaatiosta tilintarkastusstandardien avulla. Hahmottaakseen palveluorganisaation toiminnan kokonaiskuvaa ja luodessaan yksityiskohtaista tilintarkastussuunnitelmaa tarkastajan tulisi tutkimusongelman mukaisessa tilanteessa kiinnittää huomiota palveluorganisaation prosesseihin, mikä voi tilanteesta riippuen olla haastavaa. Tilintarkastaja kohtaa siis erilaisia haasteita riippuen aina erilaisista muuttujista kuten tarkastettavan toimialasta, toiminnan luonteesta, organisaation koosta ja prosesseista. Osa palveluorganisaatiosta ei ole luonut lainkaan sisäistä valvontaa tai kontrolliympäristöä, osa on voinut jättää sen dokumentoimatta ja osa ei ole vain tiedostanut kontrollien olemassaolosta eikä näin ollen ole osannut niitä hyödyntää. Tarkastajan tulisi muodostaa käsitys keskeisimmistä prosesseista ja mahdollisista oleellisista muutoksista edellisiltä tilikausilta pystyäkseen keskittämään resurssinsa oleellisimpiin asioihin ja kontroleihin. Hyvä tapa muodostaa käsitys tarkastuskohteesta ja sen toimintaympäristöstä on tehdä niin sanottu prosessin *walk through*. Jos toimeksianto on uusi, korostuu myös avainkontrollien hahmottaminen. Myös palveluorganisaation henkilöstön ammattitaidon puute voi luoda haasteita tarkastukselle. Asia selviää yleensä viimeistään, kun tarkastaja käy keskusteluja kirjanpitäjän tai muun palveluorganisaation yhteyshenkilön kanssa. Kommunikointi eri toimijoiden välillä onkin avainsana onnistuneessa tarkastuksessa. Tilintarkastajan haasteena on tehdä yhteistyötä ja työnjakoa asiakkaan, palveluorganisaation ja sen tilintarkastajan tai sisäisen tarkastuksen kanssa, jolloin vuorovaikutus edellä mainittujen tahojen kesken on tärkeää. Kun käyttäjäyhteisö ymmärtää talousalan käytännöt ja palveluorganisaatio käyttäjäyhteisön toiminnan, on palveluorganisaation työntekijöidenkin helpompi toteuttaa palveluaan ja tilintarkastajan käydä prosesseja läpi. Taloushallinnon sähköistyminen ja pilvipalvelut ovat yleistyneet viime vuosina palveluorganisaatioissa. Niiden avulla pystytään tehostamaan toimintaa ja helpottamaan esimerkiksi dokumentointia, mutta kun kaikki tapahtuu keskitetysti ja samojen toimintamallien mukaisesti, korostuu myös kontrollien merkittävyys. Palveluorganisaation keskitetyn palvelun yhdellä virheellä voidaan vaikuttaa huonoimmassa tapauksessa myös muihin asiakkaisiin. Tilintarkastajan näkökulmasta tilintarkastusevidenssiä on nopeampi saada, kun dokumentointi on sähköisessä muodossa, mutta dataa ja informaatiota on myös enemmän. Tällöin on vaara, että keskitytään epäoleellisuuksiin tai ei osata hyödyntää tietomassoja oikein. Palveluorganisaatioiden tulisi siis huomioida mahdolliset riskit ja kontrollit muutoksenhallintaprosesseissaan.

Tutkielman johtopäätöksenä voitaisiin pitää, että tilintarkastajan näkökulmasta ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrollien tarkastaminen vaatii tarkastajalta kykyä sopeutua ja toimia erilaisissa muuttuvissa tilanteissa. Tilintarkastajan on ymmärrettävä toimijoiden väliset suhteet sekä rooli- ja vastuukysymykset, jotta yhteistyö toimii ja kontrollien tarkastaminen sujuu joutuisammin. Hyvällä yhteistyöllä pystytään myös vähentämään merkittävästi oleellista virheellisyyttä tilinpäätöksessä sekä tilintarkastajan antamassa tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastajan tulee kommunikoinnin lisäksi ymmärtää monia toimialoja sekä niiden lainsäädäntöä, jotta hän osaisi purkaa palveluorganisaation ja käyttäjäyhteisön toiminnan prosesseiksi viitekehysten avulla. Viitekehysten työkalujen avulla tilintarkastaja pystyy löytämään tarkastuksen kannalta avainkontrollit, joiden tarkastuksen voidaan vaikuttaa positiivisesti olennaisuusrajoihin. Tehokas ja laadukas kontrollitestausta vähentää myös resurssien tarvetta aineistotarkastuksesta. Jatkotutkimusta voisi miettiä kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukauttamisesta Suomen yrityskenttään monipuolisemmin. Standardit voisivat mahdollisesti ottaa paremmin huomioon erikokoiset organisaatiot ja määrittää tarkastusvaatimukset eri tasoille.

LÄHDELUETTELO

Ahokas, N. 2011. *Puntarissa sisäisen valvonnan arviointimenetelmät*. Tilintarkastus 5/2011, 48–51.

Ahokas, N. 2011. *Yrityksen sisäinen valvonta*. Jyväskylä: Edita Publishing Oy.

Bamberg, G., Spremann K. 1989. *Agency theory, Information and incentives*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg New York Tokyo.

Halonen, K., Steiner, M-J. 2009. *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2007. *Tutki ja kirjoita*. Keuruu: Otavan Kirjanpaino Oy.

Hirsjärvi, S., Hurme, H. 2011. *Tutkimushaattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Heiskanen, J., Kihn, L-A., Näsi, S (toim.) 2009. *Tilintarkastajan vastuu ammattilehtikirjoittelun näkökulmasta vuosina 1998-2007* Teoksessa Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen. Tampere: Tampere University Press.

Holopainen, A., Koivu, E., Kuuluvainen, A., Lappalainen, K., Leppiniemi, J., Mikola, M. & Vehmas, K. 2006. *Sisäinen Tarkastus*. Helsinki: Tietosanoma Oy

Jensen, M. and Meckling, W. 1976: *Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure*, Journal of Financial Economics 3, 305–360.

KHT-MEDIA 2009. *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009*. Helsinki: KHT-Media Oy.

KHT-MEDIA 2010. *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet*. Helsinki: KHT-Media Oy.

KHT-Yhdistys 2012. *ISA-standardien soveltaminen pk-yhteisöjen tilintarkastuksessa*. Helsinki: KHT-Media Oy.

KHT-MEDIA 2012. *Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet*. Helsinki: KHT-Media Oy.

KHT-Yhdistyksen Laatutoimikunta 2010. *Toimivaa yhteistyötä tilitoimiston ja asiakkaan tilintarkastajan välille*. Tilisanomat. 5/2012, 42–43.

Kinnanen, M., 2012. *ISAE 3402-raportit palveluyritysten sisäisen valvonnan varmennuksessa*. Tilintarkastus. 3/2012, 47–49.

Koppel, J. *Pathologies of Accountability: ICANN and the Challenges of Multiple Accountabilities Disorder*. Public Administration Review 65, 94-105.

KPMG. 2005. *Corporate governance – sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan näkökulmasta*. Helsinki. Edita Publishing.

Kuutti, I. *Taloushallinnon ulkoistaminen*. Tuokkonen 3/2011, 4-5.

Lahti, S. ja Salminen, T., 2008. *Kohti digitaalista taloushallintoa : sähköiset talouden prosessit käytännössä*. Helsinki: WSOYpro.

Luoma, M., Oulasvirta, L., Näsi, S. 2007. *Kansainväliset IPSAS-tilinpäätösstandardit valtion laskentatoimen kehittämisen näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.

Lähdemäki, J., 2012. *COSO -päivitystä odotetaan loppuvuodesta*. Tilintarkastus. 2/2012, 60–63.

Lähdesmäki, H., 2010. *PK-yritysten sähköinen taloushallinto*. Tilintarkastus 4/2010, 26-29.

Mikkola, P. 2011. *Julkishallinnon ja – talouden tilintarkastajien laadunvarmistus –nykytila ja kehittämiskohteet*. Tampereen yliopisto.

Myllymäki, A ja Vakkuri, J. 2001. *Tulos, normi ja tilivelvollisuus*. Vammala. Vammalan Kirjapaino Oy.

Riistama, V. 2000. *Tilintarkastus – perusteet*. Porvoo: WSOY.

Remes, M. 2010. *Taloushallinnon ulkoistaminen on taitolaji*. Tilintarkastus 4/2010, 30-34

Saarikivi, M.-L. 1999. *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsingin kauppakorkeakoulun väitöskirja

Simpanen, S. 2006. *Tilintarkastajan rooli väärinkäytösten ehkäisemisessä*. Lappeenrannan teknillinen yliopisto.

Sorjonen, J., Ihanainen, H. & Anttila, T., 2011. *Vaatimukset haltuun*. Tilisanomat 4/2011, 64–69.

Sundgren, S. 1998. *Auditor choices and auditor reporting practices: evidence from Finnish small firms*. The European Accounting Review 7:3, 441–465.

Tomperi, S. 2009. *Tilintarkastus –Normeista käytäntöön*. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Vakkuri, J. 2011. *Laadunvarmistuksen ongelma julkishallinnon tilintarkastuksessa. Tarkastus ja arviointi : julkisen ja yksityisen rajapinnassa*. Tampere University Press.

Viitanen, J. 2000. *Auditors professional ethics and factors associated with disciplinary cases against auditors*. Doctoral thesis, Swedish school of economics and business administration. Ekonomi och Samhälle Nr. 88.

Watts, R.L. & Zimmerman J.L. 1983. *Agency Problems, Auditing, and the Theory of the Firm: Some evidence*. Journal of Law and Economics, Vol 26, No3, 613–633

Internet -lähteet

AHOKAS EPK 2014. Ehkäisevä vai paljastava kontrolli?. <http://www.codeofconduct.fi/ehkaiseva-vai-paljastava-kontrolli/> 16.1.2014.

AHOKAS SVD 2014. Miten ja miksi dokumentoida kontrolleja.
<http://www.codeofconduct.fi/sisaisenvallvonnandokumentointi/> 16.1.2014.

COSO 2004. Enterprise Risk Management – Integrated Framework.
http://www.coso.org/documents/coso_erm_executivesummary_finnish.pdf 21.5.2012.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2008/20080186.pdf> 10.9.2012.

ISSAI 1402. Audit Considerations Relating to an Entity Using a Service Organization
[http://www.issai.org/media\(782,1033\)/ISSAI_1402_E_Endorsement.pdf](http://www.issai.org/media(782,1033)/ISSAI_1402_E_Endorsement.pdf) 10.10.2012.

KILA 2011. Yleisohje kirjanpidon menetelmistä ja aineistoista.
<http://ktm.elinar.fi/ktm/fin/kirjanpi.nsf/Yleisohjesuomi?openView> 27.11.2012.

ISSAI Auditing guidelines. <http://www.issai.org/composite-193.htm> 28.11.2012.

Kemppi Minna 2010. Automatisoidun taloushallinnon vaikutukset tilintarkastukseen. Aalto-yliopisto.
http://epub.lib.aalto.fi/en/ethesis/pdf/12304/hse_ethesis_12304.pdf 10.10.2012.

Sisäiset tarkastajat ry 1999. CoCo-malli – opas valvontakriteereistä, muistio.
<http://www.theiia.fi/?sc=5299&sc2=5389> 1.9.2013.

TAL-STA 2014. Taloushallintoliiton toimialastandardi TAL-STA.
<http://www.talouhallintoliitto.fi/talouhallintoliitto/tal-laatu/talouhallintoliiton-toimialasta/> 1.2.2014.

Virallislähteet

HE 186/2008 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajista annetun lain muuttamisesta.

TilintL 459/2007 Tilintarkastuslaki

LIITTEET

LIITE 1: Haastattelututkimuksen saatekirje

Kutsu haastattelututkimukseen

31.10.2013

Hyvä haastateltava,

Olen Tampereen yliopiston, Johtamiskorkeakoulun opiskelija ja kuulun tilintarkastuksen ja arvioinnin maisteriohjelmaan. Kirjoitan pro gradu – tutkielmaani, joka käsittelee ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrollien tarkastamista käyttäjäyhteisön tilintarkastajan näkökulmasta. Haastattelututkimuksen aineisto sekä tulokset käsitellään ja julkaistaan nimettömästi, eikä henkilöllisyytesi tule esille missään vaiheessa tutkimusta. Tutkielmani ohjaajana toimii Johtamiskorkeakoulun professori Jarmo Vakkuri.

Tutkimuksen tarkoituksena on tutkimushaastattelujen myötä selvittää tilintarkastajien haasteita kerätä tarpeellinen määrä tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä eri toimijoiden kanssa tilanteessa, jossa asiakasyhteisö on ulkoistanut taloushallintonsa.

Ystävällisin terveisin,

Petri Sabell

Petri Sabell

Tilintarkastuksen ja arvioinnin
maisteriohjelman opiskelija
Osoite 1 B 3
33100 Tampere
petri.sabell@uta.fi
040 XXXXXXX

Jarmo Vakkuri

Johtamiskorkeakoulun professori
Puh. (03) 3551 XXXX
Fax. (03) 3551 XXXX
jarmo.vakkuri@uta.fi

LIITE 2: Haastattelututkimuksen kysymykset

A. Käyttäjyhteisön tilintarkastajan päämies-agenttisuhteet

1. Miten olette kokeneet, että yhteistyö asiakkaan, palveluorganisaation ja palveluorganisaation tilintarkastajan kanssa on toiminut käyttäjyhteisön tilintarkastajan näkökulmasta?
2. Koetteko, että palveluorganisaation ja käyttäjyhteisön välinen yhteistyö ja kommunikointi vaikuttavat tiedon luotettavuuteen?
3. Oletteko kokeneet, että teillä on ollut mahdollisuus ja resurssit arvioida palveluntarjoajan toimintoihin liittyvät prosessit sekä niiden sisältämät kontrollit?

B. Normisto ja ohjeistus tilanteissa, jossa käyttäjyhteisö on ulkoistanut taloushallintonsa.

1. Onko uusi tilintarkastuslaki lisännyt mielestäsi tilintarkastajan työn vaatimuksia, kun tarkasteltavan organisaation kontrollien lisäksi on varmistettava yhteisön ulkoistamien taloushallintopalveluiden kontrollien toimivuus?
2. Koetteko, että kansainvälisten tilintarkastusstandardien antavan riittävät ohjeistukset tilanteisiin, jossa käyttäjyhteisön on ulkoistanut taloushallintopalvelunsa?
3. Miten kehittäisitte nykyistä sääntelyä tai ohjeistusta käyttäjyhteisön tilintarkastajan näkökulmasta?
4. Kuinka tarpeelliseksi koette sisäisen valvonnan viitekehykset COSO-ERM, CoCo, Cobit kontrollien tarkastustyössä? Hyödyntävätkö palveluorganisaatiot kyseisiä viitekehyksiä?

C. Evidenssin kerääminen tilanteessa, jossa asiakasyhteisö on ulkoistanut taloushallintonsa palveluorganisaatiolle.

1. Miten suunnittelette tilintarkastustoimenpiteet, kun haluatte muodostaa tarvittavan käsityksen palveluorganisaation tuottamista palveluiden luonteesta ja merkittävyydestä sekä sisäisestä valvonnasta?
2. Esiintyykö palveluorganisaatioiden työntekijöiden sisäisen valvonnan kontrollien tietämyksissä mielestänne suuria eroavaisuuksia?
3. Miten muodostatte käsityksen palveluorganisaatiosta ja sen toimintaympäristöstä sekä kontrolleista? (1-tyyppin/2-tyyppin raportti? Yhteydenotto tilitoimistoon, vierailu tilitoimistoon, toisen tilintarkastajan käyttäminen?)
4. Miten reagoitte, jos palveluorganisaation kontrollien luotettavuudesta ei ole tarpeellista varmuutta? Riittävästi tarkoituksenomaista tilintarkastusevidenssiä?
5. Oletteko huomanneet, että palveluorganisaation tilintarkastajantarkastajan luoma (ISAE3402 – varmennusraportti (1-tyyppin tai 2-tyyppin)) raportti olisi edesauttanut muodostamaan riittävää käsitystä palveluorganisaation toiminnasta sekä olennaisen

virheellisuuden riskein tunnistamisessa ja arvioimisessa? Koetteko varmennusraportin sisältävän luotettavaa tietoa?

D. Käytännön kokemukset, tilanteet ja menettelytavat ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrollien tarkastamisessa.

1. Oletko kokenut tilintarkastuksen suunnittelun ja toteutuksen haasteelliseksi, kun asiakas on ulkoistanut taloushallintonsa?
2. Mitkä ovat mielestänne suurimmat vaikuttavat muuttujat ja tekijät ulkoistettujen taloushallintopalveluiden kontrollien tarkastuksen onnistumisessa?
3. Mitä yleisiä haasteita olette kokeneet tilanteissa kontrollien tarkastamistilanteissa?
4. Miten tärkeänä pidätte eri toimijoiden välisten sopimusten mukaista roolijakoa, palvelutasojen jakoa ja niiden ajantasaisuutta? Entä valtuudet?
5. Koetteko, että tilitoimistojen käyttämistä alihankkijoista, jotka ovat relevantteja asiakkaan tilintarkastuksen kannalta, aiheutuu lisää tarkastustyötä?
6. Onko taloushallinnon sähköistyminen mielestänne helpottanut kontrollitestausta?
7. Oletteko tarvinneet tietojärjestelmätarkastajan palveluita tarkastaessanne palveluorganisaation kontrolleja?